

ISSN 2220-8089
ISSN 2523-4005

Міністерство освіти і науки України

В І С Н И К

**ХАРКІВСЬКОГО НАЦІОНАЛЬНОГО
УНІВЕРСИТЕТУ
імені В.Н. КАРАЗІНА**

Серія «Питання політології»

Випуск 36

Заснована 1993 року

Харків

2019

У Віснику розглядаються актуальні проблеми теорії та практики політичних процесів в умовах глобалізації.

Для викладачів, наукових працівників та всіх, хто цікавиться проблематикою політичної науки.

Вісник є фаховим виданням у галузі політичних наук (Наказ МОН України № 1328 від 21.12.2015).

Затверджено до друку рішенням Вченої ради Харківського національного університету імені В.Н. Каразіна (протокол № 10 від 28.10.2019 р.)

Редакційна колегія Вісника ХНУ імені В.Н. Каразіна «Питання політології»:

Головний редактор:

Фісун О.А. – докт. політ. наук, професор, зав. кафедри політології філософського факультету ХНУ імені В.Н. Каразіна.

Заступник головного редактора:

Шаповаленко М.В. – докт. політ. наук, професор кафедри політології філософського факультету ХНУ імені В.Н. Каразіна.

Відповідальний секретар:

Комарова Т.Г. – канд. політ. наук, доцент кафедри політології філософського факультету ХНУ імені В.Н. Каразіна.

Ганс-Морзе Дж. - доцент кафедри політології Університету Нортвестерн (США);

Гейл Г.Е. – професор кафедри політології Університету Джорджа Вашингтона (США);

Дерлугьян Г. – професор Нью-Йоркського університету в Абу-Дабі (США-ОАЕ);

Джуліано Е. - доцент кафедри політології Колумбійського університету (США);

Журженко Т.Ю. – професор Інституту політичних наук Віденського університету (Австрія);

Зеленько Г.І. – докт. політ. наук, професор, зав. відділом теоретичних та прикладних проблем політології Інституту політичних і етнонаціональних досліджень імені І.Ф.Кураса НАН України;

Карпенко І.В. – докт. філос. наук, професор, декан філософського факультету ХНУ імені В.Н. Каразіна;

Качмарський М. - доцент Школи соціальних та політичних наук Університету Глазго (Велика Британія);

Круглашов А.М. – докт. політ. наук, професор, зав. кафедри політології та державного управління Чернівецького національного університету імені Юрія Федьковича;

Люстін Л. - співдиректор з наукових досліджень відділу політики та міжнародних відносин Астонського університету (Велика Британія);

Панченко Т.В. – докт. політ. наук, професор кафедри політології філософського факультету ХНУ імені В.Н. Каразіна;

Півнева Л.М. – докт. політ. наук, професор кафедри політології філософського факультету ХНУ імені В.Н. Каразіна;

Радніц С. – директор Центру російських, східноєвропейських та центральноазійських досліджень імені Елісона Вашингтонського університету (США);

Розумний М.М. – докт. політ. наук, професор;

Романюк А.С. – докт. політ. наук, професор, зав. кафедри політології філософського факультету Львівського національного університету імені Івана Франка;

Рубанов В.В. – докт. політ. наук, професор кафедри політології філософського факультету ХНУ імені В.Н. Каразіна.

Адреса редакційної колегії: 61022, Харків, майдан Свободи, 4, Харківський національний університет імені В.Н.Каразіна, кафедра політології, тел. 707-51-63.

E-mail – vp.kh@ukr.net, politj@karazin.ua

Адреса сайту Вісника: <http://periodicals.karazin.ua/politology/>

Статті пройшли внутрішнє та зовнішнє рецензування.

Свідоцтво про державну реєстрацію КВ № 21570 – 11470Р від 21.08.2015

© Харківський національний університет імені В.Н.Каразіна, оформлення, 2019

ISSN 2220-8089
ISSN 2523-4005

Ministry of Education and Science of Ukraine

**THE JOURNAL OF V. N. KARAZIN KHARKIV NATIONAL
UNIVERSITY**

Series «Issues of Political Science»

Issue 36

Established in 1993

Kharkiv

2019

The Journal addresses the current problems of theory and practice of political processes in the context of globalization.

For teachers, researchers, and anyone interested in political science.

The Journal is a professional edition in the field of political science (The Decree of MES of Ukraine No. 1328 dated 21.12.2015)

Approved for publication by the decision of the Academic Council of V. N. Karazin Kharkiv National University (protocol number № 10 dated 28.10.2019).

Editorial board of the Journal of V. N. Karazin Kharkiv National University «Issues of Political Science».

Oleksandr Fisun – Dr.Sc. in Political Science, Professor and Head of Department of Political Science, V.N. Karazin Kharkiv National University (*Editor-in-Chief*);

Maryna Shapovalenko – Dr.Sc. in Political Science, Professor in the Political Science Department, V.N. Karazin Kharkiv National University (*Deputy Editor*);

Tetyana Komarova – Ph.D. in Political Science, Associate Professor in the Political Science Department, V.N. Karazin Kharkiv National University (*Executive Secretary*);

George Derlugyan – Ph.D., Professor of Social Research and Public Policy at the New York University - Abu Dhabi (United States-OAE);

Jordan Gans-Morse – Ph.D., Associate Professor, Department of Political Science at Northwestern University (United States);

Elise Giuliano – Ph.D., Lecturer in the Political Science Department at Columbia University (United States);

Henry E. Hale – Ph.D., Professor of Political Science and International Affairs, Department of Political Science at the George Washington University (United States);

Marcin Kaczmarek – Ph.D., Lecturer in Security Studies, School of Social and Political Sciences at the University of Glasgow (United Kingdom);

Ivan Karpenko – Dr.Sc. in Philosophy, Professor and Dean of the School of Philosophy, V.N. Karazin Kharkiv National University;

Anatoliy Kruglashov – Dr.Sc. in Political Science, Professor and Head of Department of Political Science and Public Administration, Yuriy Fedkovych Chernivtsi National University;

Lucian Leustean - Ph.D., Research Co-Director for Politics and International Relations, Aston University (United Kingdom);

Tetyana Panchenko – Dr.Sc. in Political Science, Professor in the Political Science Department, V.N. Karazin Kharkiv National University;

Lyubov Pivneva – Dr.Sc. in Political Science, Professor in the Political Science Department, V.N. Karazin Kharkiv National University;

Scott Radnitz – Ph.D., Director of the Ellison Center for Russian, East European, and Central Asian Studies at the University of Washington (United States);

Anatoliy Romaniuk – Dr.Sc. in Political Science, Professor and Head of Department of Political Science, Ivan Franko National University of Lviv;

Maxim Rozumny – Dr.Sc. in Political Science, Professor;

Victor Rubanov – Dr.Sc. in Political Science, Professor in the Political Science Department, V.N. Karazin Kharkiv National University;

Galyna Zelenko - Dr.Sc. in Political Science, Professor and Head of the Department of Theoretical and Applied Problems of Political Science, Ivan Kuras Institute of Political and Ethnic Studies of the National Academy of Sciences of Ukraine;

Tatiana Zhurzhenko – Ph.D., Visiting Professor in the Political Science Department at the University of Vienna (Austria).

The address of editorial board: 61022, Kharkiv, Svobody sq., 4, V. N. Karazin Kharkiv National University, Department of Political Science, tel. 707-51-63.

E-mail – vp.kh@ukr.net, politj@karazin.ua

Web-site: <http://periodicals.karazin.ua/politology/>

The articles were reviewed internally and externally..

Certificate of state registration KB № 21570 – 11470P dated 21.08.2015

© V. N. Karazin Kharkiv National University, 2019

ЗМІСТ

Шаповаленко М.В. Трансформація політичних режимів в умовах геополітичної турбулентності	8
Бакуменко О.О., Кашаба О.Ю., Щербина І.В. Історіографічний та теоретичний аналіз поняття «політична опозиція» (англійською)	13
Біденко Ю.М. Фінанси громадянського суспільства в Україні: ключові тенденції, моделі та перешкоди в досягненні сталості (англійською)	24
Зерницький Р. В. Основні проблеми, які унеможливили транспарентність публічного фінансування політичних партій України в 2016 р. – першій половині 2019 р.	37
Рагімлі М. Геополітичні чинники розвитку держав на пострадянському просторі	41
Савон В.В., Гринь І.О. Просторово-електоральний аналіз парламентських виборів 2019 року в республіці Молдова	47
Баталов О.А. Україна та Ірландія: постколоніальні країни чи ні?	59
Литвин О.Е. Розробка концепту постконфліктного миробудування в Україні	65
Гірман А. П., Криша В.В. Регіональні аспекти сучасних міжнародних відносин в умовах світової глобалізації	72
Люба О.О. Принципи міжнародного права та їх роль у врегулюванні конфліктів у Косово та Криму. Частина II.	79
Даник Ю. Г., Семенкова М.А. Особливості використання міграційних процесів як засобу політики та гібридних деструктивних дій в міжнародних відносинах в сучасних геополітичних умовах (англійською)	89

СОДЕРЖАНИЕ

Шаповаленко М.В. Трансформация политических режимов в условиях геополитической турбулентности	8
Бакуменко Е.А., Кашаба О.Ю., Щербина И.В. Историографический и теоретический анализ понятия «политическая оппозиция» (на англ. яз.)	13
Биденко Ю.М. Финансы гражданского общества в Украине: ключевые тенденции, модели и препятствия в достижении устойчивости (на англ. яз.)	24
Зерницкий Р.В. Основные проблемы, которые сделали невозможной транспарентность публичного финансирования политических партий Украины в 2016 г. – первой половине 2019 г.	37
Рагимли М. Геополитические факторы развития государств на постсоветском пространстве	41
Савон В.В., Гринь И.О. Пространственно-электоральный анализ парламентских выборов 2019 года в республике Молдова	47
Баталов А.А. Украина и Ирландия: постколониальные страны или нет?	59
Литвин Е.Э. Разработка концепта постконфликтного миростроения в Украине	65
Гирман А.П., Крыша В.В. Региональные аспекты современных международных отношений в условиях мировой глобализации	72
Люба Е.А. Принципы международного права и их роль в урегулировании конфликта в Косово и в Крыму. Часть II.	79
Даник Ю. Г., Семенкова М.А. Особенности использования миграционных процессов как средства политики и гибридных деструктивных действий в международных отношениях в современных геополитических условиях (на англ. яз.)	89

CONTENT

Shapovalenko M. Transformation of Political Modes in the Conditions of Geopolitical Turbulence	8
Bakumenko O, Kashaba O., Shcherbyna I. Historiographical and theoretical analysis of the concept of «political opposition»	13
Bidenko Y. The Finances of the Civil Society in Ukraine: Key Trends, Models and Obstacles in Achieving Sustainability	24
Zernytskyi R. Main Problems Which Have Imposed the Transparency of Public Financing of Political Parties of Ukraine in 2016 – First Half of 2019	37
Rahimli M. Impact of Geopolitical Development Factors on the Post-Soviet States	41
Savon V., Grin I. Spatial Electoral Analysis of the Parliamentary Elections of 2019 in the Republic of Moldova	47
Batalov O. Ukraine and Ireland: are Post-Colonial Countries, aren't They?	59
Lytvyn O. Development of the Concept of Post-Conflict Peacebuilding in Ukraine	65
Girman A., Krysha V. Regional Aspects of Modern International Relations in the Conditions of World Globalization	72
Liuba O. Principles of International Law and Their Role in Conflict Resolution in Kosovo and Crimea. Part 2.	79
Danyk Y, Semenkova M. Peculiarities of Use The Migration Processes as a Means of Policy and Hybrid Destructive Actions in The International Relations in Contemporary Geopolitical Conditions	89

ТРАНСФОРМАЦІЯ ПОЛІТИЧНИХ РЕЖИМІВ В УМОВАХ ГЕОПОЛІТИЧНОЇ ТУРБУЛЕНТНОСТІ

Аналізуються основні чинники, тенденції та перспективи трансформації політичних режимів у контексті переходу до поліцентричної системи світового порядку. Геополітичні невизначеності на початку нової ери викликають значні побоювання серед еліти і вчених. Це пов'язано з деякими змінами в гегемонії світових держав. Природа гегемонії мінливого світового порядку привернула особливу увагу в двадцятому столітті і залишається у фокусі досліджень дотепер. І. Валлерстайн підкреслював, що гегемоністські держави повинні бути могутніми, щоб отримувати вигоди від свого статусу. «Однополярний порядок» в світовій політиці виявився неефективним з точки зору забезпечення глобального процвітання і безпеки, просування демократичних практик та зміцнення світового порядку і стабільності в усіх регіонах. Підкреслено, що дестабілізація всього світового порядку зумовлена загостренням внутрішньополітичних розбіжностей і конфронтації в США і країнах Європейського Союзу.

Зазначено роль процесів реформування нових геополітичних коаліцій у створенні геополітичної турбулентності. Бурхливий світ міжнародних відносин і політики характеризується двома всеосяжними тенденціями: (1) витіснення геополітики геоекономікою; (2) мутації міжнародної безпеки, яка все більше зміщується від міждержавного рівня до загроз безпеці, зростаюча важливість і інтенсивність конфліктів між різними системами цінностей і ідеологіями, зокрема між інтеграціоністськими (такими як демократія і права людини) і партикуляристськими ідеологіями (такими як націоналізм чи релігійний фундаменталізм).

Стверджується, що протистояння процесів вестернізації і істернізації означає ослаблення впливу західних країн і посилення східних. Згідно з деякими прогнозами, економічні та технологічні революції змінять економіку і соціальні структури суспільства; соціальні та демократичні революції будуть чинити тиск на різні рівні влади; геополітична революція створить багатополярний світ. В умовах геополітичної турбулентності основні ресурси влади розмиті і передбачати траєкторії трансформації політичних режимів в найближчі десятиліття, особливо в умовах посилення Азії і Латинської Америки, занадто складно.

Ключові слова: геополітика, геополітичні зміни, світсистемний аналіз, протистояння землі та суші, проміжні політичні режими, стабілізація, дестабілізація

Шаповаленко Марина Владимировна

профессор, д. полит.н.,
Харьковский национальный
университет имени В.Н. Каразина,
площадь Свободы, 4, Харьков, 61022,
shapoval20marina@gmail.com,
<https://orcid.org/0000-0002-9128-8008>

ТРАНСФОРМАЦИЯ ПОЛИТИЧЕСКИХ РЕЖИМОВ В УСЛОВИЯХ ГЕОПОЛИТИЧЕСКОЙ ТУРБУЛЕНТНОСТИ

Анализируются основные факторы, тенденции и перспективы трансформации политических режимов в контексте перехода к полицентричной системе мирового порядка. Геополитические неопределенности в начале новой эры вызывают значительные опасения среди элиты и ученых. Это связано с некоторыми изменениями в гегемонии мировых держав. Природа гегемонии, меняющегося мирового порядка обратила особое внимание в двадцатом веке и остается в фокусе исследований по сей день. И. Валлерстайн подчеркивал, что гегемонистские государства должны быть могущественными, чтобы получать выгоды от своего статуса. «Однополярный порядок» в мировой политике оказался неэффективным с точки зрения обеспечения глобального процветания и безопасности, продвижения демократических практик и укрепления мирового порядка и стабильности во всех регионах. Отмечено, что дестабилизация всего мирового порядка обусловлена обострением внутривнутриполитических разногласий и конфронтации в США и странах Европейского Союза.

Отмечена роль процессов реформирования новых геополитических коалиций в создании геополитической турбулентности. Бурный мир международных отношений и политики характеризуется двумя всеобъемлющими тенденциями: (1) вытеснение геополитики геоэкономикой; (2) мутации международной безопасности, которая все больше смещается от межгосударственного уровня к угрозам безопасности, растущая важность и интенсивность конфликтов между различными системами ценностей и идеологиями, в частности между интеграционистскими (такими как демократия и права человека) и партикуляристскими идеологиями (такими как национализм или религиозный фундаментализм).

Утверждается, что противостояние процессов вестернизации и истернизации означает ослабление влияния западных стран и усиление восточных. Согласно некоторым прогнозам, экономические и технологические революции изменят экономику и социальные структуры общества; социальные и демократические революции будут оказывать давление на различные уровни власти; геополитическая революция создаст многополярный мир. В условиях геополитической турбулентности основные ресурсы власти размыты и предсказывать траектории трансформации политических режимов в ближайшие десятилетия, особенно в условиях усиления Азии и Латинской Америки, слишком сложно

Ключевые слова: геополитика, геополитические изменения, мирсистемный анализ, противостояние земли и суши, промежуточные политические режимы, стабилизация, дестабилизация.

Maryna Shapovalenko

Professor, Dr.Sc. in Political Science
V.N. Karazin Kharkiv National University, 4,
Svoboda Sq., Kharkiv, 61022, Ukraine,
shapoval20marina@gmail.com,
<https://orcid.org/0000-0002-9128-8008>

TRANSFORMATION OF POLITICAL MODES IN THE CONDITIONS OF GEOPOLITICAL TURBULENCE

The article analyzes the key factors, trends and prospects for the transformation of political regimes in the context of transition to a polycentric world order. Geopolitical uncertainties are causing significant apprehension among elite and scientists at the beginning new era. This is due to some change in the hegemony of the world powers. The nature of hegemony, changing world order received special attention in the twentieth century and remains in the focus of researches to this day I Wallerstein stressed that the hegemonic states must be powerful to receive the benefits of its status. «Unipolar order» in world politics has turned out to be dysfunctional in terms of ensuring global prosperity and security, promoting democratic practices, and strengthening world order and stability across all regions. Destabilization of the entire world order is due to aggravating internal political divisions and confrontations in the USA and in the countries of the European Union.

Processes of reforming new geopolitical coalitions have provided geopolitical turbulence. Turbulent world of international relations and politics is characterized by two overarching trends: (1) the supersession of geopolitics by geoeconomics; (2) mutations of the international security which is increasingly shifting from the interstate level to security threats the growing importance and intensity of conflicts between different value systems and ideologies, in particular between integrationist (such as democracy and human rights) and particularistic ideologies (such as nationalism or religious fundamentalism). Confrontation of the processes of Westernization and Easternization means the weakening of influence of Western countries and strengthening of Eastern. According to some forecasts, economic and technological revolutions will change the economies and social structures of societies; social and democratic revolutions will exert pressure on different levels of government; the geopolitical revolution will create a multipolar world. In the conditions of geopolitical turbulence main courses of power are eroded and predict the trajectories of the transformation of political regimes in the coming decades, especially in the face of strengthening Asia and Latin America, is too complicated

Key words: geopolitics, geopolitical changes, worldsystem analysis, land and sea opposition, stability, destabilization.

Перші десятиліття ХХІ ст. ставлять перед людством, кожною країною, світовими лідерами, політичними елітами нові завдання та створюють несподівані пастки. Пов'язано це з певною зміною гегемонії світових держав. Природа гегемонії, зміна світових порядків особливої уваги набула у ХХ ст. і залишається в фокусі уваги науковців і дотепер. І. Валлерстайн у своїй фундаментальній праці «Світ-система модерна» досліджував становлення сучасної світ системи, починаючи з «довгого шістнадцятого століття». Він підкреслював, що крана-гегемон повинна бути надпотужною, щоб отримувати переваги свого статусу (Валлерстайн 2016: 44-45)

Відомі науковці Дж. Егнью та С. Кобрідж запропонували термін «геополітична економіка» стосовно нового порядку, в якому саме глобалізація та взаємозалежність світу створюють геополітичні порядки (Agnew, Cobridge 1995:19-23). На їхню думку, їх було три: британський (1815-1875 рр.); порядок міжімперського суперництва (1875-1945 рр.); світовий порядок «холодної війни (1945-1990 рр.). З 1991 р. був створений американський однополярний порядок. І головними рисами країни-гегемона є розвинута промисловість, розвинута наука та техніка, ліберальні цінності. Але вже на початку ХХІ ст. з'явилися нові тренди, що

свідчили про розломи в існуючому порядку. А такі тенденції завжди створюють геополітичну турбулентність. Тому варто було розглянути пунктиром риси іншого порядку. Глобалізаційні процеси, що розвивалися в умовах однополярного світу згідно з ідеями ліберального проекту, значно вплинули не лише на об'єкти глобалізації, але й на головних геополітичних акторів. Зміни торкнулись і уявлень щодо сутності геополітичного середовища, впливу його на внутрішні процеси в будь-якій країні. Це викликало певні зрушення геополітичних уявлень щодо системи міжнародних відносин, в першу чергу в уявленнях самих акторів

Виникла необхідність перегляду сталих поглядів на геополітичний ландшафт. Один із представників нового напрямку критичної геополітики Дж. Егню стверджує, що «державоцентрична оцінка спатіальності» з трьома тезами: держава має виключно суверенну владу над своєю територією; «внутрішні» і «закордонні» області є виразно роздільними областями; кордони держави забезпечують і «кордони» суспільства, відчуває на собі певну ревізію. Представники школи «м'якої» геополітики Г.О.Туатайл та Дж.Егню стверджують, що головний принцип геополітики – дуалізм Суши та Моря, був розмитий глобалізацією, як море розмиває сушу. Тобто змінюються параметри впливів теллулократичних та таласократичних держав, що пов'язано із зміною ресурсного забезпечення могутності держави. Тому відбувається інтенсивний пошук нової геополітичної ніші для країн периферії та напівпериферії. Процеси переформовування коаліцій геополітичних акторів набули характер ланцюгової реакції, що фактично забезпечило геополітичну турбулентність та внесло пені корекції у трансформацію політичних режимів.

Моноцентризм продемонстрував схильність до створення усюди керованого хаосу на основі штучного зовнішньо-внутрішнього політичного протистояння. Крім того, уніполярність продемонструвала нездатність поширювати демократичні практики, гарантувати права і свободи громадян. А ініційовані ззовні конфлікти в Югославії, Афганістані, Лівії, Сирії, на пострадянському просторі виявили певний дисбаланс світового порядку та сформували потужні латентні альтернативні центри майбутнього порядку. Слід зазначити, що тривалий час посилення впливу та привабливості авторитарних режимів у світі протягом

першого десятиліття ХХІ ст. пов'язували із внутрішніми причинами (особливостями еліт, релігію, історією, над забезпеченням необхідними ресурсами). Тому провідні геополітичні актори пропонували свою допомогу у вигляді фінансів (МВФ, інвестиції з боку окремих країн, ЄС в цілому), військову (НАТО, іноземні інструктори, техніка), розвитку громадянського суспільства (створення НПО із «м'якою силою»).

Незважаючи на декілька хвиль демократизацій у глобальному масштабі, кількість режимів, де фактично домінують правила та процедури далекі від принципів демократії, зберігається. У кількісному відношенні недемократичні режими з різним рівнем репресивності перевищують демократичні. Про це свідчать показники Дому свободи (хоча із сумнівною репутацією), відповідно до яких у світі нараховується вільних країн 39%, частково вільних – 24% (Україна належить до цієї групи) і невольних – 37 %. (Freedom House 2018).

Проведення реформ під тиском геополітичних акторів, організації вдалих чи невдалих «революцій» не додають стабільності політичним режимам та суспільствам, що опинились на роздоріжжі політичного розвитку. Крім того, геополітичний фон, який формують суб'єкти міжнародних відносин, лише підсилює намагання деяких акторів глобального рівня вирішувати свої внутрішні питання за рахунок ресурсів країн периферії та напівпериферії.

Однополярний світ з домінуванням США буде поступово змінюватися з одночасним створенням умов для нового світового порядку, і це буде період створення нових коаліцій геополітичних акторів з протистоянням процесів вестернізації та істернізації, що означає послаблення впливу західних країн та підсилення східних. Криза ліберального світового порядку фактично завершує його гегемонію, що тривала протягом кількох століть. Глобалізація в умовах однополярного світу розширювала впливи, фактично нівелювало дуалізм протистояння моря та суші, розмиваючи ідентичності незахідних країн та їхнє культурне розмаїття. Водночас формуються нові основи геополітичного порядку на принципах поліцентризму та співіснування різних, але рівних цивілізацій.

Створенню таких центрів сприяло тривале домінування ліберального проекту зі

своїми практиками, що створило атмосферу впевненості західних еліт в тому, що саме інтереси західної цивілізації є універсальними і важливими для будь-якої культури та будь-якого суспільства. «Ліберальний міжнародний порядок ніколи не був ідеальним. Реальність в тому, що ми все-рівно живемо в цій моделі ліберального світового порядку. Він залишається досить сильним, незважаючи на ситуативні погіршення в тому, чи іншому місці», - вважає ведучий програми на телеканалі CNN Фарід Закарія (Закарія 2019)

Але дестабілізуючи світ, провідні західні політичні актори опинилися в ситуації загострення міждержавних протиріч та внутрішньополітичних конфліктів. Для незахідних країн Захід перестав бути світовим лідером ідей та практик, гарантом зростання добробуту та миру. Вперше за багато років економічна конкуренція розгортається не на просторі Заходу. В неї беруть участь країни периферії та напівпериферії. Серед них безумовним лідером є Китай, який значно впливає на сьогоdnішній світопорядок. 20 років тому ця країна виробляла 1% світового ВВП, сьогодні – 15%. Щорічно протягом 40 років економіка Китаю зростає на 9,5%. Для порівняння, зростання економіки Заходу – 2% на рік, США – 2,5% на рік. Вперше країна, яка перебуває поза межами традиційних інтелектуальних систем, вибилася вперед і обігнала таких політичних гравців, як Росія, Франція, Німеччина та Британія.

Якщо ставиться під сумнів дієвість і перспективність ліберальних практик, то яким чином буде трансформуватися політичний режим? Влада будується на чотирьох джерелах (Манн 2018: 59-68). Але в умовах геополітичної турбулентності вони розмиваються. За деякими прогнозами, економічна та технологічна революції змінять економіки та соціальні структури суспільств; соціальна та демократична революції посилять тиск на різні рівні управління; геополітична революція створять мультиполярний світ (Global Trends to 2030 2015: 7-8).

Тоді важко прогнозувати траєкторії трансформації політичних режимів у найближчі десятиліття, особливо в умовах підсилення країн Азії та Латинської Америки

ЛІТЕРАТУРА

Валлерстайн Иммануил, 2016 *Мир-система Модерна. Том II. Меркантилизм и консолидация европейского мира-экономики. 1600-1750* М.: Университет Дмитрия Пожарского.

Agnew J., Cobridge S. 1995. *Mastering Space, Hegemony, Territory and International Political Economy*. London; New York.

FREEDOM IN THE WORL. 2018. URL:

https://freedomhouse.org/sites/default/files/FH_FITW_Report_2018_Final_SinglePage.pdf

Закарія, Фарід. 2019. *Ліберальний світовий порядок не втратив силу, незважаючи на ситуативні погіршення*. URL: <https://yes-ukraine.org/ua/news/farid-zakariya-liberalniy-svitoviy-poryadok-ne-vtrativ-silu-nezvazhayuchi-na-situativni-pogirshennya>

Ман, Майкл. 2018. *Источники социальной власти* Т.1. Москва: Дело

Global Trends to 2030: Can the EU meet the challenges ahead? 2015. URL:

<https://trends.ifla.org/node/453>

REFERENCES

Vallerstajn Immanuil. 2016. *The Modern World - System II. Mercantilism and the Consolidation of the European world- economy.1600-1750* M.: Universitet Dmitriya Pozharskogo (in Russian).

Agnew J., Cobridge S. 1995. *Mastering Space, Hegemony, Territory and International Political Economy*. London; New York.

FREEDOM IN THE WORL. 2018. URL:

https://freedomhouse.org/sites/default/files/FH_FITW_Report_2018_Final_SinglePage.pdf

Zakariya, Farid. 2019. *The liberal world order has not lost its force, despite the situational deterioration*. URL: <https://yes-ukraine.org/ua/news/farid-zakariya-liberalniy-svitoviy-poryadok-ne-vtrativ-silu-nezvazhayuchi-na-situativni-pogirshennya> (in Ukrainian).

Man, Majkl. 2018. *The Sources of social power*. T.1, Moskva: Delo (in Russian).

Global Trends to 2030: Can the EU meet the challenges ahead. 2015. URL:

<https://trends.ifla.org/node/453>

DOI: 10.26565/2220-8089-2019-36-02
УДК 329.052

Olena Bakumenko

Associate Professor, PhD in Historical Science
Ukrainian Engineering Pedagogics Academy,
Universitetska Street, 16, Kharkiv, 61003, Ukraine,
bakumenkolena1974@gmail.com,
<https://orcid.org/0000-0002-3108-6324>

Olga Kashaba

Associate Professor, PhD in Historical Science
Ukrainian Engineering Pedagogics Academy,
Universitetska Street, 16, Kharkiv, 61003, Ukraine,
olga.kashaba@ukr.net,
<https://orcid.org/0000-0002-0616-145X>

Iryna Shcherbyna

Associate Professor, PhD in Historical Science
Ukrainian Engineering Pedagogics Academy,
Universitetska Street, 16, Kharkiv, 61003, Ukraine,
shcheririna63@gmail.com,
<https://orcid.org/0000-0003-3007-2446>

HISTORIOGRAPHICAL AND THEORETICAL ANALYSIS OF THE CONCEPT OF «POLITICAL OPPOSITION»

In a democratic society with longstanding traditions, a stable rule of law, political opposition is regarded as a natural phenomenon, because it is an indispensable component, an indicator of democracy and rule of law, the basis of civil society development.

The Euro-integration and Euro-Atlantic aspirations of modern Ukraine require the formation of democratic standards and civilized relations between the authorities and the opposition. At the same time, the development of political processes in our country testifies to the complex nature of this interaction. The urgency of the topic is due to the fact that the institutionalization of the opposition in Ukraine is not yet complete. The result of underdevelopment was the ideological and organizational immaturity, the unstructuredness of today's opposition.

The article deals with the historiographical and theoretical analysis of the concept of «political opposition». The evolution of ideas about political opposition and its importance in society is investigated. Methodological approaches to the concept of «political opposition», its role in relations with the authorities and participation in the formation of a democratic society are considered, the place and role of the opposition in the political process of modern Ukraine are determined.

The historiographical analysis of political and legal scholars gives reason to claim that there is a wide range of approaches to defining the concept of «political opposition». However, common in these scientific reconnaissances is the granting of high-status political opposition along with the power structures and placing great responsibility on it for the nature of the political regime and the civilization of the political process in the state.

Key words: *opposition, political process, democracy, parliamentarism, political struggle.*

Бакуменко Олена Олексіївна

доцент, к.іст.н.,
Українська інженерно-педагогічна академія,
вул. Університетська, 16, Харків, 61003,
bakumenkolena1974@gmail.com,
<https://orcid.org/0000-0002-3108-6324>

Кашаба Ольга Юріївна

доцент, к.іст.н.,
Українська інженерно-педагогічна академія,
вул. Університетська, 16, Харків, 61003,
olga.kashaba@ukr.net,
<https://orcid.org/0000-0002-0616-145X>

Щербина Ірина Володимирівна

доцент, к.іст.н.,
Українська інженерно-педагогічна академія,
вул. Університетська, 16, Харків, 61003,
shcheririna63@gmail.com,
<https://orcid.org/0000-0003-3007-2446>

ІСТОРИОГРАФІЧНИЙ ТА ТЕОРЕТИЧНИЙ АНАЛІЗ ПОНЯТТЯ «ПОЛІТИЧНА ОПОЗИЦІЯ»

У демократичному суспільстві зі сталими традиціями, стабільним правопорядком політична опозиція розцінюється як закономірне та природне явище, адже вона є неодмінним компонентом, індикатором демократичної та правової держави, основою розвитку громадянського суспільства.

Євроінтеграційні та євроатлантичні прагнення сучасної України вимагають формування демократичних стандартів і цивілізованих відносин між владою та опозицією. Водночас розвиток політичних процесів у нашій державі засвідчує про складний характер цієї взаємодії. Актуальність теми зумовлено й тим, що інституалізація опозиції в Україні не завершена до сих пір. Наслідком нерозвиненості стала ідейна та організаційна незрілість, неструктурованість сьогоднішньої опозиції.

Проводиться історіографічний та теоретичний аналіз поняття «політична опозиція». Досліджено еволюцію уявлень про політичну опозицію та її значення у суспільстві. Розглядаються методологічні підходи до поняття «політична опозиція», її ролі у взаємовідносинах із владою та участі у становленні демократичного суспільства, визначено місце і роль опозиції у політичному процесі сучасної України.

Історіографічний аналіз політико-правових учень дає підстави стверджувати про наявність широкого спектру підходів до визначення поняття «політична опозиція». Проте спільним у цих наукових розвідках є надання політичній опозиції високого статусу поряд із владними структурами та покладання на неї великої відповідальності за характер політичного режиму і цивілізованість політичного процесу в державі.

Ключові слова: опозиція, політичний процес, демократія, парламентаризм, політична боротьба.

Бакуменко Елена Алексеевна

доцент, к.ист.н.,
Українська інженерно-педагогічна академія,
ул.Університетська, 16, Харків, 61003,
bakumenkolena1974@gmail.com,
<https://orcid.org/0000-0002-3108-6324>

Кашаба Ольга Юрьевна

доцент, к.ист.н.,
Українська інженерно-педагогічна академія,
ул.Університетська, 16, Харків, 61003,
olga.kashaba@ukr.net,
<https://orcid.org/0000-0002-0616-145X>

Щербина Ирина Владимировна

доцент, к.ист.н.,
Українська інженерно-педагогічна академія,
ул.Університетська, 16, Харків, 61003,
shcheririna63@gmail.com,
<https://orcid.org/0000-0003-3007-2446>

ИСТОРИОГРАФИЧЕСКИЙ И ТЕОРЕТИЧЕСКИЙ АНАЛИЗ ПОНЯТИЯ «ПОЛИТИЧЕСКАЯ ОППОЗИЦИЯ»

В демократическом обществе с установившимися традициями, стабильным правопорядком политическая оппозиция расценивается как закономерное и природное явление, ведь она является неременным компонентом, индикатором демократического и правового государства, основой развития гражданского общества.

Евроинтеграционные и евроатлантические стремления современной Украины требуют формирования демократических стандартов и цивилизованных отношений между властью и оппозицией. В то же время развитие политических процессов в нашем государстве свидетельствует о сложном характере этих взаимоотношений. Актуальность темы обусловлена еще и тем, что институционализация оппозиции не завершена до сих пор.

Проводится историографический и теоретический анализ понятия «политическая оппозиция». Исследуется эволюция представлений о политической оппозиции и ее значение в обществе. Рассматриваются методологические подходы к понятию «политическая оппозиция», ее роли во взаимоотношениях с властью и участию в становлении демократического общества, определяется место и роль оппозиции в политическом процессе современной Украины.

Историографический анализ политико-правовых учений дает основание утверждать о наличии широкого спектра подходов к определению понятия «политическая оппозиция». Однако общим для научных исследований является придание политической оппозиции высокого статуса наряду с властными структурами и возложение на нее большой ответственности за характер политического режима и цивилизованность политических процессов в государстве.

Ключевые слова: оппозиция, политический процесс, демократия, парламентаризм, политическая борьба.

The basic condition of a democratic society is pluralism of opinions, diversity of positions and interests of political subjects. This fact raises the problem of the relationship between the forces in power and those who control the actions of existing power and seek it. Therefore,

a necessary attribute of democracy is political opposition, which forms alternative directions of development of society and constitutes constant competition with the ruling elite, facilitates the improvement of feedback between citizens and public authorities. It means that in the society there is a process of civil harmonization of interests of different

social groups, the creation and activity of political parties, movements and public organizations is not forbidden, freedom of thought, views, independence of the media are provided, the mechanism of restraints and counterbalances in the structure of power relations is working. It is through this diversity of balances and counterweights between the various political institutions that social progress is achieved. The absence of political opposition within the political system creates the conditions for the formation of totalitarian regimes. Thus, the presence of opposition forces in society is seen not as an exception, but as a necessity for the normal development and functioning of a democratic political system.

The Euro-integration and Euro-Atlantic aspirations of modern Ukraine require the formation of democratic standards and civilized relations between the authorities and the opposition. At the same time, the development of political processes in our country testifies to the complex nature of this interaction. The relevance of the topic is also since the institutionalization of the opposition in Ukraine has not been completed so far. The result of underdevelopment was the ideological and organizational immaturity, lack of structure of today's opposition. The importance of analyzing the concept, content, typology, structure, and functions of the political opposition is also caused by the ignorance of most ordinary citizens, and sometimes some political figures who do not have a clear understanding of this political institution, respectively, are not able to build adequate relations with the opposition, which really contributed to the democratization of society. That is, both current political practice and lack of theoretical development require and actualize consideration of problems related to the formation of political opposition in Ukraine and legitimization of its activities. Political opposition, as an integral component of a democratic society and the rule of law, has been, and continues to be, an ongoing subject of study for many foreign and domestic scholars. The main works in this area are the studies of R. Dahl, J. Sartori and H. Linz. Significant attention to this issue was also paid by A. Kirshheimer, R. Makridis, D. Elers, R. Pannet, K. Paleski.

The lack of a regulatory framework and traditions of the political opposition in our country caused considerable interest in research on this topic by domestic scientists. Today, attention to the problems of the political opposition has gained particular relevance. Basically, this interest is determined by modern

events in the political life of Ukraine, the need to institutionalize the opposition and the process of democratization, a wide range of definitions of the concept of opposition in political science and practice. This topic is being studied by N. Vinichuk, O. Dnipro, I. Zhdanov, I. Zaritskaya, V. Kipiani, I. Kogut, R. Pavlenko, N. Piskaryova, I. Polishchuk, T. Pecheritsa, F. Rudich, S. Tikhomirov, D. Cymbal and others. In their works, scientists violate a wide range of issues, which include: the problem of political opposition in the context of the transformation processes taking place in Ukraine; the relationship of opposition with the emergence and resolution of political conflicts in society; preconditions for the emergence of political opposition in Ukraine, its social base; characterization of different types, evaluation of their requirements; the need to choose a basic model of opposition research, etc.

The analysis of scientific works and publications shows that some aspects of this problem are being actively studied by researchers, but it is still unresolved and needs further study.

The purpose of our research is to understand the political opposition as an institution of democracy and the subject of the political process in modern society. The achievement of this goal is due to the need to solve the following tasks: to analyze the evolution of ideas about political opposition and its importance in society; determine the place and role of the opposition in the political process of modern Ukraine.

The problem of opposition has always taken a prominent place in the writings of political notionalists. There are several basic stages of forming the concept of opposition:

1. philosophical and ethical stage – comprehending the phenomenon of opposition and laying the prerequisites for the entry of dissent and protest as a political action in society (times of antiquity and the Middle Ages);

2. rational stage – a natural legal justification for the resistance to power (modern time);

3. Institutionalization stage of political opposition in democratic states (from the middle of the 19th century to the present) (Гошовська Ващенко, Кальніш 2013: 19-20).

The term «opposition» is defined by political science as a counteraction, resistance to the existing state power, confrontation to its strategic course, with the aim of changing it to another, which satisfies the opposition political forces (Шемшученко, Бабкіна, Горбатенко,

2004: 428). In political science, the term «opposition» is most often used to describe one of the institutions of modern parliamentarism (Рудич 2015: 7).

For the first time, the legal opposition appears in the ancient world, where, in the system of polis democracy, the national assembly and tribunes fulfilled the function of the opposition. The basis of these institutions was economic autonomy, the right to have private property, is the basis of civil society.

From 494 BC in ancient Rome there was an institute of plebeian tribune. Its main function is to limit the arbitrariness of the patricians who were officials in the society; the fight for equality of rights between plebeians and patricians. Subsequently, this institution begins to play an important role in the political system of the ancient Roman state (Масловська 2012: 73).

No less significant in the history of ancient Rome was the Stoic opposition, whose members were thinkers, philosophers. They promoted moral resistance without the use of physical force. This protest was directed against the tyranny of the Roman rulers. Subsequently, representatives of the Stoic opposition were represented in the Senate, but were unable to stand in the fight against tyranny. The demise of democratic policies and the cruel laws of the Roman Empire put an end to the existence of legal political opposition.

Ancient Greek thinkers in their studies analyzed the causes of the emergence of the opposition, the importance of its existence for creating conditions of balance and counterweights.

Aristotle, analyzing the political relations of the time, tried to understand the causes of social conflicts and looked for ways to prevent them. The contradiction, according to the thinker, lay in the «sense of inequality», which «creates the thirst for coups». Non-alternative, one-man boards, he called shaky (Чичерин 2001: 37).

In discussing state power, Plato did not allow the thought of the uncontrolled power, the lack of responsibility for the actions of politicians and rulers. At the same time, the philosopher has a negative attitude to coercion and suppression, as methods of support for the rule of law established by the state (Совгиря 2007: 27).

Analysis of the concept of «opposition» in the Middle Ages was marked by contradictory trends. For example, scholastic dogmatics were attentive to attempts at independent thinking, views that were not heretical, were declared

heretical. T. Aquinas, analyzing the divine origin of power, identifies two cases where protests are possible: 1) when the ruler violates God's command because God is the supreme ruler; 2) when they order to do something that the ruler's power does not extend to (Чичерин 2001: 37).

At the same time, the UK is laying the groundwork for forming the legal basis of parliamentarism. In 1215, the Great Charter of Liberties initiated the right of society to resist the royal power (Масловська 2012: 74).

Prominent thinkers of the Renaissance also sought to explore the phenomenon of political opposition. But by the beginning of the eighteenth century, most of them regarded it only as a declarative right to resist power. Instead, J. Locke substantiates the legitimacy of resistance. He does not deny the possibility of changing a ruler as if he was not a saint and abuses power by using it illegally (Совгиря 2007: 27). These reflections of the philosopher coincide with the appearance in the United Kingdom in 1679 of the «Habeas Corpus Act», a document that expanded and guaranteed the rights and freedoms of the citizen.

During the Renaissance and the Reformation, the first theoretical developments on the opposition in Ukraine appeared. They belong to representatives of the educational elite – Latin-Polish thinkers. Among them are prominent figures of European scale: the philosopher and scientist Yuriy Drohobych, the poet Pavlo Rusin from Krosna, the writer and public figure Stanislav Orikhovskiy and others. Humanists have strongly advocated the evolutionary development of the opposition, believing that social conflicts lead to the mutual destruction of people and cultures. Following the concepts of social contract theory, intellectuals emphasized the contractual nature of royal power, its election and accountability to citizens (Шелест, Якубовський 1996: 88-89).

Important stages in the development of the opposition in Ukraine are marked by the activity of Orthodox brotherhoods, the work of polemic writers. Scientists at the Kyiv-Mohyla Academy have argued that rhetoric, oratory, is a political weapon for both the ruler and the opposition.

In the eighteenth century, the concept of political opposition continued to be understood. At this time, the concept of political and parliamentary opposition is beginning to form in political and legal thought. Therefore, this phenomenon of political life acquires signs of institutionalization.

For the first time, as a political institute, opposition begins to take shape in the UK. The civil war of 1648 – 1688 split the conscious society into supporters of the king (Tory) and defenders of parliamentarism (the Whigs). This laid the foundations for the formation of the party system. Subsequently, these groups become Liberal and Conservative parties. The glorious revolution of 1648 – 1688 ended with the collapse of absolutism, and the Bill of Rights, adopted in 1689, legally enshrined the right of the opposition to participate in the parliamentary struggle and take a seat in the legislature.

In 1749, British Lord G. Bolinbrook formulated the constitutional principle of the opposition. Systematic criticism and control of the government's activities were allowed, the opposition had to ensure that the government's actions were in line with the Constitution and had to come up with alternative proposals to address social and political problems. It was Bolinbrook who substantiated the principle that defines the sphere of loyal activity of the opposition. The content of this principle was to ensure a constant balance of branches of power, control and criticism from the opposition forces of the government, making proposals aimed at reforming state-legal institutions (Масловська 2012: 74-75; Совгиря 2007: 25).

Such views contributed to the formation of a positive image of the opposition. Activity in the political process became a natural phenomenon. After all, during the Enlightenment, dramatic social and political changes took place, which laid the foundation for the formation of a new type of consciousness, outlook and socio-political and economic relations, namely: the collapse of absolutist monarchies, the formation of structures of civil society, the development of institutions of democracy, where public political activity the need for the phenomenon of opposition power, control and criticism from the opposition forces of the government, making proposals aimed at reforming state-legal institutions (Масловська 2012: 74-75; Совгиря 2007: 25).

The phenomenon of political opposition gains the greatest scope during the French Revolution of 1789. The rise of the struggle of the population for their social and political rights, revolutions, the spirit of France affected the moods in other European states. The development of various political clubs and secret societies is unfolding. All of them had opposition signs, because they set as their goal

the implementation of changes in the existing system.

The nineteenth century gave a vigorous impetus to the development of democratic foundations. They have increasingly become the norm in the political systems of Western European states. Thus, the opposition began to be understood by researchers as a specific political institution that criticizes and influences, interacts with it, proposes alternative programs, and ultimately struggles to seize power. Exactly in this context that the constructive nature of the opposition was viewed by representatives of liberalism, J. St. Moth, T. Jefferson, A. de Tocqueville.

The second half of the nineteenth and early twentieth centuries was a major milestone in the development of Ukrainian political thought. This was facilitated by the works of M.P. Drahomanov and M.S. Grushevsky.

The prominent European encyclopedic scientist M.P. Dragomanov stressed that the will of the majority is at the heart of democracy. But this does not mean that the majority should ignore the interests of the minority. Lack of coherence of interests, balance of forces creates a dictatorship. M.P. Dragomanov considered the natural right of people to pluralism of thought. Diversity of views, civilized discourse, constructive criticism, according to the scientist, lay the foundations for the search for truth (Скакун 1993: 62-63). The Ukrainian thinker has substantiated such a model of political opposition, in which its institutional interaction with the system of public administration depends on the nature and methods of government activity. Raising the issue of protection of national interests, M.P. Dragomanov, in essence, defended the interests of such a minority as the national opposition. Among the ways to solve it, he called the elimination of economic inequality. Defending the right to criticize existing orders, M.P. Drahomanov demanded political amnesty for representatives of opposition figures in power (Масловська 2012: 77).

The Ukrainian historian and political figure M. Hrushevskyi in his work «Constitutional Issue: Ukrainianness in Russia», while analyzing the basic principles of state building, emphasizes the right of the minority to defend their rights and represent them in parliament. The scientist does not get past the problems of relations between the deputy and the voter. These relationships should be based on the principle of mutual responsibility and mutual respect. At the same time, M. Hrushevsky stresses that the opposition should not neglect

his principles for the sake of resolving the «everyday» orders of his constituents (Журавський 2001).

The beginning of the twentieth century was marked by the expansion of suffrage and the introduction in many countries of the institute of election of officials. These processes could not but be reflected in further theoretical analysis of the concept of «political opposition». Democratic tendencies have boldly stepped on European countries, making politics more open to the public. Therefore, the opposition is beginning to be seen as a compulsory and indispensable attribute of political relations. Scientists analyze a wide range of issues, from understanding the essence and function to the typology of the opposition. Much attention is paid to the study of the role of the opposition in transitive societies, the peculiarities of the existence and functioning of the opposition under different political regimes.

One of the first attempts at theoretical analysis of political opposition, during this period, was the work of M. Duverger's *The Political Parties* (1951). He regarded the existence of organized opposition as a feature of democratic political systems. However, the reference to contemporary research into the phenomenon of opposition in Western political science begins in 1957, when O. Kirkheimer's article «The weakening of opposition in Western democracies» was published. It gave impetus to further research on the subject. The reason for writing the article was a decrease in the level of opposition in most Western democracies in the mid-twentieth century (Дюверже 2000).

Edited by R. Dahl in 1966. A collection of articles «Political Opposition in Western Democracies» has been released. He developed new theoretical postulates that were later developed by scientists in monographs. R. Dahl's contribution to the study of the problems of political opposition is so thorough that today the analysis of the phenomenon of the opposition without studying its heritage does not make sense (Даль 2002). In 1965, the London School of Economic and Political Sciences began publishing the journal *Government and Opposition*. In 1966, the work of G. Ionescu and I. de Madariaga «The Opposition as a Political Institute» was published. A tendency has been formed to increase the number of works that have been studying various aspects of the political opposition (Гошовська, Ващенко, Кальниш 2013: 18).

Since the last third of the last century, scholars have turned to the study of the opposition in the context of political transformation, although here the political opposition has played an important, but not leading role.

H. Linz and A. Stepan proposed a new classification of types of political opposition. In the future, all thorough research into the opposition takes place in the field of transitology. Important contributions to its study have been made by T. Karl, G. Kitchelt, D. Rostow, and F. Schmitter. It is worth noting a number of Polish researchers who have thoroughly analyzed and systematized the scientific-theoretical and practical experience of models of opposition to Western democracies based on the methodology of R. Dahl, A. Leiphart, J. Sartori and others. Among them are E. Zvizhkovski, V. Skrydlo, M. Jagelski, K. Voitovich, Z. Cheszeiko-Sohaski, K. Paleki, P. Sekula and others.

Analysis of scientific research allows to determine the meaning of the concept. The opposition is viewed in a narrow and broad sense. In the broad sense, it means countering, fighting against any dominant power, as well as the group or groups of people who lead that struggle. In this case, the opposition is seen as a form of public protest. In the narrow, it is a political party, coalition, or movement that is a parliamentary minority but may come to power in the next election. We view such political opposition as a political institution.

The connection between the opposition as a political institution and the opposition as a form of social protest is interdependent, if society recognizes the right of every citizen to protest, provides this right to freedom of speech, political action, etc., then there is an opportunity to create a certain institution of democratic political system - the opposition (Камаба 2016: 23-29).

There are many reasons for political opposition. It is both the internal contradiction of society, and the social stratification that causes social disparity, and the neglect of the principle of social justice, and the crisis in relations between the population and the authorities.

Political practice and science define different types and forms of political opposition as a form of social relations:

- in relation to the system of power, they distinguish between systemic opposition (which shares the basic values, principles and goals of the existing political system, but denies the methods of policy implementation) and extra-

systemic (which agrees not only with the actions of the authorities but also with the foundations of the socio-political system in country);

- by the nature of the requirements determine the radical opposition (applies both parliamentary and non-parliamentary methods of pressure and, as a rule, rejects any compromises with the current government), moderate (applies mainly methods of parliamentary pressure, resorts to «political bargaining» on fundamental issues) and loyal opposition (ready to support the government, may agree with it and even make concessions);

- the nature of actions distinguish constructive opposition (the actions of the opposition are aimed at improving the quality of political governance, encouraging the authorities to reform) and destructive (its actions are aimed at creating obstacles in the activities of governmental structures);

- the opposition is characterized by its place in the spectrum of political forces as left, right, centrist;

- distinguish parliamentary by place of activity (these are political forces that are represented in parliament but are not part of the government and do not support it (Ткаченко 2007: 40-45). Traditionally, parliamentary opposition is formed and acts directly within the supreme legislative body of state power. It is fully involved in the exercise by Parliament of its functions. In doing so, it seeks to achieve two goals: 1) to become a parliamentary majority, 2) to gain control of the executive branch. Having a parliamentary opposition does not necessarily mean that it is organized in parties. In particular, subjects of parliamentary opposition may be a party, bloc of parties, factions, or individual members of parliament) and non-parliamentary opposition (of many types, for example, its forms may be: individual citizens, political parties not represented in parliament, the media, interest groups and pressure groups, public and cultural organizations, corporations, trade unions and more. The non-parliamentary opposition performs two main functions: 1) questions and denies the legitimacy of the parliament and its ability to carry out political changes, 2) articulates, combines controversial issues, problems that were ignored, rejected by the parliamentary opposition and various parties) (Вінничук 2007).

By its nature, the opposition is the bearer of alternative ways of social development. The effectiveness of political opposition depends on a range of functions. The system of functions

inherent in the opposition as a political institute is quite extensive. We can differentiate the functions of political opposition by their scope into internal and external ones.

Internal organizational functions of the opposition include the formation of the organizational structure of the institution of political opposition (leadership, functionaries, support group), rotation of the opposition top, style of opposition management (authoritarian or democratic). Ideological functions contribute to the creation of the ideal of the socio-political system, the development of programs of activity and the formation of goals of political struggle. The financial function creates the conditions for the political opposition to be effective through the formation of sources of funding.

External functions of political opposition can be divided into areas of focus:

- Ensuring the integration and consolidation of society, removing civil dissatisfaction, mobilizing society – a social function;

- supporting the development of a democratic model of the political system, political stabilization, opposing one political view and ideas to others, blocking political decision-making, influencing the efficiency of state structures, criticizing government decisions – political function;

- transfer of socio-economic requirements to the political system, lobbying of economic interests - economic function;

- communication, information, adaptation - cultural function.

The functions of conflict resolution, socialization, evaluation function remain common to all spheres of implementation.

Opposition functions in the highest legislative body: participation in lawmaking; control; recruiting a new political elite. The extent of their implementation depends on the traditions of political practice, but democratic countries of the West are characterized by a narrowing of powers to perform control activities. Performing the control function is the main activity of parliamentary opposition in the countries of modern democracy. The forms and means of control are very varied: to participate in the work of committees and special commissions, to make oral and written requests, to use interpellations and blocked voting, to declare a vote of confidence (no confidence), to veto legislative acts, to announce impeachment (Ірха 2010).

The main factors behind the institutionalization of political opposition are the form of government; party system; election

system; the structure of the higher legislative body; political culture of society.

Institutionalized opposition in a state with a parliamentary form of government operates within the legislature, and its main actors are political parties. In this case, the power-opposition vector is clearly defined and runs between the two main political forces. One of them, after losing the election, automatically acquires the status of opposition. In countries with presidential and mixed government, there is a division of power and opposition across several vectors: the executive and legislative branches, the pro-government party and the opposition party, the faction of the upper house and the fractional majority of the lower house, and no single source of opposition can be identified. Factors such as party and electoral systems are interrelated: the type of electoral system (majority, proportional or mixed) influences the formation of a particular party system (two-party or multiparty), which in turn determines the division between governmental and opposition forces. Under the two-party system, the status of the opposition gains second hand in election results. Under the multi-party system, the opposition is a political party or several parties that are not members of the ruling coalition. Within a higher legislature, such a division occurs between factions and chambers if the parliament is bicameral. A loyal and democratic political culture promotes the preservation of traditions, including those belonging to opposition activities (Кашаба 2016).

Modern political science, based on an analysis of the institutionalization of the opposition and its impact on the legislative process, identifies four basic models of political opposition:

1. The Westminster model (common in Australia, Great Britain, India, Ireland, Canada, New Zealand), in which the role of parliamentary opposition is formalized, but in practice the opposition has little influence on the political course of the country.

Today, in the UK, a party with at least two seats in parliament receives official parliamentary opposition status and public funding for its operation. Each year, the House of Commons allocates a minimum of 20 business days when the opposition factions, not the ruling majority, formulate the agenda, defining a range of issues to discuss. The Opposition Leader Institute was also introduced for the first time in the UK. The leader of the opposition is the legislator-appointed leader of the lower house group, which actually

represents the political party, which is the second largest number of seats in the chamber.

Legal recognition of the opposition in the United Kingdom involves the formation of an opposition (shadow) government (a shadow Cabinet of Ministers), which has a fairly wide range of rights and powers. For the first time an opposition shadow Cabinet of Ministers was formed in 1937 in England, after the adoption of the «Crown Ministers Act». In 1960, the opposition Cabinet of Ministers was formed by the People's Party in Germany, and in 1981 – in France. In Spain, the opposition government was formed by the People's Party in April 2008, in the Czech Republic in 2006 by the Social Democratic Party, in Italy by the Party of Democrats in 2008. The activities of the opposition Cabinet of Ministers are carried out in parallel with the activities of the official government and are aimed at the prospect of gaining power.

II. The French model, when the role of the opposition is insignificant both in practice and institutionally. Parliamentary opposition has little or no influence on political processes. Its terms of reference are to ensure that all parliamentary factions are represented in a proportionate manner in the direction of parliament, to ensure the effective functioning of temporary committees of inquiry in order to collect and provide Parliament with information on certain facts and events. The opposition is empowered to send oral and written requests to members of the government, to enter into debates with government representatives; apply to the Constitutional Council to review the constitutionality of laws.

III. German model (widespread in Germany, Austria, etc.), in which the role of the opposition is not as formalized as in the Westminster model, but the traditions of political practice and the development of civil society institutions allow the opposition to actually influence decision-making in practice. The opposition has the right to influence the agenda of the parliament; appoint a significant number of senior positions in the standing committees; veto government-initiated bills. In addition, 1/3 of the Bundestag members can challenge any law in the Constitutional Court, which they believe is contrary to the Constitution.

IV. The Scandinavian model (Denmark, Norway, Sweden) is characterized by significantly lower rights of opposition than in all other models. The opposition has the right to participate in the activity of the legislative

committees and in the adoption of the agenda (Льницька 2011: 80-81; Романюк 2004).

Modern political science and the experience of developed democratic countries testify that strong opposition is the key to the stability of the state. The existence of the opposition creates a balance in the political system and protects the country not only from authoritarian extremes, but also simply from the influence of subjective factors in making important decisions by the government, parliament and other governmental institutions.

Since Ukraine's independence, the opposition has become an integral part of the political system. Almost all the leading political forces during this time managed to visit both in power and in opposition. In addition, since 1997, Ukraine has some experience in operating «opposition governments».

The main criteria for opposition in Ukraine is counteraction, resistance to government policy, which can be expressed either in the presentation of alternative ways of developing society, or in opposing the existing system of power in general, speaking out against the Constitution, the political system as a whole. Within its framework, two directions can be distinguished – opposition to the content of politics and opposition to methods of its implementation.

Other criteria include: claims or aspirations to gain power; a certain degree of organization, since it must in any case be about an «organized group of entities» and a common interest; systematic and institutionalized.

The authorities and the opposition in modern Ukraine have mostly one root. The factions of the opposition parties and blocs are composed of representatives of large and medium-sized businesses, for whom the main value of the deputy's mandate is to protect this business by political means, to try to prevent or redistribute property. Like the authorities, the Ukrainian opposition tends to favor backstage ways of political activity. Like the authorities, the opposition tends to be aggressive towards its opponents and is unlikely to abandon methods of forceful pressure on them.

The way out of the current situation in the state-building in Ukraine is to institutionalize the opposition, to give it a statutory status. Indeed, some opposition parties today have difficulty defining their place in the «power-to-opposition» coordinate system, making their opposition rather anti-personal, directed against individuals, such as the president, the prime minister, rather than their programmatic positions, ideologies and more. All these

negative factors lead to the fact that, in addition to non-constructive relations with the authorities, the opposition cannot fully fulfill its functions in a democratic society.

Thus, it can be argued that the opposition, as a phenomenon of political life, has existed since ancient times as a way of protecting the socially significant interests of a particular section of society. The historical experience of mankind demonstrates numerous specific manifestations of confrontation both within the political elite and between the elite and decorated interest groups. Simultaneously with the emergence of the opposition, as a phenomenon of political life, began the theoretical development of this concept from the understanding of this phenomenon in ancient times, to its institutionalization in modern democratic societies. It is safe to say that prominent representatives of Ukrainian socio-political thought also made an important contribution to the theoretical development of the concept of political opposition. Today, political opposition is an integral part of the life of a democratic society. The democratization country in Ukraine must create and secure conditions for the free and unimpeded exercise of opposition activity, while at the same time the exercise of opposition activity cannot be a basis for giving the opposition the benefits or limiting their rights. The purpose of opposition activity is its participation in the development of a sovereign and independent, democratic, social and rule of law in Ukraine through the exercise of its rights and the exercise of its duties determined by law in the interests of the citizens of Ukraine and the state.

REFERENCES

- Гошовська, В.А., Вашенко, Ю.Г., Кальнишин, Ю.Г. 2013. *Політична опозиція: навч. посіб.* Київ: Вид-во НАДУ.
- Шемшученко, Ю.С., Бабкіна, В.Д., Горбатенко, В.П. 2004. *Політичний енциклопедичний словник*. Київ: Вид-во Генеза.
- Рудич, Ф. 2015. «Політична влада та опозиція в Україні: спроба політологічного аналізу», *Наукові записки ІПіЕНД ім. І. Ф. Кураса НАН України* 2 (76): 5-25.
- Масловська, О. М. 2012. «Становлення поняття «політична опозиція» в зарубіжній та вітчизняній політико-правовій думці», *Наукові праці МАУП* 3 (34): 73-79.
- Чичерин, Б. Н. 2001. *Политические мыслители древнего и нового мира*. Москва: Гардарики.
- Совгиря, О. 2007. «Історія становлення поняття «парламентська опозиція» у політико-правовій думці», *Вісник Київського національного університету ім. Тараса Шевченка. Серія: Юридичні науки* 74-76: 23-27.

- Шелест, Д. С., Якубовський, О. П. 1996. "Політична опозиція в Україні: традиції і сучасність" *Політична опозиція: теорія та історія, світовий досвід та Українська практика*. Київ: Навчально-методичний кабінет вищої освіти України.
- Скакун, О. Ф. 1993. *Драгоманов как политический мыслитель*. Харків: Основа.
- Журавський, В. 2001. "Розвиток доктрини українського парламентаризму в ХІХ – на початку ХХ ст.", *Право України* 5: 37-41.
- Дюверже, М. 2000. *Политические партии*. Москва: Изд-во Академический проект.
- Даль, Р. 2002. *Поліархія: Участь у політичному житті та опозиція*. Харків: Каравела.
- Кашаба, О.Ю. 2016. "Політична опозиція як суб'єкт політичного процесу", *Вісник ХНУ ім. В.Н.Каразіна. Серія «Питання політології»* 29: 23-29.
- Ткаченко, Т. 2007. "Опозиція як політичний інститут і форма суспільного протесту", *Політичний менеджмент* 5: 40-45.
- Вінничук, Н. 2007. "Типологія політичної опозиції", *Політичний менеджмент* 3: 51-55.
- Ірха, К. 2010. "Класифікація функцій політичної опозиції в демократичному суспільстві", *Грани* 3 (71):103-106.
- Ільницька, У. 2011. "Парламентська опозиція як інституційний аспект контрольної функції парламенту", *Українська національна ідея: реалії та перспективи розвитку* 23: 76-85.
- Романюк, А. 2004. *Порівняльний аналіз політичних систем країн Західної Європи: інституційний вимір*. Львів: Вид-во Триада плюс.
- Maslovska O.M. 2012. "Formation of the concept of "political opposition" in foreign and domestic political-legal thought", *Naukovi pratsi MAUP* 3 (34):73-79 (in Ukrainian).
- Chicherin, B.N. 2001. *Political thinkers of the ancient and new world*. Moskau: Gardariki (in Russian).
- Sovgyrya, O. 2007. "History of the formation of the term "parliamentary opposition" in political-legal thought", *Visnyk Kyivskoho natsionalnoho universytetu im. Tarasa Shevchenka. Serii: Yurydychni nauky* 74-76 (in Ukrainian).
- Shelest .D.S., Yakubovsky, A.P. 1996. "Political opposition in Ukraine: traditions and modernity", *Politychna opozytisia: teoriia ta istoriia, svitovy dosvid ta Ukrainska praktyka*. Kyiv (in Ukrainian).
- Skakun, O.F. 1993. *Drahomanov, as a political thinker*. Kharkiv: Osnova (in Russian).
- Zhuravsky, V. 2001. "The development of the doctrine of Ukrainian parliamentarism in the nineteenth and early twentieth centuries", *Pravo Ukrainy* 5: 37-41(in Ukrainian).
- Duverger, M. 2000. *Political Parties*. М.: Akademicheskyyi proekt (in Russian).
- Dahl, R. 2002. *Poliarchy: Political Participation and Opposition*. Kharkiv: Caravel (in Ukrainian).
- Kashaba, O.Y. 2016. "Political opposition as a subject of political process", *Visnyk KhNU im. V.N.Karazina. Serii «Pytannia politolohii»* 29: 23-29 (in Ukrainian).
- Tkachenko, T. 2007. "Opposition as a political institute and form of public protest", *Politychnyi menedzhment* 5: 40-45 (in Ukrainian).
- Vynnychuk, N. 2007. "Typology of political opposition", *Politychnyi menedzhment* 3: 51-55 (in Ukrainian).
- Irkha, K. 2010. "Classification of Functions of Political Opposition in a Democratic Society", *Hrani* № 3 (71): 103-106 (in Ukrainian).
- Ilnytska, U. 2011. "Parliamentary Opposition as an Institutional Aspect of the Controlling Function of Parliament", *Ukrainska natsionalna ideia: realii ta perspektyvy rozvytku* 23: 76-85 (in Ukrainian).
- Romaniuk, A. 2004. *Comparative analysis of political systems in Western Europe: an institutional dimension*. Lviv: Triada plus (in Ukrainian).

REFERENCES

- Goshovska, V.A., Vashchenko, K.A., Kalnysh, Yu.G. 2013. *Political opposition: teach. tool*. Kyiv: NADU (in Ukrainian).
- Shemshuchenko, Yu. S., Babkina, V.D., Gorbatenko, V.P. 2004. *Political Encyclopedic Dictionary*. Kyiv: Genesa (in Ukrainian).
- Rudich, F. 2015. "Political Power and Opposition in Ukraine: An Attempt at Political Analysis", *Naukovi zapysky IPIEND im. I. F. Kurasa NAN Ukrainy* 2 (76): 5-25 (in Ukrainian).

DOI:10.26565/2220-8089-2019-36-03
УДК 323.31(061.2)/351.72

Yuliya Bidenko

Associate Professor, PhD in Political Science,
V.N. Karazin Kharkiv National University,
4, Svoboda Sq., Kharkiv, 61022, Ukraine,
j.bidenko@karazin.ua,
<http://orcid.org/0000-0002-0791-2569>

THE FINANCES OF THE CIVIL SOCIETY IN UKRAINE: KEY TRENDS, MODELS AND OBSTACLES IN ACHIEVING SUSTAINABILITY

The financial viability is one of the most important element in achieving sustainability for a civil society, especially in post-Socialist states of Eastern and Central Europe. Despite positive assessments of the role and potential of civil society in Ukraine from scholars and analysts and comparatively high score of civil society organizations' sustainability index taking in comparative perspective for a whole region, its financial capabilities remains its weakest part during decades of Ukrainian independence. Having comparatively friendly legal and political environment and achieving some impressive results in advocacy, building coalitions and networks and enhancing its organization capabilities Ukrainian CSOs still remain dependant from international donors. Some shifts in financial resilience of civil society demands not only efforts from its side, but finding a consensus with a state on the model to achieve.

Three typical models of interrelations by civil society and government, emerged in contemporary Europe are provided, they could be distinguished based on the social and political role of CSOs and their functions in public services provision. These models based on the scales of institutionalization and level of independence of civil society relatively to the authorities and include Social-democratic (Scandinavian), Liberal (Anglo-Saxon) and Corporativism (Continental) types. Ukrainian civil society, regardless achievements in organizational capacities and sectoral infrastructure, still remains in the «emerging» transitional spot due to the extremely small amount of public funds it attracts and based on uncertainty of its role on national and local level.

Perspective destinations for civic-state dialogue are emphasized, among which there are finding the consensus of desired model and adopting new National Strategy of Stimulation Civil Society in Ukraine for next five years, changes in legal framework for local self-government, social entrepreneurship, taxation of charity and means earned by CSO themselves and establishing new practices and institutions for public financing of CSOs on national and regional levels.

Key words: *civil society, civil society organizations, non-governmental organizations, financial viability, public funds, international donors, social entrepreneurship*

Біденко Юлія Михайлівна

доц. канд. політ.н,
Харківський національний
університет імені В.Н. Каразіна,
пл. Свободи 4, Харків, 61022,
j.bidenko@karazin.ua,
<http://orcid.org/0000-0002-0791-2569>

ФІНАНСИ ГРОМАДЯНСЬКОГО СУСПІЛЬСТВА В УКРАЇНІ: КЛЮЧОВІ ТЕНДЕНЦІЇ, МОДЕЛІ ТА ПЕРЕШКОДИ В ДОСЯГНЕННІ СТАЛОСТІ

Фінансова життєздатність є одним з найважливіших елементів досягнення сталості громадянського суспільства, особливо в постсоціалістичних державах Східної та Центральної Європи. Незважаючи на позитивні оцінки ролі та потенціалу громадянського

суспільства в Україні науковців та аналітиків, а також достатньо високий показник стійкості організації громадянського суспільства в порівняльній перспективі регіону в цілому, його фінансові можливості залишаються найслабшою складовою протягом десятиліть української незалежності. Маючи відносно сприятливе правове та політичне середовище, досягнувши значних результатів в адвокації, розбудові коаліцій та мереж та посиленні організаційних можливостей, українські ОГС як і раніше залишаються залежними від іноземних донорів. Позитивні зрушення у фінансовій стійкості громадянського суспільства вимагають не лише зусиль з його боку, а й пошуку консенсусу з державою щодо оптимальної моделі для досягнення.

Запропоновано три типові моделі взаємозв'язків громадянського суспільства та влади, що склалися в сучасній Європі, які виділено виходячи із соціальної та політичної ролі ОГС та їх функцій у наданні державних послуг. Ці моделі ґрунтуються на масштабах інституціоналізації та рівні незалежності громадянського суспільства від органів управління та включають соціал-демократичний (скандинавський), ліберальний (англосаксонський) та корпоративістський (континентальний) типи. Українське громадянське суспільство все ще залишається в «перехідному» транзитивному стані через надзвичайно малий обсяг державних коштів, який воно залучає, та виходячи з невизначеності ролі на національному та місцевому рівні.

Підкреслюються перспективні напрямки державно-громадянського діалогу, серед яких – пошук консенсусу щодо бажаної моделі та прийняття нової Національної стратегії стимулювання громадянського суспільства в Україні на наступні п'ять років, зміни в законодавстві про місцеве самоврядування, соціальне підприємництво, оподаткування благодійної діяльності та коштів, зароблених НУО самостійно, а також створення нових практик та інститутів державного фінансування ОГС на національному та регіональному рівнях.

Ключові слова: громадянське суспільство, організації громадянського суспільства, неурядові організації, фінансова життєздатність, міжнародні донори, публічні фонди, соціальне підприємництво

Биденко Юлія Михайлівна

доц., канд.полит.н.,

Харьковский национальный

университет имени В.Н. Каразина

пл. Свободы, 4, Харьков, 61022

j.bidenko@karazin.ua

<http://orcid.org/0000-0002-0791-2569>

ФИНАНСЫ ГРАЖДАНСКОГО ОБЩЕСТВА В УКРАИНЕ: КЛЮЧЕВЫЕ ТЕНДЕНЦИИ, МОДЕЛИ И ПРЕПЯТСТВИЯ В ДОСТИЖЕНИИ УСТОЙЧИВОСТИ

Финансовая жизнеспособность является одним из важнейших элементов достижения устойчивости гражданского общества, особенно в пост-социалистических государствах Восточной и Центральной Европы. Несмотря на положительные оценки роли и потенциала гражданского общества в Украине ученых и аналитиков, а также достаточно высокий показатель индекса устойчивости организаций гражданского общества в сравнительной перспективе региона в целом, его финансовые возможности остаются самой слабой частью на протяжении десятилетий украинской независимости. Имея сравнительно благоприятные правовые и политические условия и достигнув определенных результатов в адвокации, создании коалиций и сетей, расширяя своих организационных возможностей, украинские ОГО по-прежнему остаются зависимыми от международных доноров. Позитивные сдвиги в финансовой устойчивости гражданского общества требуют не только усилий с его стороны, но и достижения консенсуса с государством в отношении оптимальной модели для достижения.

Представлены три типичные модели взаимоотношений гражданского общества и правительства, появившиеся в современной Европе, различающиеся исходя из социальной и политической роли ОГО, а также и их функций в предоставлении государственных услуг. Эти модели основаны на масштабах институционализации и уровне независимости гражданского общества относительно органов власти и включают в себя социал-

демократический (скандинавский), либеральный (англо-саксонский) и корпоративный (континентальный) типы. Украинское гражданское общество, несмотря на достижения в организационном потенциале и отраслевой инфраструктуре, по-прежнему остается в «переходном» транзитивном секторе из-за крайне малого объема государственных средств, которые оно привлекает, и по причине неопределенности его роли на национальном и местном уровнях.

Подчеркиваются перспективные направления для общественно-государственного диалога, среди которых поиск консенсуса относительно желаемой модели и принятие новой Национальной стратегии стимулирования гражданского общества в Украине на следующие пять лет, изменения законодательства о местном самоуправлении, социальном предпринимательстве, налогообложения благотворительности и средств, зарабатываемыми НПО самостоятельно, а также создание новых практик и институтов для государственного финансирования ОГО на национальном и региональном уровнях

Ключевые слова: гражданское общество, организации гражданского общества, неправительственные организации, финансовая жизнеспособность, международные доноры, публичные фонды, социальное предпринимательство

Civil society is widely understood as the space outside the family, market and state (Cooper 2018: 2). What constitutes civil society has developed and grown since the term first became popular in the 1980s and it now signifies a wide range of organised and organic groups including nongovernmental organisations (NGOs), trade unions, social movements, grassroots organisations, online networks and communities, and faith groups (VanDyck 2017; WEF 2013). Anheier define civil society as the sum of institutions and active citizens located between the family, the state and the market— and as a space in which people associate voluntarily to advance common interests (Anheier 2004).

According to various evaluations by scholars (See: Hale 2014; Lutsevych 2017, Way, 2014 and others) and indexes (Nations in Transit by Freedom House, Civil Society Organizations Sustainability Index by USAID) Ukrainian civil society maintained outstanding results comparatively to others post-Soviet countries and considered to be one of the main drivers in democratic changes. For example, Lutsevych wrote: «across the post-Soviet space, Ukraine impresses observers as the most emancipated polity, its citizens ready to rise up for their rights against authority. In the past 15 years alone, Ukrainians have responded twice to injustice on the part of the ruling elite with powerful protest. In 2004 they revolted against a stolen election, and in 2014 against stolen aspirations for a closer relationship with Europe. In this context, the Euromaidan paved the way for a different political establishment that pledged to reform Ukraine and restore justice» (Lutsevych 2009: 59). Some of researches have got more sceptical towards Ukrainian civil society potential to influence

over politics and led the reforms, especially in front of 2019 elections upcoming (Burlyuk and Shapovalova 2018; Smaglyi 2018), but from the other side, the fact that civil society remains one of the strong stakeholder of democratization and EU integration of Ukraine is hard to deny, especially taking into account that under the populist rule of one political party it could appear to be one from a very few actors, still interested in developing democracy there.

Jezaard (2018) claims that NGOs across 40 countries represent \$2.2 trillion in operating expenditures, what is larger than the gross domestic product of all but six countries. Civic sector also employs around 54 million full-time equivalent workers and has a global volunteer workforce of over 350 million. Due to contemporary shift in typical roles of civil society as non-profit and non-governmental hobby or watchdog organizations, new definitions and approaches from academia and practitioners are under appearance regarding its new actors and functions in social entrepreneurs, creative industries, education, social and youth policies.

That's why to overview the main developments of such important component of civil society as its financial sustainability is one of the main *purposes* of this paper, and among its *tasks* are: to trace the dynamics and main components of civil society sustainability index for Ukraine in comparative perspective, to analyse main models of the financial viability of civil society appeared in Europe, to research key trends in state and foreign financing of civic sector in Ukraine and to overlook public attitudes towards public and private sources for civil organizations' activities and initiatives.

Ukraine's Civil Society Sustainability Index (further CSOSI) 2018 score of 3.2 still remains the highest in the post-Soviet region

(USAID CSOSI, 2019). CSOSI in general based on 7 criteria (legal environment, organizational capacity, financial viability, advocacy, service provision, sectoral infrastructure and public image) and the lower is overall score the more sustainable civil society is in general in the particular country. From the Figure 1 one can

see that as on 2018 comparatively to the others post-Soviet states (excluding Central Asia and Baltic regions) Ukraine has the highest score of the CSO Index taken in general, and it's close to the ranking of Black Sea region EU-Members and some of Visegrad countries, like Hungary.

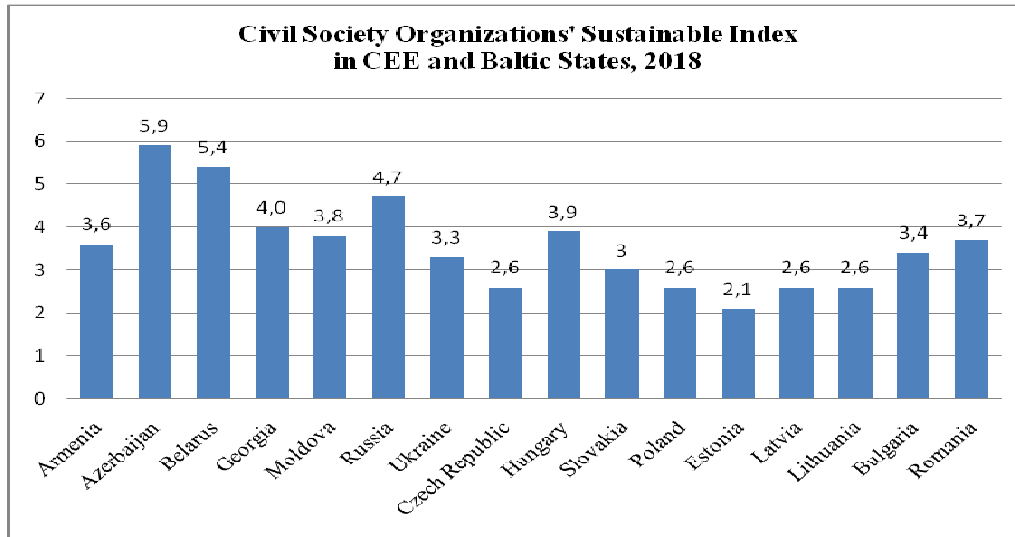

Figure 1. The 2018th Civil Society Organizations Index in European Region for Selected Countries of Post-Socialistic Region. Composed by author based on the 2018th CSO Sustainability Index for Central and Eastern Europe and Eurasia (USAID CSOSI, 2019).

But this sustainability looks pretty fragile looking precisely from the point of view of its financial basis, for instance in Ukraine financial viability is the weakest feature of civil society

comparatively to the both – EU-members states as to 2018 and to others indicators for the country taken in dynamics (see Table 1).

Table 1.

Dynamics of Civil Society Organizations Sustainability Index' Indicators for Ukraine

Year	Legal Environment	Organizational Capacity	Financial Viability	Advocacy	Service Provision	Sectoral Infrastructure	Public Image	CSOI Overall
2018	3,6	3,2	4,1	2,2	3,2	3,2	3,3	3,3
2017	3,5	3,2	4,2	2,1	3,2	3,2	3,3	3,2
2016	3,4	3,3	4,2	2,2	3,2	3,3	3,3	3,3
2015	3,4	3,3	4,2	2,3	3,2	3,4	3,3	3,3
2014	3,4	3,3	4,2	2,3	3,2	3,4	3,4	3,3
2013	3,4	3,4	4,2	2,3	3,3	3,4	3,5	3,4
2012	3,5	3,4	4,3	2,5	3,3	3,4	3,6	3,4
2011	3,5	3,5	4,3	2,6	3,3	3,4	3,6	3,5
2010	3,6	3,5	4,2	2,7	3,3	3,5	3,7	3,5
2009	3,6	3,6	4,2	2,8	3,3	3,5	3,8	3,5
2008	3,6	3,7	4,1	2,9	3,3	3,5	3,9	3,6
2007	3,6	3,7	4,2	2,9	3,3	3,5	3,9	3,6
2006		3,7	4,3	3			4	3,8

2005	3,7	3,7	4,4	3,1	3,3	3,6	4	3,7
2004	3,6	3,9	4,6	3,1	3,3	3,8	4,1	3,8
2003	4	3,9	4,8	3,4	3,3	3,5	4,4	3,9
2002	4,5	3,5	5	3,5	3	3,5	5	4
2001	5	4	5	4	3	4	5	4,3
2000	5	4	5	4	4	4	5	4,4
1999	5	3,5	5	5	2,5	3,5	4	4,1
1998	4,6	3,7	4,6	4,4			3,9	4,2
1997	4	4	4	4			4	4

Composed by author based on USAID CSOSI 2013-2018, Europe and Eurasia CSOSI Data 1997-2012

Regardless the fact that financial viability of Ukrainian civil society organizations slightly improved during last years it's still far from maintaining sustainability. The simple explanations could be found in the economy reasons such as crisis, export reorientation, huge part of shadowed business and slow economy growth, or in social burden, affected by the conflict in and around Ukraine, and at last, in Soviet legacy in general, including poor social capital and deformed civic culture, suffered from the lack of trust and destroyed traditions of charity.

But there are some more recent obstacles appeared during the last decades, among which are the dependence of foreign donors' costs, gaps between NGOs in the capital and regions in financial capacities, the lack of taxations relief and stimulations for business and individuals and, what is more important, the absence of clear common vision from the state and civil society of their shared goals and interrelations in long-term perspective.

Despite the adoption of National Strategy for Supporting Civil Society Development for 2016-2020 on February 2016, it was and still is unclear what type of civil society it stimulates and what kind of relations between public authorities and the third sector should be

established. From the one point of view, Strategy proclaimed the importance of public finances for civil sector sustainability, as well as the intentions to simplify the regulations for charity activities by private donors and individuals, from the other side, no clear goals, indicators and timelines wasn't established there. As to me, the main problem of National Strategy which made it declarative but inefficient, was that it didn't refer to any clear model of civil society to achieve.

Since 2010th a numerous recommendations from the OSCE, Council of Europe and European Union were provided, some of them included the optional models grounded on public funds usage adopted by European states already. Generalized types of civil society and its interrelations with governmental and business sectors could be allocated depending on the degree of independence and institutionalization. Sator (2010) using these criteria and focusing on the share of direct budget support provided to the CSOs, primarily in the form of government grants but also subsidies and in-kind contribution, at both the central and the local level, outlines four types of civil society in Europe, what can be visualized by the Figure 2.

Less Institutionalized	More Independent		More Institutionalized
	Socio-Democratic (Scandinavian) <i>Autonomy</i> (Public Funds are 20-30%)	Liberal (Anglo-Saxon) <i>Partnership</i> (Public Funds are 30-55%)	
	Emerging (Mediterranean, CEE) Public Funds are less 20 %	Corporatist (Continental) Regulatory Support and Subsidiarity (Public Funds are more than 60%)	
	Less Independent		

Figure 2. Composed by author, based on Sator (2010) p. 15-17.

The scale of *independence* is related to the autonomous self-governance of CSOs vis-à-vis the government or other actors (e.g. church, political parties); reflected in the CSOs capability to mobilize themselves and their constituencies, obtain financial support needed to carry out their mission, ability to deliver services that are not or partially subsidized, develop competitive expertise etc. In essence, it refers to the extent to which CSOs are able to set priorities and operate based on needs and their mission rather than based on priorities set by the government or other power structures.

Institutionalization refers to the capacity of the non-profit sector to undertake projects and services for the government, i.e. the potential of the sector to be a reliable and accountable partner to the government in providing public goods and services. This includes for example, the number of registered organizations, their average budgets, the proportion of CSOs who are of public benefit, their physical infrastructure as well as their human and financial resources etc (Sator 2010: 14).

In the *Liberal* (presented in United Kingdom, Netherlands and Canada) model CSOs are also highly involved in social services' provision, however, they are less dependent on the state. Even though they receive financing through contracts, they have strong roots in the communities; and their own assets, philanthropic and self-generated income make them able to keep also a strong advocacy role. In the liberal model the principle of the best value service delivery makes the CSO sector very professional and competitive. Various models of management, accountability and transparency standards are applied; sophisticated management schemes are widespread to increase trust and confidence of all stakeholders. While there is a significant level of public financing applied in these countries (35-55%), the level of other resources is high which makes the sectors more relevant in terms of partnership for the government.

Social-Democratic (Scandinavian) model build on the role of the state as the main service provider meanwhile NGOs are not typically involved in provision of social services but rather fulfil «expressive» functions (i.e. cultural, sports, hobby organizations that primarily serve their members' and their communities' interests). Even though almost everything in welfare provision is financed and delivered by the state, in contrast to the «statist» model of the former Soviet bloc, there is a high level of social capital and engagement in civil society (volunteering reaches the highest levels in

Europe in these countries). The relationship between the two sectors can be characterized by the «live and let live» philosophy and consequently a low level of public funding of CSOs (25-35%). At the same time citizens and CSOs are extensively and directly involved in policy making both at local and central levels and civil society tends to be more of a watchdog and advocacy character, its funding is strongly based on private giving and membership support. In regards to institutionalization this sector is less established, as CSOs don't need massive operations that are needed for services, while due to inclusive democratic practices there is less need for such capacity even in case of advocacy operations.

Corporatist (Continental) model supposed that CSOs are actively involved in the provision of social services and may be the main providers - as in the case of Germany where the principle of subsidiarity entails the primacy of community-based services. At the same time the state undertakes financing of the services in whole, typically through third party payments or subsidies to major providers and their interest groups. State funding thus represents well over half (usually 55%-75%) of the income of the sector. Therefore the CSO sector is highly institutionalized and also highly dependent on the government for ongoing support. Since the government also needs the CSO sector, there is a kind of interdependence, termed «hierarchical interdependence», between the two sectors. In France the government also started to revise its policies of subsidizing the CSO sector for its function of «solidarity», introducing grants and contracts based on performance in delivering projects and services since 2008-2010.

Emerging (Mediterranean and CEE): in the Mediterranean countries (e.g. Greece, Cyprus, Portugal) and most Central and Eastern European countries the relationship between the state and CSOs is still evolving. It has been characterized by low levels of public funding; either neglect of CSOs or dependency relationships; traditions or nepotism or political interest in funding and involvement of CSOs in service provision. Welfare models are typically residual as well as rudimentary as much of the care remains with the family and social nets. However, according to Sator (2010: 17) as the countries' economy and CSO sector develop, they will be likely to converge towards one of the other three models, he claims that Hungary and Czech Republic moves to corporatist model, Estonia and Slovakia tend toward to the liberal model, but Slovenia and Latvia towards Scandinavian model.

In the Ukrainian case the lack of strategic vision from the state and consensus from the NGOs and experts' networks and coalitions led to the situation that optimal model is still not founded and civil society gets into dependence but mostly from foreign donors and untransparent business.

Ukrainian Statistic Service's annual reports show that more than half of all costs NGOs get from large donors, mostly foreign and international organizations, while less than 10

% – from national and local public budgets. Other costs of the third sector come from private donations, members' fees and social entrepreneurship. In total Ukrainian civil society institutions succeeded to collect 7,35 billions UAH, and as there was during previous years less than 10 % came from the public budgets. The structure of Ukrainian non-governmental organizations incomes during 2010-2018 presented in the Table 2.

Table 2.
Structure of Incomes of Ukrainian Non-Governmental Organizations in 2010-2018
(thousands, UAH)

Ukraine / Year	Costs received, in total	From the State Budget	From the local budgets	Members' Fees	Charity activities, in total	Among them /Source of Charity			From the economical activities by CSOs	Other Sources	Including Bank and financial entities credits, loans etc
						From the Ukrainian firms and organizations	From the Ukrainian Citizens	From non-residents			
2018	7 354 061,7	273 327,2	293 094,1	795 579,7	4 221 757,6	1 286 639,8	430 744,1	2 504 373,7	763 769,8	1 006 533,3	81,8
2017	7 271 566,8	194 032,2	249 852,9	720 475,7	3 805 913,6	1 079 589,9	340 694,9	2 385 628,8	1 106 304,1	1 194 988,3	294,6
2016	6 211 967,7	259 549,5	194 230,5	622 970,5	3 523 400	879 676,0	351 587,8	2 292 136,2	468 782,8	1 143 034,4	506,3
2015	6 316 489,1	226 339,4	160 461,7	611 605,4	3 712 052,3	1 459 721,4	187 347,6	2 064 983,3	549 749,1	1 056 281,2	496,3
2014	4 101 284,0	180 879,0	97 482,0	454 639,9	1 875 253,8	774 760,0	199 888,2	900 605,6	510 897,3	982 132,0	546,2
2013	3 754 219,7	266 322,0	135 625,8	499 956,6	1 705 099,1	827 035,6	172 852,3	705 211,2	528 884,0	618 332,2	1485,4
2012	3 694 594,79	290 863,97	-	533 640,0	1 646 590,98	629 037,29	144 008,12	873 545,57	604 059,81	619 440,03	324,39
2011	3 370 227,6	271 276,3	-	475 313,9	1 454 156,4	563 936,4	199 955,2	690 264,8	524 975,2	644 505,8	12 459,2
2010	2 763 992,7	220 649,7	-	388 680,1	1 133 814,6	418 196,0	122 077,4	593 541,2	516 557,8	504 290,5	711,6

Composed by author based on Ukrainian Statistic Service Annual Bulletins, 2010-2019

From this data one can see that foreign donors are the most significant source for operational activities of Ukrainian civil sector, giving from one third to half of overall civic sector incomes, meanwhile the public funds (both of the state and local levels) seems to input less than 10 per cents of CSOs support. According to the Open Aid Ukraine portal supported by the Ministry of Economic Development and Trade, the biggest donors to Ukrainian CSOs include the European Union

(EU), USAID, and Sida. The Ministry of Economic Development reported that 264 new technical assistance projects from contributors such as USAID and the US government were registered in 2018 with \$953 million of total funding, a 50 percent increase from 2017. Traditionally, international technical assistance focuses on governance, citizen engagement, and regional development (CSOSI 2019: 233).

But according to the Ukraine Civil Society Sectoral Assessment Report (NORC 2018)

provided by University of Chicago, foreign donor funding is weakly diversified with project grants and mostly available for professional CSOs with previous grant history. Newly-established and small CSOs as well as informal civic initiatives lack funding. Donor funding also falls short of encouraging CSOs to look for local sources of support (NORC 2018: 2-3, 41-42).

As the foreign donors remains the most significant source for the civil society in general, and for obvious reasons (political and reforms focuses, global and European agenda, human rights and UN' sustainable development goals priorities) prefers to collaborate with the narrow list of organizations, in the short-term perspective this empowers these NGOs, which are really can be voice of the most progressive part of society, to be independent from political elites, advocating democratic changes, or to become the pool of human recourses for new political parties and governmental institutions. As Lutsevych pointed out that «international donors have helped to sustain an active cohort of citizens who have defended human rights, monitored elections, developed local communities, promoted free media, campaigned against domestic violence and mobilized for environmental causes» (Lutsevych, 2017: 60).

Indeed, after the Revolution of Dignity on 2014 and even after the crucial changes of political elites on 2019 in Ukraine there were a lot of examples when civil society leaders were incorporated in newly elected bodies or pushed some sectoral reforms efficiently. Western funding has played a critical role in CSO-led reform efforts. It is estimated that the volume of grants to Ukraine almost doubled after the Euromaidan. Around \$1 billion a year is now directed to reform-related projects, with roughly 30 per cent of this assistance channelled via civil society – making for an annual operation worth roughly \$300 million. USAID has doubled its assistance: in 2016 it allocated \$67 million to programmes supporting anti-corruption efforts, good governance and civil society in Ukraine (Lutsevych 2017: 61).

European Union, being the biggest international donor for Ukrainian NGOs and the main partner of the government, couldn't pretend to propose any particular model of civic-state relations, but in the *Ukraine – EU Country Roadmap for Engagement with Civil*

Society 2014-2017 there were proclaimed two main objectives: 1) to strengthen the capacity and participation of CSOs in policy dialogue, monitoring and oversight, advancing the implementation of the national reform agenda; and 2) to contribute to foster a conducive environment for civil society, embodied in eight priorities, covered an enabling environment, policy analysis, legitimacy, the Association Agreement, conflict, accountability, human rights, economic development (EU Delegation to Ukraine 2015: 13-16).

In the *Roadmap* for 2018-2020 there was admitted that areas in which CSOs work are largely donor-driven and financial sustainability in between projects remains a problem and on local and regional level organisations tend to be competitive, rather than cooperative (EU Delegation to Ukraine 2019: 2), what was one of the main obstacle to create an efficient network and coalitions coupled with a lack of capacities and skills among the civil activists and NGOs employees to apply for a grants.

These trends in foreign donors support recreates structural inequality between the experienced organizations which are capable to cooperate or monitor the government and based in the capital city and those which appeared in regions and working with target groups in local communities. Being sufficient contribution in today's Ukrainian civil sector development, in the middle-term perspective this strategy of donors could affect the cleavages within Ukrainian third sector and strengthen its negative public image as «grant eaters» and «foreign agents». As to the long-term perspective the main issue will be the availability of such a funds for Ukrainian civil society and diversification of the incomes.

At the moment public image of NGOs is pretty positive, as to the all-Ukrainian sociological poll «Civil Society in Ukraine: the views of citizens» published by the Democratic Initiatives Foundation on October 2019 (DIF, 2019) half of the Ukrainian citizens admitted that NGOs are really useful for their cities and communities (58 % in the Western Ukraine, 52 % in the Center, 54 % in the Eastern Ukraine and only 36% on South), meanwhile 20 % are consider them not to be necessitate. But only about 7% of citizens identify themselves as NGO members and less than 20 % took part in any civic initiative during previous year.

Table 3.

Indicators of Civic Activism and Public Trust to NGOs in Ukraine (2012-2019)

Engagement of Citizens (%)	December 2012	November 2015	December 2016	December 2017	December 2018	August 2019
Engagement in any civic activities (%)	8,1	-	-	6,6	9,8	7,5
Membership in NGOs (%)	4,2			2,9	3,8	2,6
Volunteering activities (%)	10, 2	13, 0	14, 0	12,3	18,3	9,3
Charity / Donations (including clothes and staff, %)	28, 9	47, 0	41, 6	41,4	38,5	25,1
Public trust to NGO (%)	37	44	45,0	37,0	43,4	45,2

Composed by author based on ENGAGE Public opinion survey to assess the changes in citizen’s awareness of civil society and their activities (I-III waves 2015-2018); Democratic Initiatives Poll «Civil Society in Ukraine: the views of citizens» (2019).

According to the National Civic Engagement Poll (USAID/ ENGAGE, 2019) conducted by the research agency Info Sapiens, during June-July 2019, four out of ten Ukrainians (44.4%) hypothetically are ready to contribute to a civil society organization they trust. Household income levels are correlated with readiness to support social causes, but not as much as one might expect. Even among those who do not have enough subsistence income, 39.4% are ready to contribute some funds to initiatives. The level of education is the strongest factor influencing the willingness to fund civic initiatives: the higher the education, the greater the likelihood to support civic initiatives. Interesting that mostly people in Ukraine are ready to donate small sums up to 100 UAHs (26 %) or from 100 to 1000 UAH (13%), 4,6 %

would ready to contribute a certain amount or percentage of the income to civil society initiatives regularly.

But one of the main problem that at the moment Ukrainian citizens has very controversial image of the added value that civil society creates in their country and what role in should play. From the one point of view the vast majority of the people (77%) that the state should stimulate the civil society’ development and only 9% per cents stay on contrary opinion (Democratic Initiatives 2019). But, as to the data of National Civic Engagement Poll (2019), 19 % of respondents are certain that state should finance CSOs and only 8% think that Ukrainian citizens have to contribute to civil society financially.

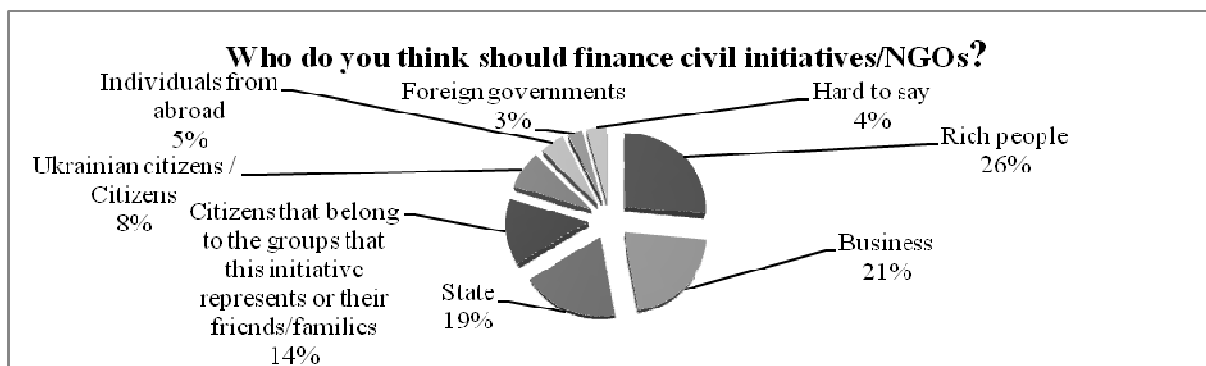

Figure 3. Distribution of responses to the question «Who do you think should finance civil initiatives/NGOs?», USAID/ ENGAGE National Civic Engagement Poll survey’s data (2019).

Among the reasons that motivate citizens to contribute to a civil society organization, respondents continue to be influenced by clear objectives or goals and the results of a civic initiative (38.4%). The second most influential

factor is citizens' trust in a civil society organization, important for 31.9% of respondents. Transparent management of funding is considered to be a significant factor as well, according to 29.7% of Ukrainians.

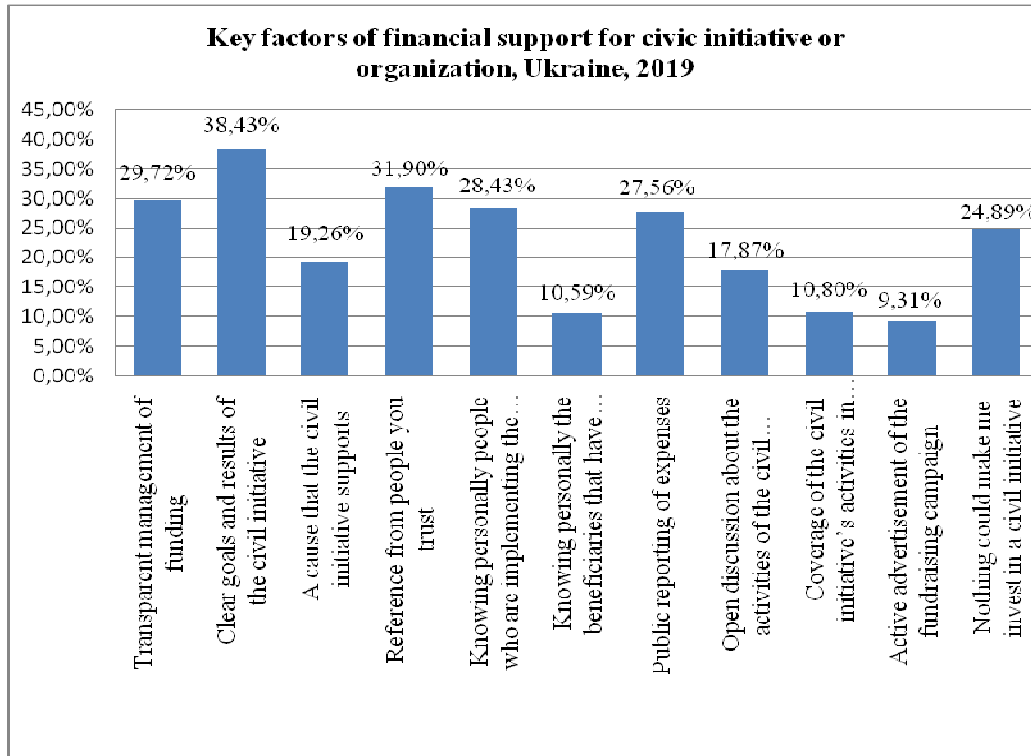

Figure 4. Key factors that motivate Ukrainian citizens to contribute to a civil society organization or initiatives (up to 3 options to choose), 2019. Composed by author based on USAID/ ENGAGE National Civic Engagement Poll survey's data (2019).

These reasons, named by Ukrainian citizens, are close to that, pointed out in the research by Bullain and Hadzi-Miceva (2009) conducted for the European Center for Not-for-Profit Law. They emphasize the most important factors of public and private donations are to be the accountability and transparency of civil sector. *Accountability* is generally understood there as an obligation or willingness by the NPO to accept responsibility or to account for its actions. Accountability means that the NGO holds itself accountable towards its multiple stakeholders and ensures that it meets the various stakeholder needs and interests (including beneficiaries, donors, government, policy makers, volunteers etc., as well as the public at large). This includes the following key elements:

- compliance with legal obligations;
- demonstrating how resources are spent and how these respond to the mission and obligations taken towards stakeholders;

- good governance;
- prudent financial management;
- demonstrating goodwill or an intent to meet certain professional and management standards;
- demonstrating regularly that it uses its resources wisely and does not take advantage of its special privileges (e.g., tax exemptions) to pursue activities contrary to its nonprofit status (Bullain & Hadzi-Miceva 2009: 11).

From that point of view civil organizations are far to demonstrate high level of accountability which based on some structural challenges such as small number of members and employees, lack of financial literacy among activists, predomination of short-term grants from the donors aimed mostly on concrete project implementation, than on institutional developments.

In the same research «*transparency*» is defined as an obligation or willingness of NPOs to publish and make available basic data about

their operations, including organizational, financial and programmatic data as well. An NGO is transparent if it readily opens and makes available its accounts and records to public scrutiny by funders, beneficiaries, and others. There are some structural components of the civil society organizations transparency among which:

- *Organizational transparency* means availability of the basic data regarding the establishment and registration of the NGO that allows third parties to identify the NPO and seek out its responsible officers for further information (e.g. name, seat address, decision-making body).
- *Programmatic transparency* includes basic data on activities and services which allows the government and the public at large to assess the effectiveness or efficiency of the NGO.
- *Financial transparency* is related to publishing financial reports about incomes, expenses and general financial health that are required by the legal frameworks of the given country. Further, the entirety of data and information presented by the NGO should provide third parties with an overall understanding as to the nature of operations of the organization (Bullain & Hadzi-Miceva 2009: 12).

Since the new Law on Civic Organizations in Ukraine was adopted in 2012, the Unified Register of Civil Organizations became available on-line, what increased the organizational transparency of the third sector in Ukraine in general. Those NGOs which has the status of legal entity are obliged to report annually on their financial incomes and spending to the Fiscal service as well to the Statistic Service, but only about half from 82 thousands of NGOs registered in Ukraine as on the January 1st, 2019, do that regularly. If those organizations which collaborated with foreign donors and public authorities provide their financial reports to these bodies, mostly NGOs are not transparent to their stakeholders, target groups or citizens taken in large.

Taking to account public opinion regarding the sources of civic organizations finances and economic inequality in Ukrainian society the most significant purposes for the next national strategy should be the concentration on reduction of the dependence from foreign donors, increasing the share of public funds (both national and local), stimulation of both charity from the business side and the social entrepreneurship.

Earned income can help a CSO finance its administrative or developmental needs and as

such plays a very important role in CSO sustainability. In fact, in most countries earned income represents the major part of the income of the CSO sector (Sator 2010). CSOs' economic activities and social entrepreneurship can be an innovative and useful way for some Ukrainian NGOs to maintain financial independency as well as the option of integrating some social categories into a normal social life in local communities. If to go back to the statistic data provided above, the own income from economic activities tended to grow more than double from UAH 467 million (approximately \$ 17,3 million) in 2016 to UAH 1,106 billion (\$ 40,9 million) in 2017, reduced then to UAH 764 million in 2018 (State Statistic Service of Ukraine 2019).

One of the reason of such sporadic development lies in inadequacy of legal framework: Ukraine does not have a special law on social entrepreneurship, meanwhile the Law on Civic Organizations is open to interpretation by the tax authorities, therefore, CSOs are faced with difficulties when utilising their rights to engage in economic activities, due to rigid interpretation of accompanying rules and obligations by tax authorities. There is a need to distinguish a social entrepreneur from others. Moreover, there is a lack of consistency from donors and others on what constitutes a social enterprise and its applicability. Companies who are socially responsible and CSOs who have economic activities, should not be confused with social enterprises. It is possible that some aspects of a social enterprise can be accommodated through changes to associated laws (labour law, fiscal law, social benefits law), rather than having a law on social enterprise as such (EU Delegation to Ukraine 2019).

As to the state support for CSOs in Ukraine there were some funds managed by particular Ministries, such as the Ministry of Social Policy, Ministry of Youth and Sport, and Ministry of Culture allocated a combined total of \$13.6 million for CSO funding, an increase of 1.7 times compared to 2017 and 2016. But contrary to the National Strategy for Supporting the Civil Society Development in Ukraine (2019) and to expectations of experts and civil activists, these state bodies mostly used the old approach of direct funding for concrete organizations, and less percentage of state budget was provided on a competitive basis after the long avocation and pressure from civil society and attention from international organizations' side.

For example, the Ministry of Social Policy alone allocated \$3.7 million to CSOs serving veterans and people with disabilities in 2018. That year, after pressure from veterans' associations, it for the first time ran a competitive tender process for non-profit organizations of veterans and has awarded UAH 19 million (\$692,000) to 80 such organizations (Boulègue, Lutsevych and Marin 2018: 19). The Ministry of Youth and Sport selected forty-one CSOs to implement fifty-seven projects focused on youth and children with a total budget of UAH 11 million (approximately \$408,000) meanwhile they provided grants to nineteen CSOs to implement thirty national and patriotic projects with a budget of UAH 7 million (approximately \$270,000), almost twice as much as was awarded in 2017 (UAH 4 million). The most positive practices of contests and competitions were implemented by the Ukrainian Cultural Fund, a public institution, conducted three funding contests that provided full and partial support for 298 CSO projects with budgets of UAH 148,770 (\$5,500) each (USAID CSOSI, 2019: 233). The experience of Ukrainian Cultural Fund shows that, independent boards, transparent rules, competitive approach and positive image of newly established institution are more attractive for civil society to cooperate with the governmental authorities.

Due to the decentralisation reform what was recognized as most significant and successful in post-Euromaidan Ukraine large costs are cumulated on the level of local communities. This provides a lot of opportunities to CSOs, therefore they could compete for grants, municipal and regional public funds, as well as to provide social services in the partnership with local self-government bodies. The social entrepreneurship is also the phenomenon closely related to particular community needs meanwhile accumulating costs from individuals and business traditionally works better on the level of personal contacts. Regardless the fact that participatory budgets become more and more widespread in Ukraine, the model of interrelations between the local authorities and civil society still depends of political will. That's why to establish strategic goals and clear rules on legislative level is demanded The changes in legislation on obligatory public consultations, on local self-government (in the part on local initiatives, public hearing, regional grants and funds), on social entrepreneurship and social services are considered to be the first step to establishing the institutional culture of

cooperation of local authorities and civil society.

Conclusions. The issue of financial sustainability remains one of the most challenging for Ukrainian civil society: from the one side most known and capable of them depends from international donors, from the other side shifts toward to the closer cooperation with the state or local authorities' make NGOs more depended from political actors and influence badly on their public image.

There could be at least three paths to achieve financial sustainability for Ukrainian third sector connected with three strategic dilemmas: first is to play role of independent monitors and neutral policy influencers getting funds from international donors, second is to increase public funding for NGOs on state, regional and local level though national grants' system, open calls and contests, implementing participatory budgets etc., choosing between corporativism and Scandinavian model. And the third option for NGOs is to move to the market-oriented liberal model and to sell their services to domestic actors, including business, interest groups, local authorities and political parties. Taking to account public opinion regarding the sources of civic organizations finances and economic inequality in Ukrainian society the most significant purposes for the next national strategy should be the concentration on reduction of the dependence from foreign donors, increasing the share of public funds (both national and local), stimulation of both charity from the business side and the social entrepreneurship.

Every of these paths includes its own risks and perspectives, and definitely the choice depends not only on civil society organizations' preferences but on social expectations, political environment and state's strategy which drives to the necessity of renewing broad dialogue between civil society, political elites, government and international donors in the new political circumstances.

REFERENCES

- Cooper, R. 2018. *What is Civil Society? How is the term used and what is seen to be its role and value (internationally) in 2018?* K4D Helpdesk Report. Brighton, UK: University of Birmingham, Institute of Development Studies.
- VanDyck, C., K. 2017. *Concept and definition of civil society sustainability*. Washington DC: Centre for Strategic and International Studies. URL: <https://csisprod.s3.amazonaws.com/s3fspublic/publicati>

on/170630_VanDyck_CivilSocietySustainability_Web.pdf?QfxMIeHr9U8aeV1kOjF o.FBTsLG76HP

World Economic Forum (2013). *The Future Role of Civil Society*. World Economic Forum in collaboration with KPMG International. URL http://www3.weforum.org/docs/WEF_FutureRoleCivilSocietyReport2013.pdf

Anheier, H. K. (2004), *Civil Society: Measurement, Evaluation, Policy*, London: Routledge.

Jezard, A. 2018. *Who and what is 'civil society'?* World Economic Forum Agenda article, 23 April 2018 URL: <https://www.weforum.org/agenda/2018/04/what-is-civil-society/>

Hale, H. E. 2014. *Patronal Politics: Eurasian Regime Dynamics in Comparative Perspective*, Cambridge University Press, Cambridge.

Lutsevych O. 2017. "Civil Society" in *The Struggle for Ukraine. Chatham House Report*. Ash T., Gunn J., Lough J., Lutsevych O., Nixey J., Sherr J. and Wolczuk K. London: The Royal Institute of International Affairs Chatham House: 59-71.

Way L.. 2014. "The Maidan and Beyond: Civil Society and Democratization". *Journal of Democracy*. Johns Hopkins University Press. Vol. 25. № 3: 35-43.

Burlyuk O., Shapovalova N. (eds.). 2018. *Civil Society in Post-Euromaidan Ukraine. From Revolution to Consolidation*. Columbia University Press.

Smaglyi, K.. 2017. *A Wake-up Call for Ukraine's Civil Society*. Kennan Cable. 25. August 2017. Washington DC: Woodrow Wilson International Center for Scholars. https://www.wilsoncenter.org/sites/default/files/kennan_cable_25_-_smaglyi.pdf

USAID. 2019. *The 2018 CSO Sustainability Index for Central and Eastern Europe and Eurasia. 22nd Edition*. Washington DC: United States Agency for International Development, Bureau for Democracy, Conflict and Humanitarian Assistance Center of Excellence on Democracy, Human Rights and Governance. URL: <https://www.fhi360.org/sites/default/files/media/documents/resource-csosi-2018-report-europe-eurasia.pdf>

USAID. 2018. *CSOSI for Europe and Eurasia 2013-2018*. Washington DC: United States Agency for International Development. URL <https://csosi.org/?region=EUROPE>

USAID. 2013. *Europe and Eurasia CSOSI Data 1997-2012*. Washington DC: United States Agency for International Development. URL: <https://www.usaid.gov/documents/1863/europe-and-eurasia-csosi-data-1997-2012>

National Strategy for Supporting Civil Society Development for 2016-2020. 2016. Decree by the President of Ukraine № 68/2016. URL: <https://www.president.gov.ua/documents/682016-19805>

Sator, Balazs. 2010. *International Practices on Funding Civil Society Organizations*. Kyiv: OSCE Project Coordinator to Ukraine.

State Statistic Service of Ukraine. 2017. *Activities of Non-Governmental Organizations in Ukraine. Annual Bulletin (2010-2016)*. URL: http://www.ukrstat.gov.ua/druk/publicat/Arhiv_u/15/Arch_go_bl.htm

State Statistic Service of Ukraine. 2019. *Activities of Non-Governmental Organizations in Ukraine Activities of Non-Governmental Organizations in Ukraine in 2018*. URL: http://www.ukrstat.gov.ua/operativ/operativ2019/susp_d/susp_d_2018.xls

NORC. 2018. *Ukraine Civil Society Sectoral Assessment. Tasking 074*. NORC, University of Chicago. August 2018. URL: https://pdf.usaid.gov/pdf_docs/PA00TDQ5.pdf

EU Delegation to Ukraine. 2014. *Ukraine-EU Country Roadmap for engagement with Civil Society 2014-2017*. Ref. Ares (2014)2557900-01/08/2014. Brussels: EU-EEAS. URL: <https://europa.eu/capacity4dev/public-governance-civilsociety/document/ukraine-roadmap-engagement-civil-society>

EU Delegation to Ukraine. 2019. *Ukraine-EU Country Roadmap for engagement with Civil Society 2018-2020*. Brussels: Press and information team of the Delegation to Ukraine URL: https://eeas.europa.eu/sites/eeas/files/roadmap_for_cs.pdf

ENGAGE Project. 2018. *Public opinion survey to assess the changes in citizen's awareness of civil society and their activities (I-III waves 2015-2018)*. Kyiv: Pact Inc. URL: <https://dif.org.ua/uploads/pdf/3235987555af01ce0267550.88880763.pdf>

Democratic Initiatives Foundation. 2019. *Civil Society in Ukraine: the views of citizens. Results of Public Opinion Survey*. URL: <https://dif.org.ua/en/article/the-dissatisfaction-of-ukrainians-with-the-current-government-is-growing-while-trust-of-civil-activists-increases>

USAID/ENGAGE. 2019. *National Civic Engagement Poll*. Kyiv: Pact Inc. Info Sapiens. 8 October 2019 URL: https://dif.org.ua/en/article/civil-activism-and-attitudes-to-reform-public-opinion-in-ukraine_5

Bullain, Nilda & Hadzi-Miceva Katerina (2009) *Study on Recent Public and Self-Regulatory Initiatives Improving Transparency and Accountability of Non-Profit Organisations in the European Union*. Budapest: European Center for Not-for-Profit Law URL: http://ecnl.org/dindocuments/306_ECNL%20Accountability%20Study_published%20on%20DG%20JLS.pdf

Boulègue M., Lutsevych O., Marin A.. (2018) *Civil Society Under Russia's Threat: Building Resilience in Ukraine, Belarus and Moldova*. London: Chatham House, the Royal Institute of International Affairs.

DOI: 10.26565/2220-8089-2019-36-04
УДК 329 (477)

Зерницький Руслан Валерійович
студент магістратури,
Харківський національний
університет імені В.Н. Каразіна,
майдан Свободи, 4, Харків, 61022,
ruslan.zernytskyi@gmail.com,
<https://orcid.org/0000-0002-9470-4599>

ОСНОВНІ ПРОБЛЕМИ, ЯКІ УНЕМОЖЛИВИЛИ ТРАНСПАРЕНТНІСТЬ ПУБЛІЧНОГО ФІНАНСУВАННЯ ПОЛІТИЧНИХ ПАРТІЙ УКРАЇНИ В 2016 Р. - ПЕРШІЙ ПОЛОВИНІ 2019 Р.

Окреслюються основні проблеми, з якими зіштовхнулися експерти під час моніторингу та аналітики публічних фінансових звітів українських політичних партій протягом 2016 р. – першої половини 2019 рр., та які унеможливили прозорість фінансування значної частини партій. До таких проблем можна віднести: прогалини у законодавстві (завдяки яким партійці могли не декларувати спонсорські внески на їхню користь та витрати на функціонування осередків, не зареєстрованих як юридичні особи), відсутність звітів частини партій у Національного агентства з питань запобігання корупції (через що частина звітів партій залишилися непублічними), неефективність системи покарань за порушення вимог фінансової звітності (що може стати причиною ще більшої кількості порушень вимог фінансової звітності у майбутньому), неефективність роботи НАЗК (через що значна кількість потенційних порушень, виявлених експертами, залишалася поза увагою контролюючих та правоохоронних органів), можливість використання партійцями громадських організацій для ведення агітації та приховування внесків (адже громадські організації не зобов'язані подавати публічні звіти про свою діяльність), використання партійними функціонерами персональних даних сторонніх осіб для приховування інформації про справжніх донорів партій (що не тільки є кримінальною справою, але й повністю суперечить ідеї існування публічних фінансових звітів політичних партій).

Стверджується, що проблема необов'язковості декларування спонсорських внесків вже вирішена завдяки затвердженій методології їх оцінки, а ефективність роботи НАЗК може бути підвищена нещодавно підписаним Президентом Законом. Однак побачити результати імплементації цього Закону можна буде лише після набрання ним чинності та моніторингу діяльності оновленого НАЗК. Робиться висновок, що для розв'язання зазначених у роботі проблем необхідні якісний перезапуск НАЗК та ряд змін до законодавства.

***Ключові слова:** НАЗК, політична партія, партійні фінанси, державне фінансування партій.*

Зерницький Руслан Валерійович
студент магістратури,
Харьковский национальный
университет имени В.Н. Каразина,
пл. Свободы, 4, Харьков, 61022,
ruslan.zernytskyi@gmail.com,
<https://orcid.org/0000-0002-9470-4599>

ОСНОВНЫЕ ПРОБЛЕМЫ, КОТОРЫЕ СДЕЛАЛИ НЕВОЗМОЖНОЙ ТРАНСПАРЕНТНОСТЬ ПУБЛИЧНОГО ФИНАНСИРОВАНИЯ ПОЛИТИЧЕСКИХ ПАРТИЙ УКРАИНЫ В 2016 Г. - ПЕРВОЙ ПОЛОВИНЕ 2019 Г.

Очерчиваются основные проблемы, с которыми столкнулись эксперты во время мониторинга и аналитики публичных финансовых отчетов украинских политических партий в течении 2016 г. – первой половины 2019 гг., и которые сделали невозможной прозрачность финансирования значительной части партий. К таким проблемам можно отнести: пробелы

в законодательстве (благодаря которым партийцы могли не декларировать спонсорские взносы в их пользу и расходы на функционирование организаций, не зарегистрированных как юридические лица), отсутствие отчетов части партий в Национальном агентстве по вопросам предотвращения коррупции (из-за чего часть отчетов партий остались непубличными), неэффективность системы наказаний за нарушения требований финансовой отчетности (что может стать причиной ещё большего количества нарушений требований финансовой отчетности в будущем), неэффективность работы НАЗК (из-за чего значительное количество потенциальных нарушений, выявленных экспертами, оставалась без внимания контролирующих и правоохранительных органов), возможность использования партийцами общественных организаций для ведения агитации и сокрытия взносов (ведь общественные организации не обязаны подавать публичные отчеты о своей деятельности), использование партийными функционерами персональных данных посторонних лиц для сокрытия информации о настоящих донорах партий (что не только является уголовно наказуемым делом, но и полностью противоречит идее существования публичных финансовых отчетов политических партий).

Утверждается, что проблема необязательности декларирования спонсорских взносов уже решена благодаря утвержденной методологии их оценки, а эффективность работы НАПК может быть повышена недавно подписанным Президентом Законом. Однако увидеть результаты имплементации этого закона можно будет только после вступления его в силу и мониторинга деятельности обновленного агентства. Делается вывод, что для решения обозначенных в работе проблем необходимы качественный перезапуск НАПК и ряд изменений в законодательство.

Ключевые слова: НАПК, политическая партия, партийные финансы, государственное финансирование партий.

Ruslan Zernytskyi

graduate student,
V.N. Karazin Kharkiv National University,
4, Svoboda Sq., Kharkiv, 61022, Ukraine,
ruslan.zernytskyi@gmail.com,
<https://orcid.org/0000-0002-9470-4599>

MAIN PROBLEMS WHICH HAVE IMPOSED THE TRANSPARENCY OF PUBLIC FINANCING OF POLITICAL PARTIES OF UKRAINE IN 2016 - FIRST HALF OF 2019

The major issues faced by experts during the monitoring and analysis of Ukrainian political parties' public financial statements during 2016 – the first half of 2019, and which prevented the transparency of funding for a large number of parties are considered. These problems include: gaps in legislation (which allowed party members not to declare sponsorship and the operation cost of centers that were not registered as legal entities), lack of reports from the parties from the National Agency for the Prevention of Corruption (due to which part of the reports remained unpublished), inefficiency of the system of penalties for violation of financial reporting requirements (which can cause even more violations of requirements for financial statements in the future), ineffectiveness of the NAPC (due to which a large number of potential violations identified by experts remained unattended by the authorities), ability for parties to use public organizations to campaign and conceal contributions (since NGOs are not required to submit public reports on their activities), the use of third parties' personal data by party officials to conceal information about genuine party donors (which is not only criminally punishable, but also completely contradicts the idea of the existence of public financial reports of political parties).

It is stated that the problem of the optionality of declaring sponsorship contributions has already been solved through an approved methodology for evaluating them, and the inefficiency of the NAPC can be eliminated by the recently signed President's Law. However, it will be possible to see the results of implementation of this law only after it becomes valid and monitors the activities of the renewed NAPC. It was concluded that resolving these problems requires a quality restart of the NAPC and changes to the legislation.

Keywords: NAPC, political party, party finances, state party financing.

8 жовтня 2015 року Верховною Радою України було прийнято ЗУ №731-VIII «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо запобігання і протидії політичній корупції» (Закон України №731-VIII). Цей Закон фактично створив систему державного фінансування статутної діяльності політичних партій та запустив систему публічної звітності політичних партій про свою діяльність. Останнє мало на меті зробити абсолютно всі фінансові потоки політичних партій, їхні матеріальні активи та донорів транспарентними.

Однак за три з половиною роки функціонування реформи політичних фінансів (2016 р. – перша половина 2019 р.) представники громадського сектора, серед яких співробітники Громадського руху ЧЕСНО, ГО «Ейдос», Bihus.info та інших неурядових організацій, зіштовхнулися з цілим рядом аспектів, які унеможливили цю транспарентність. І нижче ми, спираючись на досвід експертів з політичного фінансування, перерахуємо основні проблеми, які були актуальними впродовж цього періоду.

1. Не всі політичні партії подають звіти. Попри те, що за даними Міністерства юстиції України, станом на травень 2019 року офіційно зареєстровано понад 353 партії (Єдиний державний реєстр юридичних осіб, фізичних осіб-підприємців та громадських формувань), до НАЗК, Національного агентства з питань запобігання корупції, звіти за перший квартал 2019 року подали лише 267 партій (Фінансові звіти політичних партій України за перший квартал 2019 року на сайті НАЗК). Через це частина звітів партій є взагалі непублічною.

2. Система покарань за порушення є неефективною. Наприклад, максимальний штраф за неподання фінансового звіту партії – 400 неоподатковуваних мінімумів доходів громадян (Закон України №731-VIII), а це $17 \times 400 = 6800$ гривень станом на листопад 2019 р. Більше того – ця система не працювала навіть для парламентських партій. Так, партія «Опозиційний блок» не подала звіти місцевих організацій партії за перший квартал 2017 р., однак не тільки не була оштрафована, але й отримала державне фінансування на наступний квартал. неефективна система покарань за порушення фінансової звітності може призвести до ще більшої кількості аналогічних порушень у майбутньому.

3. Незручна форма звітів політичних партій. Вони подаються до НАЗК у відсканованому з паперового формату PDF у та у

таблицях Excel із зіпсованим оформленням стовпчиків (Кривко 2017). В обох форматах роботи аналіз даних доволі складно, а частина інформації є прихованою.

4. Звіти мали подавати лише офіційно зареєстровані місцеві організації партій зі статусом юридичної особи. У тому разі, якщо місцева організація партії не мала статусу юридичної особи, то всі дані стосовно неї мали б вноситися до звіту вищого за рівнем осередку партії. Це ускладнювало перевірку діяльності та статків організацій партій у районних центрах та регіонах у цілому, а частина організацій партій без статусу юридичної особи взагалі не згадувалися у будь-яких звітах (Зерницький 2018). Звіти ж окремих партій (наприклад, як у «Народного Фронту» за 2018 рік (Фінансовий звіт політичної партії «Народний фронт» за 2018 рік на сайті НАЗК)), у яких по всій країні не було жодного осередку зі статусом юридичної особи, сягали понад тисячу сторінок. Через подібну практику значна частина інформації про осередки партій без такого статусу ігнорувалася у звітах, і їх статки та діяльність залишалися непублічними (Зерницький 2018).

5. Не існувало методології «оцінки вартості» спонсорських внесків, через що ті були необов'язковими для декларування (Зерницький 2018). Через це у звітах партій могла бути відсутньою інформація, наприклад, про частину зовнішньої реклами, оскільки члени партій апелювали до того, що не були зобов'язані декларувати все «спонсорство» на їхню користь від «третьох осіб».

6. Партії використовували громадські організації для ведення агітації. На громадські організації не поширювалися зобов'язання публічно звітувати про свої кошти та діяльність, як на політичні партії (Півторак 2018).

7. З метою приховування реальних внескодавців наближені до партій особи використовували персональні дані людей без їхнього відома для внесення коштів на банківські рахунки партій. Таку схему було виявлено ще у 2017 році на прикладі партії «Батьківщина» (Фещенко, Думанська, Федорів 2017). Та попри три відкритих кримінальних провадження до листопада 2019 р. жодна фізична чи юридична особа не була притягнена до відповідальності, хоча НАЗК могло одразу ж після оприлюднення інформації позбавити партію держфінансування.

8. Потенційні донори могли домовитися зі сторонніми людьми, щоб від їхніх імен робити внески на користь партії, навіть якщо

офіційний річний дохід тих був нижчим за суми «пожертвувань» (Фещенко 2019). Цей пункт, як і попередній, повністю суперечить ідеї існування публічних фінансових звітів політичних партій.

9. НАЗК перевіряли, як правило, форму, а не зміст звітів. Це давало можливість партійцям приховувати реальний стан справ (Кривко 2017). У НАЗК було відсутнє регіональне представництво тому для них ускладнювалися перевірки майна партій у інших містах, крім Києва, де знаходився єдиний офіс агентства. Через це значна кількість потенційних порушень, виявлених експертами, залишалася без уваги контролюючих органів та правоохоронців, а, відповідно, і без покарань.

10. Частину потенційних порушень та фінансових махінацій НАЗК доручало розслідувати представникам Національної поліції, котрі не мали відповідних знань у законодавстві стосовно фінансових звітів політичних партій, тому не могли належним чином вести слідство (Фещенко 2019).

Цей перелік проблем, які були виявлені впродовж перших трьох з половиною років зі старту реформи політичних фінансів, не є вичерпним. І наразі з перерахованих пунктів вдалося вирішити ще не всі. Так, НАЗК затвердили методологію з «оцінки вартості» спонсорських внесків (Рішення НАЗК №2596). А Президент України 16 жовтня 2019 р. підписав ЗУ №1029, який перезапускає НАЗК (а разом з тим і скорочує у два рази обсяг держфінансування політичних партій та змінює бар'єр для його отримання з 2% голосів виборців на попередніх парламентських виборах на 5%) (Закон України №1029). Чи буде цей перезапуск якісним та чи почне працювати нове НАЗК краще, ніж попереднє, ми зможемо зробити висновок лише після того, як Закон набере чинності та пройде певний час зі старту оновленого агентства. Однак проблем з транспарентністю публічного фінансування українських політичних партій ще багато, і їх необхідно ліквідувати змінами до законодавства. Утім, у змінах буде мало сенсу, якщо НАЗК та правоохоронні органи не почнуть притягати порушників до відповідальності. Ми ж вважаємо за необхідне продовжувати моніторити цю ситуацію й провести аналогічний її аналіз через певний час.

ЛІТЕРАТУРА

Закон України №731-VIII «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо

запобігання і протидії політичній корупції». URL: <https://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/731-19>

Єдиний державний реєстр юридичних осіб, фізичних осіб-підприємців та громадських формувань Міністерства юстиції України. URL: <https://usr.minjust.gov.ua/ua/freesearch>

Фінансові звіти політичних партій України за перший квартал 2019 року на сайті НАЗК. URL: <https://old.nazk.gov.ua/zvity-za-pershyy-kvartal-2019-roku>

Кривко, А. 2017. «Золото партій»: чому партійні фінанси уже не влізають в Excel. URL: <https://www.epravda.com.ua/columns/2017/08/15/628042/>

Зерницький, Р. 2018. На що витрачають гроші партійні осередки Харківщини? URL: <https://www.chesno.org/post/786/>

Фінансовий звіт політичної партії «Народний фронт» за 2018 рік на сайті НАЗК. URL: https://old.nazk.gov.ua/sites/default/files/docs2/2018/ri_k/NARODNUY_FRONT/PDF.pdf

Півторак, О. 2018. Робота в тандемі: 8 варіантів співпраці політиків із громадськими організаціями. URL: https://www.radiosvoboda.org/a/visim-variantiv-spivpratsi-politykiv-iz-hromadskymy-orhanizatsiyamy/29626456.html?fbclid=IwAR0xmAbuBERPKWAFmhUD6E4wvERc4jGs4W_rIAFL0-Zx4wnJENJ0kB-34k

Фещенко, І., Думанська, В., Федорів, І. 2017. «Батьківщина»: хто ховається за «спонсорами» зі столичних околиць. URL: https://www.pravda.com.ua/cdn/graphics/2017/03/batki_vshhyna_hto_hovajetsja_za_sponsoramy_zi_stolychny_h_okolyc/

Фещенко, І. 2019. Фейкові внески: що сталося, реакція Тимошенко, чи проблема лише в «Батьківщині»? URL: <https://www.chesno.org/post/898/>

Рішення НАЗК №2596 «Про затвердження Методології визначення розміру (суми) внеску на підтримку політичної партії у формі робіт, товарів або послуг». URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z1397-18>

Закон України №1029 «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо забезпечення ефективності інституційного механізму запобігання корупції». URL: http://w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb2/webproc4_1?pf3511=66259

REFERENCES

Law of Ukraine №731-VIII «On Amendments to Certain Legislative Acts of Ukraine on Preventing and Combating Political Corruption». URL: <https://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/731-19> (in Ukrainian)

Unified state register of legal entities, individual entrepreneurs and public formations of the Ministry of Justice of Ukraine. URL: <https://usr.minjust.gov.ua/ua/freesearch> (in Ukrainian)

Financial reports of political parties of Ukraine for the first quarter of 2019 on the NAPC website. URL: <https://old.nazk.gov.ua/zvity-za-pershyy-kvartal-2019-roku> (in Ukrainian)

Kryvko, A. 2017. «Gold of parties»: why party finance is no longer in Excel. URL:

<https://www.epravda.com.ua/columns/2017/08/15/628042/> (in Ukrainian)

Zernytskyi, R. 2018. What do party units of Kharkiv region spend their money on? URL: <https://www.chesno.org/post/786/> (in Ukrainian)

Financial report of the political party «Narodnyi front» for 2018 on the NACP website. URL: https://old.nazk.gov.ua/sites/default/files/docs2/2018/rik/NARODNUY_FRONT/PDF.pdf

Pivtorak, O. 2018. Working in tandem: 8 options for collaborating politicians with NGOs. URL: https://www.radiosvoboda.org/a/visim-variantiv-spivpratsi-politykiv-iz-hromadskymy-orhanizatsiyamy/29626456.html?fbclid=IwAR0xmAbuBERPKWAFmhUD6E4wvERc4jGs4W_rIAFL0-Zx4wnJENJ0kB-34k (in Ukrainian)

Feshchenko, I., Dumanska, V., Fedoriv, I. 2017. «Batktivshchyna»: who is hiding behind «sponsors» from the capital's suburbs. URL:

https://www.pravda.com.ua/cdn/graphics/2017/03/batki_vshhyna_ho_hovajetsja_za_sponsoramy_zi_stolychnyh_okolych/ (in Ukrainian)

Feshchenko, I. 2019. Fake contributions: what happened, Tymoshenko's reaction, or the problem is only in «Batktivshchyna»? URL: <https://www.chesno.org/post/898/> (in Ukrainian)

NACP Decision №2596 «On Approval of the Methodology for Determining the Amount of Contribution to a Political Party Support in the Form of Works, Goods or Services». URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z1397-18> (in Ukrainian)

Law of Ukraine №1029 «On Amendments to Certain Legislative Acts of Ukraine on Ensuring the Effectiveness of the Institutional Mechanism for Preventing Corruption». URL: http://w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb2/webproc4_1?pf3511=66259 (in Ukrainian)

DOI: 10.26565/2220-8089-2019-36-05

УДК 321.64

Рагімлі Мубаріз

аспірант кафедри політології,
Харківський національний
університет імені В.Н. Каразіна,
майдан Свободи, 4, Харків, 61022,
rahimlimubariz@gmail.com,
<https://orcid.org/0000-0001-5999-1062>

ГЕОПОЛІТИЧНІ ЧИННИКИ РОЗВИТКУ ДЕРЖАВ НА ПОСТРАДЯНСЬКОМУ ПРОСТОРИ

Розглядаються основні чинники форматування та переформатування геополітичного пострадянського простору і його специфіки. На підставі розгляду теоретичного внеску Х. Маккіндера, Ю. Челлена, К. Хаусхофера виділяється серед інших вагомість саме географічного чинника у процесі формування основних напрямів зовнішньої політики європейських держав. Простежується еволюція поглядів на головні чинники, що задають базові параметри трансформації соціополітичної системи, економічного розвитку та зовнішньої політики держав, які у сукупності складають концепцію контролю над певною територією. Увага акцентується на розвиткові геополітичної доктрини.

Розглядаються визрівання самої ідеї об'єднання Європи та перші спроби її реалізації, вказується, що подальші зміни геополітичної конфігурації після Другої світової війни спонукали до подальшого руху до об'єднання європейських держав. Доводиться, що самий факт існування та функціонування Євросоюзу є потужним геополітичним чинником для вибору вектору інтеграції та розвитку держав на пострадянському просторі. Виокремлюються історико-економічні та цивілізаційні причини ускладнення такого вибору для пострадянських держав (на прикладах Росії, балтійських країн, Білорусі та Молдови). Досліджуються перспективи співробітництва з ЄС, пропозиції з боку ЄС низки позитивних програм співробітництва, вказуються певні перепони на шляху до вступу в ЄС для вказаних країн. Робиться висновок про наявність двох потужних центрів впливу – ЄС та Російської Федерації як важливіших геополітичних чинників впливу на формування внутрішньої та зовнішньої політики держав пострадянського простору

Ключові слова: геополітика, геополітичні чинники, європейський простір, Європейський Союз, зовнішня політика.

Рагимли Мубариз

аспірант кафедри політології,
Харьковский національний
університет імені В.Н. Каразіна,
пл. Свободи, 4, Харків, 61022,
rahimlimubariz@gmail.com,
<https://orcid.org/0000-0001-5999-1062>

ГЕОПОЛИТИЧЕСКИЕ ФАКТОРЫ РАЗВИТИЯ ГОСУДАРСТВ НА ПОСТСОВЕТСКОМ ПРОСТРАНСТВЕ

Рассматриваются основные факторы форматирования и реформатирования геополитического постсоветского пространства и его специфики. На основании рассмотрения теоретического вклада Х. Маккиндера, Ю. Челлена, К. Хаусхофера выделяется среди других значимость именно географического фактора в процессе формирования основных направлений внешней политики европейских государств. Прослеживается эволюция взглядов на главные факторы, задающие базовые параметры трансформации социополитической системы, экономического развития и внешней политики государств, которые в совокупности составляют концепцию контроля над определенной территорией. Внимание акцентируется на развитии геополитической доктрины.

Рассматриваются, вызревание самой идеи объединения Европы и первые попытки ее реализации, указывается, что дальнейшие изменения геополитической конфигурации после Второй мировой войны побудили к дальнейшему движению к объединению европейских государств. Доказывается, что сам факт существования и функционирования Евросоюза является мощным геополитическим фактором для выбора вектора интеграции развивающихся стран на постсоветском пространстве. Выделяются историко-экономические и цивилизационные причины осложнения такого выбора для постсоветских государств (на примерах России, стран Балтии, Беларуси и Молдовы). Исследуются перспективы сотрудничества с ЕС, предложения со стороны ЕС ряда позитивных программ сотрудничества, указываются определенные преграды на пути к вступлению в ЕС для указанных стран. Делается вывод о наличии двух мощных центров влияния - ЕС и Российской Федерации как важнейших геополитических факторов влияния на формирование внутренней и внешней политики государств постсоветского пространства

Ключевые слова: геополитика, геополитические факторы, европейское пространство, Европейский Союз, внешняя политика.

Mubariz Rahimli

PhD student, Department of Political Science,
V.N. Karazin Kharkiv National University,
4, Svoboda Sq., Kharkiv, 61022, Ukraine,
rahimlimubariz@gmail.com,
<https://orcid.org/0000-0001-5999-1062>

IMPACT OF GEOPOLITICAL DEVELOPMENT FACTORS ON THE POST-SOVIET STATES

The basic formatting and reformatting factors of the geopolitical post-Soviet space and its features are considered. Based on the consideration of the theoretical contribution of H. Mackinder, J. Chellen, K. Haushofer it is indicated that the formation of the main foreign policy trends of the European states.

The evolution of socio-political system transformation, economic development and foreign policy of states, which are collectively accessible by the territory is traced. The attention is focused on the development of geopolitical doctrine.

The ripening of the very idea of uniting Europe and the first attempts to implement it, indicating that further changes in the geopolitical configuration after the Second World War of the European states is considered. It is proved that the very fact of the European Union functioning and existence is a powerful geopolitical mechanism for the post-Soviet states. The historical, economic and civilizational reasons for such choice for the post-Soviet states (in the context of Russia, the Baltic countries, Belarus and Moldova) are highlighted.

The prospects for cooperation with the EU, prospective EU cooperation programs, accession to the EU are examined. It is concluded that there are two powerful policy-makers: the EU and the Russian Federation as the most important geopolitical factors of the post-Soviet states.

Keywords: geopolitics, geopolitical factors, European states, European Union, foreign policy.

Актуальність розвідок геополітичних чинників розвитку пострадянських держав зумовлена наслідками нових геополітичних реалій, що склалися наприкінці ХХ ст. та в перше десятиліття ХХІ ст., коли на пострадянському просторі почали формуватися інші центри сили. Справа в тому, що зараз очевидна велика різниця траєкторій розвитку держав пострадянського простору. Загальним явищем став той факт, що більшість колишніх радянських країн, що межують із Євросоюзом, поставили собі за мету стати його членом або тісну співпрацю, хоча водночас різною мірою залишають певні зв'язки зі спадкоємицею СРСР – Російською Федерацією. На рішення цього важливого для країн колишнього СРСР питання здійснюють вплив різні внутрішні (політичний режим, специфіка націєбудівництва, характер економіки та економічних зовнішніх зв'язків тощо) та зовнішні (геополітичні) чинники. І саме це є завданням статті. На жаль, наукового доробку саме у такому ракурсі не так вже й багато. Тематика, пов'язана з «пострадянським простором», широко розробляється суспільствознавцями (О. Власов, Л. Андрусенко, В. Єгоров). Переважна ж більшість праць присвячено темі Євросоюзу (Е. Валлерстайн, З. Бжезинський, Г. Кісінджер, Д. Нелсон та ін.), його відносинам з іншими суб'єктами міжнародної системи на засадах геополітичного бачення проблеми (Ю. Борко, В. Іноземцев, І. Максимичев, В. Шемятенков), загальним питанням зовнішньої політики ЄС (О. Ковальова, С. Красношапка, А. Мартинов, С. Толстов, І. Храбан та ін.). У 2011 г. вийшов друком навчальний посібник «Геополітика» львівського вченого М.С. Дністрянського.

Новий зміст пострадянського простору характеризується тим, що, на думку О. Власова, він «поступово втрачає свою первісну суб'єктність, і у певному сенсі це вже ... простір, позбавлений значної частки рудиментів, які ще збереглися з радянської епохи. Це стосується і політичної, і економічної, і ідеологічної сфер» (Власов 2011).

Маючи приблизно однакові стартові базу перед розпадом СРСР, республіки поступово почали рухатись у політичному та економічному сенсі в різних напрямках і з

різною швидкістю. На цей процес багато в чому мали вплив різні чинники: історичні, культурні, географічні, релігійні, якість політичних еліт, їхнє бачення внутрішньої та зовнішньої політики та, звичайно, конституційний лад країни, яка мала відтепер формувати цілком самостійну внутрішню й зовнішню політику. При цьому, на наш погляд, головними чинниками, які задають основні параметри модернізації політичної системи, економічного розвитку та основних напрямів зовнішньої політики, є геополітичне розташування держави та відповідне оточення держав-сусідів.

Про вагомість впливу саме географічного чинника (географічне розташування держав як організмів) на сутнісні характеристики держави писав у своїй «Політичній географії» (1897 р.) Ф. Ратцель. Він був упевнений, що «всі властивості держави визначаються властивостями народу та його території» (Ратцель 2007: 16) і обстоював думку про те, що одним із головних способів нарощування моці держави та народу є територіальна експансія та розширення життєвого простору (Ратцель 2007: 18, 19, 21-22, 27). У 1904 р. англійський географ, засновник «нової географії» Х. Маккіндер у роботі «Географічна вісь історії» сформулював закон «географічної інерції», згідно з яким доля народу й держави зумовлюється її географічним положенням, оскільки «географічні показники при підрахунках більш уживані і більш постійні, ніж людські» (Маккіндер 1995: 169). А у 1910 р. з'являється книга шведського вченого Р. Челлена «Великі держави». Він уводить термін «геополітика» як «вчення про державу як географічний організм і явище у просторі» (Челлен 2005: 124) і дає розгорнуто теорію геополітичного устрою Європи. Він підкреслює, що держава прагне до реалізації тих можливостей, які надають їй схильності народу та географічне середовище, і жодний прояв держави невіддільний від землі та народу (Челлен 2005: 118, 123). Челлен пропагував необхідність і неминучість об'єднання Європи під орудою Німеччини, а перша світова війна стала втіленням саме цієї геополітичної доктрини.

Розвитком цієї доктрини стала розроблена німецьким генералом К. Хаусхофером

«теорія життєвого простору», згідно з якою головною рушійною силою держави є забезпечення й розширення цього простору, «тому що будь-яка нерухомість тотожна смерті, життя же означає невблаганний потяг до оновлення, навіть якщо воно може бути досягнуто лише за допомогою "оранки", "перелому"» (Хаусхофер 2001: 355). Він писав це у 1939 р., коли його рідна Німеччина, за його висловом, страждала від надто тісного життєвого простору (Хаусхофер 2001: 355). Як нам відомо, ця теорія була покладена в основу зовнішньої загарбницької політики фашистської Німеччини.

Під час Другої світової війни у США розроблялись основи нових засад зовнішньої політики та світового порядку з претензією на контроль над усім світом. Сьогодні, в інформаційну епоху та потужного розвитку різноманітних транспортних засобів географічний фактор залишається важливим, але не фатальним. Як зауважив, приміром, доктор Саадат Демірчі (Турція) на Міжнародній конференції 2013 р.) з питань євразійських економік, географія, кліматичні умови, природні ресурси і сьогодні відіграють значну роль для стабільності та розвитку економіки країни, але важливішими нерідко виявляються інституціональні відмінності, які не завжди демонструють здатність і бажання до змін (Демірчі: 1077-1078).

Друга світова війна, як відомо, завершилась новою силовою зміною глобальної геополітичної конфігурації, закріпленої рішеннями Ялтинської та Потсдамської конференціями 1945 р. Внаслідок цього суттєво змінилась розстановка сил у всіх стратегічно значущих регіонах світу: на політичну авансцену вийшло лише дві держави – СРСР і США з різними ідеологічними основами. Вони стали лідерами світової соціалістичної та світової капіталістичної систем. Завершальним акордом цього на рівні формування воєнно-політичних блоків було створення НАТО (1949 р.) і Варшавського Договору (1955 р.). Протиборство двох ідеологічно спрямованих систем та воєнно-політичних блоків стало причиною появи нового типу світової війни – Холодної. Результат останньої багато в чому зумовлювався економічною та технологічною міццю США.

Упродовж XIX ст. поступово визрівали ідеї та проекти політичного об'єднання Європи. Так, у 30-х роках XIX ст. Дж. Мадзіні висунув ідею утворення Сполучених Штатів Європи. Цю ідею у 20-х роках XX ст.

було підхоплено провідними французькими політиками, і у 1926 р. у Відні було проголошено Пан'європейський союз.

Європейський Союз, який ми сьогодні знаємо і включає у себе 28 держав, створювався поступово, проходячи низку етапів – від пропозиції Р. Шумана у 1950 р. об'єднати ресурси у вуглевидобувній та сталеливарній промисловості до вступу 28-ї країни – Хорватії у 2013 р. у вже сформований економічний та політичний союз. Як зауважував М.С. Дністрянський, Європа, «незважаючи на зменшення геополітичного значення за результатами Другої світової війни, ще зберігає значний потенціал глобального конструктивного геополітичного впливу» (Дністрянський 2011: 194). Переваги, що надає перебування у ЄС країнам-членам та їхнім громадянам, попри внутрішні проблеми, є привабливим аргументом для країн-кандидатів та тих, хто виявив бажання стати членом Євросоюзу. Самий факт існування та функціонування Євросоюзу залишається потужним геополітичним чинником для розвитку держав на пострадянському просторі.

Відносини ЄС з країнами-сусідами мають свою історію, що не може не позначитись на процесі трансформації у країні, що трансформується. Розпад СРСР наприкінці XX ст. кардинально змінив геополітичний баланс сил у світі та призвів до розпаду біполярної моделі міжнародних відносин. Припинили свою діяльність військово-політичний блок держав Варшавського Договору і Рада Економічної Взаємодопомоги, що були своєрідною протиположністю з боку СРСР євроінтеграційним структурам держав західного капіталізму (ЄВС, Євроатом, НАТО та ін.). Занепад транснаціональної Радянської держави зумовив створення на її території низки суверенних держав. На пострадянському просторі почали формуватися нові центри геополітичного впливу. Так, під егідою спадкоємця СРСР Росії, що активно почала претендувати на роль регіонального гегемона над пострадянськими державами, поступово утворилися такі інтеграційні структури, як СНД, ЄврАзЕС, СЕП, ОДКБ. Причому, як зауважував Е. Кастельс, сегментоване включення у глобальну економіку відбувалося згідно з історично детермінованими процесами (Кастельс 2000: 152).

Найближчими східними сусідами ЄС є балтійські країни¹, Білорусь, Україна та Молдова, які певний час існували в єдиному Радянському Союзі. Звичайно, їхня внутрішня політика ґрунтувалась на єдиних соціалістичних економічних принципах, загальнорадянських ідеологемах та підпорядковувалась єдиним народногосподарським планам (з певними країновими відмінностями). Але їхня вітчизняна політична та економічна (тоді номенклатурна) еліта під кінець існування СРСР вже явно тяжіла до більш тісного співробітництва із західноєвропейськими структурами та воліла би вивільнитися від «важкої» руки Москви, включаючи енергетичну залежність від Газпрому. У цих країнах на той момент явними стали розбіжності у сферах економіки, соціального й національного розвитку та формувались різні пріоритети у баченні майбутнього². Поряд із ними ефективно розвивалися країни Об'єднаної Європи, межі якої швидко розширювалися.

Україна, отримавши незалежність, офіційно проголосила себе позаблоковою державою, відмовилась від ядерної зброї, виявила бажання отримати від іноземних країн статус нейтральної держави. Однак на заваді досягнення цієї мети було саме геополітичне розташування України між країнами Сходу і Заходу та боротьба останніх за світову гегемонію. Україні відводилась роль своєрідної буферної зони між двома протилежними цивілізаціями. Іншими словами, розпад двополюсної моделі міжнародних відносин із суттєвою трансформацією держав постсоціалістичного табору в умовах незалежності зумовив створення нових геополітичних інтеграційних структур на пострадянському просторі, а відтак і чергове протистояння між європейськими країнами Заходу і Сходу. І якщо для західноєвропейського блоку держав на той час були зрозумілими принципи співробітництва та подальшого

розвитку Європейського Співтовариства, то для блоку східних – пострадянських – держав, процес пошуку таких принципів співіснування із сусідами та вироблення власної внутрішньої та зовнішньої політики лише розпочинався. Першу Угоду про партнерство та співробітництво між Україною та ЄС було підписано у 1994 р. Вона стала основою прийнятого у лютому 2005 р. Плану дій ЄС – Україна. Політичну та економічну частини Угоди про асоціацію України з ЄС було підписано у першій половині 2014 р., ратифіковано одночасно Верховною Радою України та Європарламентом у вересні 2014 р. Начасі існує низка програм різного рівня і спрямування, які заохочують до співпраці громадян України, особливо молодь, з європейськими структурами у сфері культури, освіти, тощо.

Не всі члени Євросоюзу однаково гармонійно й швидко пристосовувались до нових для них правил співіснування, тим більше що їхні економіки були різним и за обсягом і характером, а відтак мали і різні стартові умови. Для країн Балтії перебудова економіки на ринкові рейки була майже безболісною, оскільки, приміром, в аграрному секторі вдалося досить швидко відродити фермерство завдяки хутірському способу життя у довоєнні часи. Це дозволило прибалтам визначити мету економічної трансформації як «повернення до Європи». Втім, зазначимо, економіка прибалтійських республік й досі сильно залежить від імпорту енергоносіїв, що змусило їх звільнитися від неефективного, енергомісткого виробництва. Загалом же на середину 1990-х років негативні наслідки руйнації єдиного народногосподарського комплексу СРСР (інфляція, скорочення промислового виробництва, розрив торгових зв'язків з колишніми республіками СРСР тощо) було подолано завдяки багато в чому законослухняності та дисциплінованості самих громадян та припливу іноземного капіталу з країн із розвиненими ринковими традиціями, що дозволило підвищити культуру бізнесу. Позитивну роль тут відіграв саме геополітичний чинник, а саме: зручне геополітичне розташування, географічна близькість балтійських країн до величезного ринку Росії, розвинена транспортна інфраструктура тощо.

Зауважимо, що Росія для прибалтійських республік залишається важливим економічним партнером, тим більше що й остання теж зазнає капіталістичної трансформації,

¹ Країни Балтії завжди ментально відчували себе частиною західної цивілізації, були налаштовані на демократію західноєвропейського зразка. Досвід переходу цих країн до незалежності показав, що невеликим країнам легше трансформувати свій суспільно-політичний лад.

² Згідно з влучним висловом професора Гарвардського університету Сергія Плохія, ХХ ст. виявилось століттям розвалу багатонаціональних держав і створення на їх руїнах національних держав або держав, які хотіли б бути національними (Григор'єв 2016)

відшуковуючи водночас свій особливий шлях розвитку.

Природно, що повернення Балтійських держав до європейської цивілізації завершилось у 2004 році повноправним членством у НАТО та Європейського Союзу.

Доля Білорусі склалася зовсім інакше. На думку деяких представників білоруської опозиції, «Білоруська економіка, а особливо її енергетично-паливний сектор, за режиму Лукашенка, стала свідомо зорієнтованою на Росію і фактично зв'язаною з російською економічною системою» (Панасюк 2006). Росія є головним торговим та фінансовим партнером Білорусі (приміром, у 2014 р. на Росію припадало майже 50% обсягу товарообігу Білорусі), функціонує регіональне угруповання військ (сил) Росії та Білорусі, здійснюється спільна охорона зовнішнього кордону в повітряному просторі, проводяться щорічні спільні навчання стратегічного та оперативного-тактичного характеру. Білорусь є також активним учасником інтеграційних проектів політико-економічного (СНД) та оборонно-безпекового характеру (ОДКБ), створених під егідою Росії. Все це звужує поле для зовнішньополітичного маневру Білорусі. Східне партнерство, як зауважує Г. Максак, де, свого часу, Україна лобювала повноправну участь Білорусі, теж є площиною проявів різноголосся, яке співвідноситься з позицією Кремля. Отже, в середньостроковій перспективі навряд чи варто очікувати офіційного перегляду політичної позиції Білорусі та зменшення її інструментальності в стратегії Росії (Максак 2018).

Строката історія становлення незалежності Молдови дещо нагадує українську. 3 Молдови лише протягом 2019 року надходили суперечливі повідомлення: від «Молдова передумала подавати заявку на членство в ЄС у 2019 році» (Молдова передумала) до «ЄС похвалив Молдову за прогрес у виконанні Угоди про асоціацію». Це пояснюється не лише зміною уряду в червні 2019 р., а й взагалі загальною політичною нестабільністю у цій країні та наявністю постійного румунського геополітичного чинника. Варто зазначити, що серед пострадянських країн Молдова зіткнулася, з найбільшими проблемами, пов'язаними з ідентичністю (Молдова передумала 2018; ЄС похвалив 2019).

Таким чином, можемо стверджувати, що основним змістом протистояння для нових незалежних держав був пошук тих економічних і політичних систем, які могли б не лише уможливити виживання країни за

відсутності центру керування, а й сформулювати відповідну парадигму розвитку. Наявність двох потужних центрів впливу – ЄС та Російська федерація – є важливішим геополітичним чинником, що впливає на формування і внутрішньої і зовнішньої політики держав пострадянського простору. Тим більше що динаміка політичних процесів у самих цих центрах не може слугувати бездоганим прикладом.

ЛІТЕРАТУРА

- Власов, А. 2011. “Постсоветское пространство 20 лет спустя”, *Вестник Кавказа*. URL: <http://www.vestikavkaza.ru/analytics/31604.html>
- Ратцель, Ф. 2007. “Политическая география (в изложении Л. Синицкого)”, *Геополитика: Хрестоматия* / Сост. Б. А. Исаев. СПб.: Питер: 15-36.
- Маккиндер, Х. Дж. 1995. “Географическая ось истории”, *Полис*. 4: 162-169.
- Челлен, Р. 2005. “О политической науке, ее соотношении с другими отраслями знания и об изучении политического пространства (предисловие М.В. Ильина)”, *Полис* 2: 115-126.
- Хаусхофер, К. 2001. Статус-кво и обновление жизни. В: *О геополитике: Работы разных лет*. М.: Мысль: 353-370.
- Демирчи, С. 2013. “Значение географических факторов для положения государств их политики и экономики”, *International Conference on Eurasian Economies* (17-18 September 2013). St. Petersburg: 1075-1077. URL: <https://www.avekon.org/papers/771.pdf>
- Дністрянський, М.С. 2011. *Геополітика: навчальний посібник*. Львів: ЛНУ імені Івана Франка. URL: http://old.geography.lnu.edu.ua/Strukt/Biblio/alphavit/Ukr/Ukr_D/Dnistrianskyi/geopolityka.pdf
- Кастельс, Мануэль. 2000. *Информационная эпоха: экономика, общество и культура*: Пер. с англ. под науч. ред. О. И. Шкаратана. М.: ГУ ВШЭ
- Григор'єв, Алекс. 2016. *25 років після розпаду СРСР: “Історію обдурити не вдалося”*. URL: <https://ukrainian.voanews.com/a/ussr-fall-history/3625211.html>
- Панасюк, Паліна. 2006. “Місце Білорусі в Європі та регіоні: погляд у завтрашній день”, *Економічний часопис-XXI*. URL: <http://soskin.info/ea/2006/9-10/20060912.html>
- Максак, Геннадій. 2018. “Інтеграційна гібридність Білорусі і Росії. Наслідки для України”. *Українська призма*. URL: <http://prismua.org/%D1%96%D0%BD%D1%82%D0%B5%D0%B3%D1%80%D0%B0%D1%86%D1%96%D0%B9%D0%BD%D0%B0-%D0%B3%D1%96%D0%B1%D1%80%D0%B8%D0%B4%D0%BD%D1%96%D1%81%D1%82%D1%8C-%D0%B2%D1%96%D0%B4%D0%BD%D0%BE%D1%81%D0%B8%D0%BD-%D0%B1/>
- “Молдова передумала подавати заявку на членство в ЄС у 2019 році”, *Корреспондент.net*. 22.10.2018. URL: <https://ua.korrespondent.net/world/4024341-moldova-pere-dumala-podavaty-zaiavku-na-chlenstvo-v-yes-u-2019-rotsi>
- “ЄС похвалив Молдову за прогрес у виконанні Угоди про асоціацію”, *Європейська правда*. 12.09.

2019 URL: <https://www.eurointegration.com.ua/news/2019/09/12/7100657/>

REFERENCES

Vlasov, A. 2011. "The post-Soviet space 20 years later". *Vestnik Kavkaza*. URL.: <http://www.vestnikavkaza.ru/analytics/31604.html> (in Russian).

Ratsel, F. 2007. Political geography (as presented by L. Sinitsky)", *Geopolitica: Hrestomatiya*. SPb.: Piter: 15-36 (in Russian).

Mackinder H. John. 1995. "Geographical axis of history", *Polis*. 4: 162-169 (in Russian).

Challen, R. 2005. "About Political Science, its Relationship with Other Branches of Knowledge, and the Study of the Political Space (foreword by M.V Ilyin)", *Polis* 2: 115-126 (in Russian).

Khauskhofe, K. 2001. The Status Quo and the Renewal of Life. In: *On Geopolitics: Works of Different Years*. M.: Mysl': 353-370 (in Russian).

Demirchi, S. 2013. The Importance of Geographical Factors for the State of their Politics and Economics", International Conference on Eurasian Economies (September 17-18, 2013). St. Petersburg: 1075-1077. URL: <https://www.avekon.org/papers/771.pdf> (in Russian).

Dnistrians'kyi, M.S. 2011. Geopolitics: A Textbook. Lviv: Ivan Franko National University. URL: http://old.geography.lnu.edu.ua/Strukt/Biblio/alphavit/Ukr/Ukr_D/Dnistrianskyi/geopolityka.pdf (in Ukrainian).

Kastel's, Manuel'. 2000. *The Information Age: Economics, Society, and Culture*: Trans. from English under the scientific. ed. O. I. Shkaratana. M. : HSE (in Russian).

Hryhor'yev, Aleks. 2016. *25 years after the collapse of the USSR: "History failed to deceive."* URL: <https://ukrainian.voanews.com/a/ussr-fall-history/3625211.html>

Panasjuk, Palina. 2006. "The Place of Belarus in Europe and the Region: A Look at Tomorrow." *Economic Journal-XXI*. URL: <http://soskin.info/ea/2006/9-10/20060912.html> (in Ukrainian).

Maksak, Hennadiy. 2018. "Integration Hybridity of Belarus and Russia. Implications for Ukraine", *Ukrayins'ka pryzma*. URL:

<http://prismua.org/%D1%96%D0%BD%D1%82%D0%B5%D0%B3%D1%80%D0%B0%D1%86%D1%96%D0%B9%D0%BD%D0%B0-%D0%B3%D1%96%D0%B1%D1%80%D0%B8%D0%B4%D0%BD%D1%96%D1%81%D1%82%D1%8C-%D0%B2%D1%96%D0%B4%D0%BD%D0%BE%D1%81%D0%B8%D0%BD-%D0%B1/> (in Ukrainian).

"Moldova changed its mind to apply for EU membership in 2019". *Korrespondent.net*. 22.10.2018. URL: <https://ua.korrespondent.net/world/4024341-moldova-peredumala-podavaty-zaiavku-na-chlenstvo-v-yes-u-2019-rotsi> (in Russian).

"The EU praised Moldova for the progress in implementing the Association Agreement", *Yevropeys'ka pravda*. 12.09.2019 URL: <https://www.eurointegration.com.ua/news/2019/09/12/7100657/> (in Russian).

DOI: 10.26565/2220-8089-2019-36-06
УДК 324:328.187:329.8:342.847.1

Савон Владислав Вікторович

студент,
Харківський національний
університет імені В.Н. Каразіна,
майдан Свободи, 4, Харків, 61022,
savonwlad@gmail.com,
<https://orcid.org/0000-0001-7518-8341>

Гринь Ілля Олегович

студент,
Харківський національний
університет імені В.Н. Каразіна,
Майдан Свободи, 4, Харків, 61022,
ilyagryn@ukr.net,
<https://orcid.org/0000-0003-1367-5472>

ПРОСТОРОВО-ЕЛЕКТОРАЛЬНИЙ АНАЛІЗ ПАРЛАМЕНТСЬКИХ ВИБОРІВ 2019 РОКУ В РЕСПУБЛІЦІ МОЛДОВА

Проаналізовано результати парламентських виборів 2019 р. в Республіці Молдова та особливості устрою державної владної вертикалі. За допомогою математичних методів проаналізовано також результати парламентських виборів, визначено основні детермінанти превалюючих політичних процесів, опорні регіони основних політичних сил, з'ясовано і

досліджено загальний політичний ландшафт республіки, визначено головні його закономірності.

Розглянуто проблемні питання політичного життя та політичного устрою Республіки Молдова. Визначені специфічні особливості виборчого законодавства країни. Проаналізовано властивості основних політичних партій республіки. Виокремлені деякі особливості перебігу національного виборчого процесу.

Розглянуто особливості основних політичних партій, їхнього електорального поля, ідеологічну спрямованість, історію становлення та міжпартійні зв'язки. Досліджено фактори впливу на волевиявлення молдавських виборців. Окрім цього, встановлено ефективну кількість партій у молдавському парламенті.

Проаналізовано конфігурації потенційних коаліцій у парламенті Республіки Молдова. З'ясовано етнічну складову у політичному житті країни. Підкреслено роль регіонального фактора у виборчому процесі. Визначено просторово-електоральну подібність партій на парламентських виборах 2019 року. Виділені особливості функціонування політичної системи країни. Особливу увагу приділено стабільності та дієдатності можливих коаліцій та загалом успішності потенційних коаліційних переговорів.

З'ясовано ступінь регіональної однорідності партій. Визначено роль релігії у виборчому процесі під час парламентських виборів 2019 року. Проаналізовано результати отриманих математичних розрахунків та підведено підсумки аналізу.

Ключові слова: просторово-електоральний аналіз, Республіка Молдова, виборчий процес, парламентські вибори, теорія коаліцій.

Савон Владислав Вікторович

студент,
Харьковский национальный
университет имени В.Н. Каразина,
майдан Свободы, 4, Харьков, 61022,
savonwlad@gmail.com,
<https://orcid.org/0000-0001-7518-8341>

Гринь Илья Олегович

студент,
Харьковский национальный
Университет имени В.Н. Каразина,
Майдан Свободы, 4, Харьков, 61022,
ilyagryn@ukr.net,
<https://orcid.org/0000-0003-1367-5472>

ПРОСТРАНСТВЕННО-ЭЛЕКТОРАЛЬНЫЙ АНАЛИЗ ПАРЛАМЕНТСКИХ ВЫБОРОВ 2019 ГОДА В РЕСПУБЛИКЕ МОЛДОВА

Проанализованы результаты парламентских выборов 2019 г. в Республике Молдова и особенности устройства государственной властной вертикали. С помощью математически методов проанализированы также результаты парламентских выборов, определены основные детерминанты преобладающих политических процессов, опорные регионы основных политических сил, выяснен и исследован общий политический ландшафт республики, определены главные его закономерности.

Рассмотрены проблемные вопросы политической жизни и политического устройства Республики Молдова. Определены особенности избирательного законодательства страны. Проанализированы свойства основных политических партий республики. Выделены некоторые особенности протекания национального избирательного процесса.

Рассмотрены особенности основных политических партий, их электорального поля, идеологической направленности, истории становления и межпартийных связей. Исследованы факторы влияния на волеизъявление молдавских избирателей. Кроме этого, установлено эффективное количество партий в молдавском парламенте.

Проанализированы конфигурации потенциальных коалиций в парламенте Республики Молдова. Выяснена этническая составляющая в политической жизни страны. Подчеркнута роль регионального фактора в избирательном процессе. Определено пространственно-

электоральное сходство партий на парламентских выборах 2019 года. Выделены особенности функционирования политической системы страны. Особое внимание уделено стабильности и дееспособности возможных коалиций и успешности потенциальных коалиционных переговоров в целом.

Выяснена степень региональной однородности партий. Определена роль религии в избирательном процессе во время парламентских выборов 2019 года. Проанализированы результаты полученных математических расчетов и подведены итоги анализа.

Ключевые слова: *пространственно-электоральный анализ, Республика Молдова, избирательный процесс, парламентские выборы, теория коалиций.*

Vladyslav Savon

undergraduate student,
V.N. Karazin Kharkiv National University,
4, Svoboda Sq., Kharkiv, 61022, Ukraine,
savonwlad@gmail.com,
<https://orcid.org/0000-0001-7518-8341>

Ilya Grin

undergraduate student,
V.N. Karazin Kharkiv National University,
4, Svoboda Sq., Kharkiv, 61022, Ukraine,
ilyagryn@ukr.net,
<https://orcid.org/0000-0003-1367-5472>

SPATIAL-ELECTORAL ANALYSIS OF THE PARLIAMENTARY ELECTIONS OF 2019 IN THE REPUBLIC OF MOLDOVA

The results of the parliamentary elections of 2019 in the Republic of Moldova and the features of the structure of the state power vertical are analyzed. Using mathematical methods, the results of the parliamentary elections were also analyzed, the main determinants of the prevailing political processes, the key regions of the main political forces were determined, the general political landscape of the republic was clarified and investigated, its main laws were determined.

The problematic issues of the political life and structure of the Republic of Moldova were examined. The features of the electoral legislation of the country are established. The properties of the main political parties of the republic are analyzed. Some features of the course of the national election process are highlighted.

The features of the main political parties, their electoral field, ideological orientation, the history of formation and inter-party relations are considered. The factors of influence on the will of Moldovan voters are investigated. In addition, an effective number of parties has been established in the Moldovan parliament.

The configurations of potential coalitions in the Parliament of the Republic of Moldova are analyzed. The ethnic component in the political life of the country is clarified. The role of the regional factor in the electoral process is emphasized. The spatial and electoral similarity of parties in the 2019 parliamentary elections was determined. The features of the functioning of the political system of the country are highlighted. Particular attention is paid to the stability and capacity of possible coalitions and the success of potential coalition negotiations in general.

The degree of regional homogeneity of the parties is clarified. The role of religion in the electoral process during the parliamentary elections of 2019 is determined. The results of mathematical calculations are analyzed and the results of the analysis are summed up.

Keywords: *spatial-electoral analysis, Republic of Moldova, electoral process, parliamentary elections, coalition theory.*

Пострадянський простір Східної Європи майже тридцять останніх років знаходиться у пошуках оптимального політичного устрою. Одна з країн цього простору – Республіка Молдова, народ якої обрав для себе демократію як головний вектор

розвитку відповідно до своїх національних інтересів. Згідно з цим, демократичні вибори є саме тим способом для народу Молдови виразити свою волю, обравши своїх представників до найголовнішого представницького органу молодій пострадянській демократії – Парламенту Республіки

Молдова. У Молдові є певні ресурси, працює невеликий за кількістю парламент, однак політичне життя республіки регулярно переживає політичні кризи. Не стало винятком і політична криза у Молдові після парламентських виборів у 2019 році. Отже, є привід розібратися у таких питаннях: які особливості має політичний ландшафт республіки, як побудована виборча система країни, як і з якими наслідками для внутрішньої політики вона функціонує?

Республіка Молдова часто стає об'єктом досліджень багатьох суспільствознавців. Зокрема її сучасне політичне життя вивчали такі дослідники, як молдавський дипломат та дослідник Ніколае Попеску, Світлана Чеботарі, Оріся Лутсевич, Кріс Міллер, Елеонора Кнотт, Алла Скворцова, Ірміна Матоніт, Вільям Кроутер, Катерина Макдонах та багато інших.

Основною метою статті є вивчення електорального простору Молдови, встановлення закономірностей електорального процесу та коаліціад. Необхідно з'ясувати, наскільки ефективним був виборчий процес під час парламентських виборів у Республіці Молдова у 2019 році та наскільки стабільно працюватиме парламент.

Молдова – класичний представник пострадянського політичного простору у Східній Європі. Республіка є парламентсько-президентською унітарною республікою. У Конституції Молдови закріплено виключно нейтральний статус країни (Конституція Республіки Молдова).

Влада у Молдові поділена між інститутом президента та парламентом. Кабінет міністрів та прем'єр-міністр одночасно звітують президенту і парламенту. Це призводить до постійного протистояння цих двох інститутів та взаємного блокування. Нерідко президент та коаліція належать до різних партій. Центральним виконавчим органом влади є Кабінет міністрів Молдови. Він утворюється за рішенням коаліції парламенту, однак саме президент висуває кандидатуру прем'єр-міністра, він також призупиняє дію актів Кабінету міністрів до рішення Конституційного Суду. Саме президенту уряд складає присягу. Окрім того, президент має вплив на призначення міністрів Кабінету міністрів. Однак зняти поточний уряд може виключно парламент. До повноважень президента також додається можливість самостійно вводити військовий стан без згоди на те парламенту. Таким чином, закладена дуальність влади (Конституція Республіки Молдова).

Хоча Молдова є невеликою унітарною країною, єдність країни можна поставити під сумнів. На півдні країни є автономія гагаузів, які компактно тут проживають. Адміністрація автономії має право законодавчої ініціативи на рівні з центральними органами влади. Більше того, закон про автономний статус регіону компактного проживання цього народу змінити майже неможливо, оскільки для цього необхідні голоси 5/6 парламенту. Хоча цей народ так чи інакше впливає на політичний ландшафт Молдови, консолідованої політичної сили він не має.

Ще одним фактором, що створює загрозу єдності країни, є невизнана республіка Придністров'я. Хоча адміністративно вона є частиною республіки Молдова, фактично адміністративна межа між ними є державним кордоном, однак увагу привертає інший факт – на цих територіях проходять вибори до парламенту Молдови. У 2019 році, як за пропорційною, так і за мажоритарною складовою, у Придністров'ї пройшли вибори до молдавського парламенту. Ця територія делегувала до парламенту Республіки Молдова двох представників (депутатів). Президент Республіки Молдова може розпустити парламент лише за трьох умов: у випадку якщо коаліція не може сформувати уряд, у випадку неприйняття парламентом жодного закону впродовж трьох місяців та у випадку, якщо протягом 45 днів парламент не розглянув внесений вотум довіри уряду, або якщо ця пропозиція була відхилена не менше двох разів. На противагу цьому парламент має прописану процедуру імпичменту президента, а також його кримінального переслідування. Для цього необхідно рішення 2/3 парламенту Молдови, а також рішення Вищої судової палати Молдови (Закон Республіки Молдова; Виборчий кодекс Республіки Молдова 1997).

Виборча система Республіки наразі є суто пропорційною із закритими партійними списками. Однак останні парламентські вибори у 2019 році проходили за змішаною системою: 51 депутат обирався за мажоритарними округами, а 50 депутатів – за закритими партійними списками. Це були єдині парламентські вибори за змішаною системою. Всі попередні парламентські вибори відбувались так само за пропорційною системою із закритими списками. Брати участь у виборах за пропорційною складовою можуть такі політичні суб'єкти:

- партії та суспільно-політичні організації;

- виборчі блоки (добровільне об'єднання двох або більше партій та/або суспільно-політичних організацій з метою спільної участі на виборах, зареєстроване ЦВК);
- незалежні кандидати (особа, що балотується на публічну виборчу посаду, незалежно від партій, інших суспільно-політичних організацій та виборчих блоків) (Виборчий кодекс Республіки Молдова 1997).

Для того, щоб висунути незалежного кандидата, необхідно зібрати від 2000 до 2500 підписів незалежно від місця проживання підписантів. Кандидатами в депутати можуть бути громадяни Республіки, які досягли 18 років. У Республіці дуже високий прохідний поріг, тобто за пропорційною складовою:

- партія – 6 %;
- виборчий блок з двох партій – 9 %;

:

$$\frac{\text{сума відшкодування державою} = \text{сума кредиту}}{\text{кількість дійсних голосів}} * \text{кількість дійсних голосів, відданих за кандидата}$$

Кандидати, які не пройшли у парламент, змушені відшкодувати всю суму кредиту у 2-місячний термін після завершення голосування. Варто відзначити, що з 2016 року в Молдові функціонує державне фінансування партій. 50 % бюджетних коштів на фінансування партій призначено

- виборчий блок з трьох або більше партій – 11 %;
- незалежний кандидат – 2 % (Виборчий кодекс Республіки Молдова 1997).

За мажоритарною складовою перемагає кандидат з простою більшістю. Виборча система Молдови має деякі особливості. Міністерство фінансів може надавати безвідсоткові кредити кандидатам на вибори як партіям, так і фізичним особам. Сума кредиту не має визначених меж. Кандидати (партії або фізичні особи), які пройшли до парламенту, мають сплатити кредит у 4-місячний термін після завершення голосування. Держава відшкодовує частину суми кредиту кандидатам, які пройшли у парламент за формулою

для партій, які перемогли на місцевих виборах, а 50 % – для парламентських партій. Кожного бюджетного року встановлюються норми бюджетного фінансування партій. Також передбачені гендерні квоти в програмі фінансуванні партій (Виборчий кодекс Республіки Молдова).

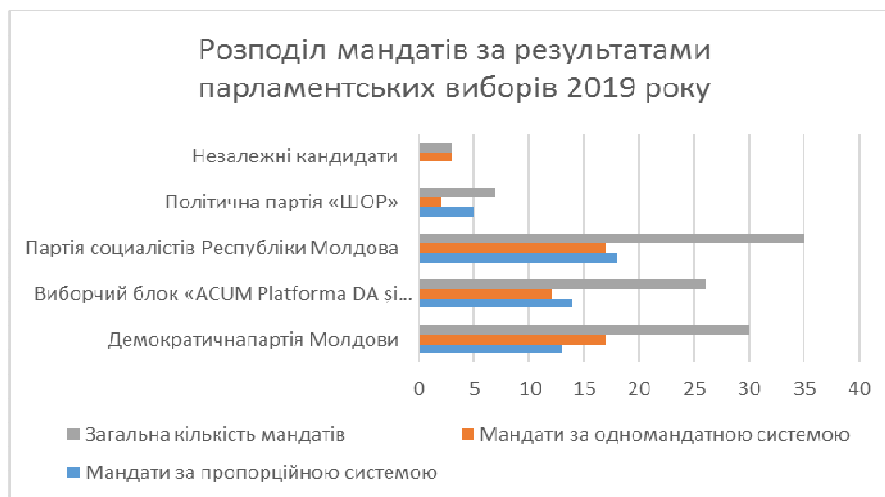

Рис.1. Розподіл мандатів за результатами парламентських виборів 2019 року

Як можна бачити, соціалістична партія лідирує як у пропорційній складовій, так і в одномандатних округах. Соціалістична партія утворилась шляхом відділення від Комуністичної партії Молдови і перебуває переважно на її електоральному полі. Її гібридна ідеологія містить у собі ліві

соціалістичні цінності, націоналістично-патріотичні ідеали та православ'я. Ця партія орієнтується не тільки на електоральну базу Комуністичної партії, а й у широкому сенсі на проросійську частину електорату. Один із лідерів цієї партії, Ігор Додон, колишній

член Комуністичної партії, є президентом Республіки.

Політична партія, результати якої є другими за кількістю мандатів, – Демократична партія Молдови. Ця політична партія бере свій початок ще з 1998 року. Вона пов'язана з відомим молдавським олігархом Владом Плахотнюком. Попередні електоральні цикли партія була правлячою, а прем'єр-міністр був від Демократичної партії. Викликає питання те, що це єдина партія, яка має таку велику позитивну різницю між своїми мажоритарними та партійними результатами. Очевидно, що Демократичній партії Влада Плахотнюка найбільш вигідна мажоритарна складова виборчої системи. Схоже, що корупційні зв'язки команди олігарха дозволяють просувати на одномандатних округах своїх депутатів. Зауважимо також, що ця партія займає антиросійську позицію.

Третьою конкуруючою політичною партією є Виборчий блок «АСУМ». Вони є новачками у парламенті. Цей блок містить у собі партії, які ніколи не проходили у парламент. Їхніми лідерами є Майя Санду та Андрій Нестасу. Партія є проєвропейською та правоцентристською. Політична криза червня 2019 року, показала, що вони здатні домовлятися і водночас мають стійку та непорушну позицію.

Політична партія «ШОР» є старою партією, однак вона рідко заходила у парламент з 1999 року. Її відрізняє проросійська ідеологія, і вона часто підігрує Соціалістичній партії Молдови. Наприклад, на парламентських виборах у 2014 року знялась з виборів на користь Соціалістичної партії Молдови. Натомість активною є її діяльність на місцях, однак і там її результати не суттєві.

Таким чином, можна спостерігати певний розділ політичного поля за критерієм зовнішньополітичної орієнтації – про-

російський та прозахідний. Можна провести паралельні лінії з українським політичним ландшафтом, де розділ проходить між умовними проросійським та прозахідним електоральним полем, або промайданний та контрмайданний табори. Однак так само, як і в Україні з партією «Слуга народу», поява на політичній арені Виборчого блоку «АСУМ» заклало тенденцію деактуалізації цієї лінії розділу. Справа в тому, що цей виборчий блок виступає третьою силою, яка вступає в ідеологічний конфлікт з усіма політичними гравцями, як з прозахідними, так і з проросійськими. Можна навіть говорити про те, що політичне поле Молдови розділилось на дійсно прозахідний Виборчий блок «АСУМ», псевдопрозахідну Демократичну партію та проросійську соціалістичну партію. Найцікавішим є те, що найбільш логічним, з ціннісно-ідеологічної точки зору, була б коаліція псевдопрозахідної Демократичної партії та прозахідного Виборчого блоку «АСУМ», однак на практиці, коаліція утворилась за участі Виборчого блоку «АСУМ» та соціалістичної партії.

Наступним етапом нашого дослідження є з'ясування рівня підтримки партії у регіоні. Для дослідження просторової варіативності політичних суб'єктів був застосований коефіцієнт варіації. Він являє собою відношення середнього квадратичного відхилення S до середнього арифметичного X . Зазвичай його застосовують для визначення мінливості ознаки. Для інтерпретації результатів доцільно буде користуватися типологією виходячи з кількісного виміру регіональної неоднорідності їхньої електоральної бази: загальнонаціональні ($0 < IRNP < 0,33$), макрорегіональні ($0,34 < IRNP < 0,66$), регіональні ($0,67 < IRNP < 0,99$), монорегіональні ($IRNP > 1$). Отже, вирахувавши коефіцієнт варіації для кожної з партій по регіонах, отримаємо такі результати.

Таблиця 1.

Коефіцієнт варіації партій по регіонах Республіки Молдова

Адміністративна одиниця	Соціалісти	АСУМ	ДПМ	"Шор"
муніципалітет Кишинів	34,79	37,73	13,37	5,62
муніципалітет Бельці	36,75	14,04	10,67	6,42
Аненій-Нойський район	28,74	23,04	33,81	6,09
Бессарабський район	39,42	18,79	23,65	5,61
Бричанський район	45,26	9,39	30,63	6,71
Кагульський район	33,37	24,81	25,35	5,61

Кантемірський район	24,64	24,45	31,93	7,21
Калараський район	16,54	34,9	31,66	9,96
Каушенський район	25,63	22,91	33,36	6,87
Чимішлійський район	23,12	26,96	33,6	7,52
Кріуленський район	16,91	38,95	26,73	8,05
Дондушенський район	43,82	10,87	26,58	9,05
Дрокійський район	34,54	15,93	27,42	7,82
Дубесарський район	34,17	19,18	17,22	17,02
Єдинецький район	36,61	10,54	35,15	9,85
Фалештський район	34,19	14,12	29,17	6,53
Флорештський район	30,25	14,14	38,8	6,8
Глоденський район	31,48	12,03	31,67	11,91
Гинчештський район	14,93	34,7	39,73	3,84
Яловенський район	10,66	47,34	30,79	3,5
Леовський район	24,84	23,32	31,58	9,53
Ніспоренський район	6,15	17,91	72,26	0,18
Окницький район	55,77	6,7	20,87	7,92
Оргіївський район	6,79	19,05	14,56	55,12
Резинський район	20,38	20,88	36,29	14,39
Ришканський район	41,66	11,08	28,98	7,05
Синжерейський район	29,5	19,81	26,42	12,3
Сороцький район	37,95	16,43	28,39	6,62
Страшенський район	13,37	33,37	41,51	4,38
Шолданештський район	17,88	16,77	42,36	14,87
Штефан-Водський район	30,96	29,62	27	4,27
Тараклійський район	80,34	1,1	6,64	6,86
Теленештський район	11,9	36,93	29,14	14,91
Унгенський район	27,48	25,12	31,77	6,39
Гагаузія	83,36	0,54	6,2	3,91
Іноземні округи	8,52	73,09	4,81	2,48
<i>Коефіцієнт варіації</i>	<i>0,568784</i>	<i>0,61606</i>	<i>0,43281</i>	<i>0,97074</i>

Як ми бачимо з таблиці, чотири партії, що пройшли до парламенту, мають досить різні індекси регіональної неоднорідності. Партію соціалістів можна віднести до макрорегіональних. Це означає, що основну підтримку їм надають декілька макрорегіонів. До таких регіонів ми можемо віднести Тараклійський район з 80,34% підтримки та Гагаузію з 83,36% підтримки. Також ця партія набрала у 4 адміністративних одиницях понад 40%. В інших же округах, рівень її підтримки доволі посередній, а місцями й один із найнижчих.

Виборчий блок АСУМ, який містить у собі дві партії – Політичну партію «Платформа Гідність і Правда» і Партію «Дія та солідарність», – має індекс $\approx 0,62$. Цю політичну силу ми також можемо віднести до макрорегіональних. Основну підтримку їй

надали такі регіони, як Теленештський район (36,93%), Яловенський район (47,34%), Кріуленський район (38,95%) та іноземні округи (73,09%).

Демократична партія Молдови також є макрорегіональною, хоча і з меншою кількістю ключових регіонів. Так, наприклад, єдиним ключовим регіоном є Ніспоренський район (72,26%). Також партія набирає понад 40% у таких регіонах, як Шолданештський район (42,36%) та Страшенський район (41,51%). Інші ж регіони не надали особливої підтримки цій партії.

Партія «Шор» же виділяється особливо на фоні інших. Вона набрала значення $\approx 0,97$. Це означає, що за рівнем однорідності вона відноситься до регіональних партій. Її результат є наближеним до монорегіональ-

ної партії. Тим не менш, ця регіональність забезпечує їй 5 місць у парламенті. Рівень її підтримки по регіонах у більшості випадків не переходить межу 10%. Хоча є декілька винятків: Дубесарський район (17,02%), Резинський район (14,39%), Теленештський район (14,91%), Шолданештський район (14,87%) та один із районів, що найбільше відзначився – це Оргіївський район (55,12%). Він є тим районом, на який і орієнтувалася партія. І саме він забезпечив їй місця у парламенті.

Тепер з'ясуємо, наскільки електоральне поле партій пов'язано між собою. Для

визначення електорально-просторової конкуренції застосовується коефіцієнт кореляції або індекс Пірсона. Якщо кореляційний індекс Пірсона > 0,5 – можна говорити про стан «електорально-просторової подібності», якщо < -0,5 – «електорально-просторового антагонізму». У нашому випадку розглядається подібність за регіональною ознакою, тобто наскільки та чи інша партія орієнтується на той чи інший регіон. Почнемо з аналізу результатів виборів до парламенту 2019 року.

Таблиця 2

Коефіцієнт кореляції електорального поля партій

	Соціалісти	АСУМ	ДПМ	"Шор"
Соціалісти	1,00	-0,69	-0,51	-0,23
АСУМ	-0,69	1,00	-0,04	-0,12
ДПМ	-0,51	-0,04	1,00	-0,20
"Шор"	-0,23	-0,12	-0,20	1,00

Жодна з партій не знаходиться у стані «електорально-просторової подібності». Це може бути пов'язане з тим, що кожна з політичних сил орієнтується на «свій» регіон і не претендує на голоси одних і тих самих регіонів. Що ж до «електорально-просторового антагонізму», то у цьому стані перебувають дві пари партій: пара Партія соціалістів – Виборчий блок АСУМ ($\chi^2 = -0,69$) і Партія соціалістів – Демократична партія Молдови ($\chi^2 = -0,51$). Характерним для всіх чотирьох партій є орієнтація на певний регіон, де вона займає лідируючі позиції.

Тепер спробуємо визначити, наскільки сильно впливають на електоральні вподобання населення такі фактори, як мова та етнічний склад. Для цього використовуємо індекс Пірсона, або коефіцієнт кореляції. Якщо кореляційний індекс Пірсона > 0,5 – можна говорити про стан «електорально-просторової подібності», якщо < -0,5 – «електорально-просторового антагонізму». Результати аналізу бачимо у таблицях 3. При цьому використовуємо перепис 2014 року (Перепис населення в Республіке Молдова 2014).

Таблиця 3.

Індекси Пірсона за національним складом населення (по регіонах)

	Соціалісти	АСУМ	ДПМ	"Шор"
Молдаване	-0,84	0,54	0,57	0,19
Румуни	-0,64	0,74	0,36	0,00
Українці	0,41	-0,53	-0,20	-0,08
Росіяни	0,37	-0,24	-0,45	-0,17

Регіони, де переважна більшість людей позиціонують себе як молдаване, надають підтримку Виборчому блоку АСУМ (0,54) та

Демократичній партії Молдови (0,57) і кардинально іншу позицію займають щодо Партії соціалістів (-0,84). Румунські ж

регіони також не підтримують Партію соціалістів (-0,64), але підтримують Виборчий блок АСУМ (0,74). Що цікаво, кореляція регіонів, де переважають румуни та Партії «Шор», дорівнює 0. Це означає, що між цими двома факторами відсутній зв'язок. Тобто голосування румунів за партію «Шор» не є наслідком певної

залежності. Українці ж, навпаки, віддають перевагу соціалістам (0,41) та не підтримують Виборчий блок АСУМ (-0,53). Що ж до росіян, то у них результати є доволі посередні і не виражають яскравої підтримки тієї чи іншої сили. Наступним фактором є мова. Результати індексу можна побачити в таблиці нижче.

Таблиця 4.

Індекси Пірсона за мовою, якою розмовляють (по регіонах)

	Соціалісти	АСУМ	ДПМ	"Шор"
Молдовська	-0,64	0,27	0,56	0,15
Румунська	-0,76	0,84	0,32	0,12
Українська	0,36	-0,51	-0,07	-0,04
Російська	0,45	-0,31	-0,50	-0,17

Регіони молдавського діалекту надають перевагу Демократичній партії Молдови (0,56) та не підтримують Партію соціалістів (-0,64), що збігається з фактором національності. Румунські регіони не підтримують соціалістів (-0,76) та підтримують Виборчий блок АСУМ (0,84). Що ж до партії «Шор», то результати посередні (0,12). Україномовні регіони так само не підтримують Виборчий блок АСУМ (-0,51). Російськомовні ж регіони не підтримують Демократичну партію Молдови (0,50). Кореляції ознак мови та

національності регіонів є дещо схожими, хоча й не повністю. Отже, зв'язок мови та національності регіону є неповним.

Тепер з'ясуємо зв'язок релігії з електоральним вибором населення. Основною релігією у Молдові є православ'я, тому порівняння з іншими релігіями є неможливим. Але можна з'ясувати зв'язок православних віруючих та електорального вибору. Особливої кореляції між електоральними перевагами немає, крім невеликої кореляції щодо Виборчого блоку АСУМ (0,31).

Таблиця 5.

Індекс Пірсона для православ'я (по регіонах)

Соціалісти	АСУМ	ДПМ	"Шор"
0,02	0,31	- 0,27	-0,04

Отже, як ми бачимо, мовний та національний фактори відіграють вагомую роль у електоральних вподобаннях Республіки Молдова. Вони є частково схожими в деяких пунктах, але не повністю, що не дозволяє говорити про подібність цих факторів. Що ж до релігії, то цей фактор не вдасться операціоналізувати, оскільки точних даних щодо релігійного складу населення немає (під час перепису населення багато людей пропустили графу «релігія»). Єдиною релігією, що піддається репрезентативності, є православ'я, але особливих електоральних переваг не було виявлено.

Вплив на державну політику і законодавчий процес обмежується так

званою «ефективною кількістю партій», яка є меншою, ніж загальна кількість партій, які беруть участь у виборчих перегонках. Індекс ефективної кількості партій, що взяли участь у виборах, розраховується за формулою: $ENPV (ЕКЕП) = 1/\sum Vi^2$, де Vi – частка голосів i -тої партії. Ефективна кількість парламентських партій розраховується за формулою: $ENPS (ЕКПП) = 1/\sum Si^2$ для всіх партій, що отримують місця, де s – частка мандатів i -тої партії. Результати Індексу Лааско-Таагепери для Республіки Молдова такі: $ENPV (ЕКЕП) = 4,13353$ та $ENPS (ЕКПП) = 3,4243$.

У Молдові ефективна кількість партій коливається між 3,5-4. Це дозволяє говорити

про те, що в країні діє багатопартійна система без домінуючої партії. Також можемо говорити про те, що оптимальною кількістю партій для країни є 4, що збігається з кількістю партій на сьогодні. Якщо порівняти значення індексу з минулим роком, то значення виявилися приблизно

схожі: ENPV (ЕКЕП) = 4,64673 та ENPS (ЕКПП) = 3,5963. Таким чином, ми можемо стверджувати, що в Молдові лишається стабільною тенденція до збереження ефективної кількості парламентських партій у межах 3,5 – 4,0. Це підтверджують результати виборів 2014 року.

Таблиця 6.

Результати парламентських виборів в Республіці Молдова у 2019 році (Постановлення о подведенні итогов виборів)

	% голосів	к-сть місць
Соціалісти	31,15	35
АСУМ	26,84	31
ДПМ	23,62	27
"Шор"	8,32	8
Інші	10,07	0
Усього	100	101

Для вирахування диспропорційності парламенту використовується індекс Галлахера, формулу якої запропонував американський дослідник Міхаель Галлахер у 1990-х роках. Значення індексу від 0 до 1 говорить про те, що система є пропорційною з низьким рівнем пропорційності. Про

«непропорційну» систему з низьким рівнем диспропорційності йдеться за наявності значення індексу від 1 до 6. Про «непропорційну» з середнім рівнем – від 7 до 13; про «непропорційну» з високим рівнем – понад 13.

Таблиця 7.

Розрахунок індексу диспропорційності парламенту (індексу Галлахера)

	% голосів	к-сть місць	% місць	(Vi – Si)
Соціалісти	31,15	35	34,65347	3,503465
АСУМ	26,84	31	30,69307	3,853069
ДПМ	23,62	27	26,73267	3,112673
"Шор"	8,32	8	7,920792	-0,39921
Інші	10,07	0	0	-10,07
Усього	100	101	100	
Індекс диспропорційності	8,31785			

Отже, вирахувавши індекс Галлахера, можемо зробити висновок, що в цьому випадку йдеться про «непропорційну» систему з середнім рівнем

диспропорційності (значення індексу від 7 до 13). Для порівняння звернемося до бази Галлахера та розглянемо індекси диспропорційності за минулі роки

Рис. 2. Динаміка індексу диспропорційності Галлахера для молдавського парламенту

Отже, як бачимо, за останні роки, Молдова постійно змінює свій індекс. Вона змогла побувати в усіх рівнях диспропорційності. Причому зміни були доволі різкі. У 2019 році результати індексу вийшли на рівень 2005-2009 років.

Тепер з'ясуємо силу голосу у молдавському парламенту за допомогою індексу сили голосу Банцафа. Індекс визначається

імовірністю зміни результатів голосування, де права голосу не обов'язково однаково розподіляються між учасниками. Щоб підрахувати потужність голосу, використовуючи індекс Банцафа, слід перерахувати всі виграшні коаліції, а потім підрахувати критичних виборців. Влада критичного голосу вимірюється як частка усіх голосів, які він може віддати

Таблиця 8.

Результати індексу Банцафа

Партія	К-сть голосів	Сила голосу (%)
Соціалісти	35	33,33
АСУМ	31	33,33
ДПМ	27	33,33
"Шор"	8	0
Усього	101	100

Для прийняття рішення у молдавському парламенті потрібна абсолютна більшість голосів (50%+1). Для молдовського парламенту абсолютною більшістю є

(50%)+1=51 депутат. Прорахунки показали, що для створення виграшної коаліції нам необхідно мінімум дві партії (оскільки жодна з партій не домінує у парламенті).

Таблиця 9.

Перелік виграшних коаліцій

Критичні виборці	Сила голосу	W/L
{P ₁ }	35	L
{P ₂ }	31	L
{P ₁ , P ₂ }	66	W
{P ₃ }	27	L
{P ₁ , P ₃ }	62	W
{P ₂ , P ₃ }	58	W

{P ₁ , P ₂ , P ₃ }	93	W
{P ₄ }	8	L
{P ₁ , P ₄ }	43	L
{P ₂ , P ₄ }	39	L
{ <u>P₁</u> , <u>P₂</u> , P ₄ }	74	W
{P ₃ , P ₄ }	35	L
{ <u>P₁</u> , <u>P₃</u> , P ₄ }	70	W
{ <u>P₂</u> , <u>P₃</u> , P ₄ }	66	W
{P ₁ , P ₂ , P ₃ , P ₄ }	101	W

У таблиці наведені кілька позначень: P₁ – Партія соціалістів; P₂ – Виборчий блок АСУМ; P₃ – Демократична партія Молдови; P₄ – Партія «Шор»; W/L – Колонка, що позначає виграшні (W) та програшні (L) коаліції. Отже, можливо сформувати 15 коаліцій. З них виграшних – 8; програшних – 7. Для того, аби сформувати виграшну коаліцію, нам необхідно, щоб у ній були представлені: P₁, P₂; P₁, P₃ або P₂, P₃. Це означає, що такі комбінування партій сприятимуть виграшній коаліції у будь-якому випадку.

Великі парламентські партії в Республіці Молдова є макронаціональними та мають високий рівень антагонізму між собою. Їхні виборці зосереджені в певних регіонах, а це означає, що існує регіональний ідеологічний розкол в середині країни. Отже, наша гіпотеза про те, що поділ утворюється за трьома партіями, підтверджується. З цього випливає, що тепер політичне поле у Молдові поділяється не на два, а на три табори.

Мовні та національні ознаки мають істотний вплив на електоральні вподобання в країні. Перш за все за лінією молдовани-українці та росіяни-румуни. Всі вони голосують по-різному та фактично мають свої партії. Отже, регіональний ідеологічний розкол у країні все ж існує. Однак депутати молдавського парламенту змушені домовлятися між собою, аби забезпечити роботу уряду. Взимку-навесні 2019 року, після проведення парламентських виборів,

молдавські депутати довгий час не могли сформувати коаліцію, оскільки всі три основні партії знаходяться у регіонально-ідеологічному антагонізмі, однак все ж під загрозою перевиборів у червні 2019 року все ж сформували коаліцію виборчого блоку «АСУМ» та соціалістичної партії Молдови. Як показують дослідження можливих коаліцій у молдавському парламенті, жодна з партій не може сформувати більшість, саме тому їм необхідно домовлятися з супротивником. Як показує нам індекс Банцафа, всі три основні партії мають рівну силу своїх голосів у парламенті, тому долучити четвертого гравця – неможливо.

Молдова перебуває у перманентній політичній кризі. Утворення розділу політичного поля за національно-регіональними ознаками, а також посилення антагонізму партій підсилює нестабільність країни та регіону. Єдине, що змушує антагоністичні партії домовлятися, так це загроза перевиборів, на що партії не готові. Радикальна конфронтація наразі неможлива, оскільки політичні лідери намагаються тримати баланс. У молдавській політиці існує певна подоба паритету сил між парламентськими партіями. У країні існує безліч дестабілізуючих факторів, серед яких автономний регіон Гагаузія та невизнана республіка Придністров'я. Спостерігається оновлення складу парламенту та політичних сил у цілому.

ЛІТЕРАТУРА

Конституція Республіки Молдова. 2016. /пер. на укр. мову: Катерина Кожухар. Chişinău: Arc.

Закон Республіки Молдова. Об особом правовом статусе Гагаузии (Гагауз Ери) №.344-ХІІІ от 23.12.94. URL: <http://lex.justice.md/index.php?action=view&view=doc&lang=2&id=311656>

Виборчий кодекс № 1381-ХІІІ від 21.11.1997. Республіка Молдова. URL: <http://parlament.md/CadrulLegal/Codulelectoral/tabid/153/language/ru-RU/Default.aspx>

Постановление о подведении итогов выборов Парламента Республики Молдова по общенациональному округу и в одномандатных округах 24 февраля 2019 года. URL: <https://a.cec.md/ru/o-podvedenii-itogov-vyborov->

parlamenta-respubliki-moldova-po-obshchenatsionalnom-2751_92705.html

Перепись населения в Республике Молдова 2014 г. URL: <https://recensamint.statistica.md/ru>

REFERENCES

Constitution of the Republic of Moldova. 2016. / trans. on ukr. language: Catherine Kozhukhar. Chişinău: Arc. (in Ukrainian).

Law of the Republic of Moldova. On the special legal status of Gagauzia (Gagauz Yeri). Nr. 344-XIII of 12/23/94. URL: <http://lex.justice.md/index.php?action=view&view=doc&lang=2&id=311656> (in Russian).

Electoral Code No. 1381-XIII of 21.11.1997. Republic of Moldova. URL: <http://parliament.md/CadrulLegal/Codulelectoral/tabid/153/language/en-US/Default.aspx> (in Ukrainian).

Decision on summing up the results of elections of the Parliament of the Republic of Moldova for the nationwide district and in single-member districts on February 24, 2019. URL: https://a.cec.md/ru/opodvedenii-itogov-vyborov-parlamenta-respubliki-moldova-po-obshchenatsionalnom-2751_92705.html (in Russian).

The population census in the Republic of Moldova 2014 URL: <https://recensamint.statistica.md/ru> (in Russian).

DOI: 10.26565/2220-8089-2019-36-07

УДК 325:316.323.8

Баталов Олексій Анатолійович

доцент кафедри політології, к. філос. н.,
Харківський національний
університет імені В.Н. Каразіна,
майдан Свободи, 4, Харків, 61022,
o.batalov@karazin.ua,
<http://orcid.org/0000-0001-8285-2036>

УКРАЇНА ТА ІРЛАНДІЯ: ПОСТКОЛОНІАЛЬНІ КРАЇНИ ЧИ НІ?

Досліджується питання приналежності України та Ірландії до постколоніальних країн.

Проаналізовано аргументи противників визначення України у складі Російської імперії / СРСР та Ірландії у складі Великої Британії як колоній: недостатньо чітке визначення імперії у сучасній політичній науці, що дозволяє не визнавати імперію принаймні СРСР; відсутність офіційного статусу колонії в Україні та Ірландії; наявність розвинутої промисловості у пізній УРСР, що суперечить колоніальному статусу. Кожен з аргументів послідовно визнається недостатньо вагомим.

Надано визначення імперії, якому відповідає і Британська імперія, і Російська / СРСР. Проведена типологізація зазначених імперій: Велика Британія визнана ліберальною модерною (дисциплінарною) імперією, а Російська імперія / СРСР – автократичною / авторитарною модерною (дисциплінарною) імперією. Виокремлено ключові відмінності зазначених імперій.

Завдяки визначенню колонії як території, що має обмежений на користь метрополії суверенітет і є об'єктом специфічної колоніальної політики, а також виокремленню типів колоній (соціокультурно близькі до метрополії колонії, соціокультурно відмінні від метрополії колонії, внутрішні колонії), стверджується, що Україна у складі Російської імперії / СРСР та Ірландія у складі Великої Британії відповідають такому різновиду колоній, як залежні від метрополії території, населені соціокультурно близьким до метрополії населенням, але не тотожним йому.

Здійснена спроба порівняння колоніальної політики Великої Британії по відношенню до Ірландії та Російської імперії / СРСР до України. Незважаючи на відмінність зазначених імперій, знайдено значну кількість паралелей: перерозподіл ресурсів на користь соціокультурно відмінної метрополії; політика культурної та мовної колонізації; поширення специфічної самоідентифікації населення («радянська людина» та «британець»); переселення мешканців метрополії в колонії; виникнення внаслідок колоніальної політики голоду (Великий голод в Ірландії 1845-1849 рр. і Голодомор 1932-1933 рр. в Україні). Проаналізовано подібність

(мета, методологія боротьби і т.д.) між національно-визвольними рухами Ірландії (Ірландське республіканське братерство, Ірландська республіканська армія) та України (Організація українських націоналістів, Українська повстанська армія).

У якості висновку була надана ствердна відповідь на питання, винесене у назву статті – так, на цей час Україна є постколоніальною країною, а Ірландія була такою принаймні перші десятиліття після отримання незалежності.

Ключові слова: колонії, імперії, колоніальна політика, типологія імперій, типологія колоній, постколоніальність, Україна, Ірландія.

Баталов Алексей Анатольевич

доцент кафедри політології, к. филос. н.,
Харьковский национальный
университет имени В.Н. Каразина,
площадь Свободы, 4, Харьков, 61022,
o.batalov@karazin.ua,
<http://orcid.org/0000-0001-8285-2036>

УКРАИНА И ИРЛАНДИЯ: ПОСТКОЛОНИАЛЬНЫЕ СТРАНЫ ИЛИ НЕТ?

Исследуется вопрос принадлежности Украины и Ирландии к постколониальным странам.

Проанализированы аргументы противников определения Украины в составе Российской империи / СССР и Ирландии в составе Великобритании как колоний: недостаточно четкое определение империи в современной политической науке, которое позволяет не признавать империей по крайней мере СССР; отсутствие официального статуса колонии у Украины и Ирландии; наличие развитой промышленности в поздней УССР, что противоречит колониальному статусу. Каждый из аргументов последовательно признается недостаточно весомым.

Дано определение империи, которому соответствует и Британская империя, и Российская / СССР. Проведена типологизация указанных империй: Великобритания признана либеральной современной (дисциплинарной) империей, а Российская империя / СССР – авторитарной / авторитарной современной (дисциплинарной) империей. Выделены ключевые отличия указанных империй.

Благодаря определению колонии как территории, которая имеет ограниченный в пользу метрополии суверенитет и является объектом специфической колониальной политики, а также выделению типов колоний (социокультурно близкие к метрополии колонии, социокультурно отличные от метрополии колонии, внутренние колонии), доказывается, что Украина в составе Российской империи / СССР и Ирландия в составе Великобритании соответствуют такой разновидности колоний, как зависимые от метрополии территории, населенные социокультурно близким к метрополии населением, но не тождественным ему.

Предпринята попытка сравнения колониальной политики Великобритании по отношению к Ирландии и Российской империи / СССР к Украине. Несмотря на различие данных империй, было найдено значительное количество параллелей: перераспределение ресурсов в пользу социокультурно отличной метрополии; политика культурной и языковой колонизации; распространение специфической самоидентификации населения («советский человек» и «британец»); переселение жителей метрополии в колонии; возникновение в результате колониальной политики голода (Великий голод в Ирландии 1845-1849 гг. и Голодомор 1932-1933 гг. в Украине). Проанализировано сходство (цель, методология борьбы и т.д.) между национально-освободительными движениями Ирландии (Ирландское республиканское братство, Ирландская республиканская армия) и Украины (Организация украинских националистов, Украинская повстанческая армия).

В качестве заключения был предоставлен утвердительный ответ на вопрос, вынесенный в название статьи – да, на данный момент Украина является постколониальной страной, а Ирландия была таковой по крайней мере первые десятилетия после обретения независимости.

Ключевые слова: колонии, империи, колониальная политика, типологія імперій, типологія колоній, постколоніальність, Україна, Ірландія.

Oleksii Batalov

Associate professor, PhD in Philosophy,
V.N. Karazin Kharkiv National University,
4, Svoboda Sq., Kharkiv, 61022, Ukraine,
o.batalov@karazin.ua,
<http://orcid.org/0000-0001-8285-2036>

UKRAINE AND IRELAND: ARE POST-COLONIAL COUNTRIES, AREN'T THEY?

The issue of the membership of Ukraine and Ireland in the post-colonial countries is investigated.

The arguments of opponents of the definition of Ukraine as part of the Russian Empire / USSR and Ireland as part of Great Britain as colonies are analyzed: an insufficiently clear definition of empire in modern political science, which allows not at least recognizing the USSR as an empire; absence of official colony status in Ukraine and Ireland; the presence of developed industry in the late USSR, which contradicts colonial status. Each of the arguments is consistently recognized as insufficiently important.

The definition of an empire is given, which corresponds to both the British Empire and the Russian / USSR. The typologies of these empires were carried out: Great Britain was recognized as a liberal modern (disciplinary) empire, and the Russian Empire / USSR as an autocratic / authoritarian modern (disciplinary) empire. The key differences of these empires are highlighted.

Thanks to the definition of a colony as a territory that has sovereignty limited in favor of the metropolis and is an object of specific colonial policy, as well as the identification of the types of colonies (colonies that are socioculturally close to the metropolis, colonies that are socioculturally different from the metropolis, internal colonies), it is proved that Ukraine as part of the Russian Empire/USSR and Ireland as part of Great Britain correspond to such a variety of colonies as territories dependent on the metropolis, populated socioculturally close to the metropolis in settlement, but not identical to it.

An attempt was made to compare the colonial policy of Great Britain in relation to Ireland and the Russian Empire / USSR to Ukraine. Despite the difference in these empires, a significant number of parallels were found: the redistribution of resources in favor of a socioculturally distinct metropolis; cultural and linguistic colonization policies; the spread of specific self-identification of the population («Soviet person» and «British»); resettlement of residents of the metropolis in the colony; the emergence of famine as a result of the colonial policy (Irish potato famine of 1845-1849 and the Holodomor of 1932-1933 in Ukraine). The similarity (goal, struggle methodology, etc.) between the national liberation movements of Ireland (Irish Republican Brotherhood, Irish Republican Army) and Ukraine (Organization of Ukrainian Nationalists, Ukrainian Insurgent Army) is analyzed.

As a conclusion, an affirmative answer was provided to the question posed in the title of the article – yes, at this point in time Ukraine is a post-colonial country, and Ireland has been such for at least the first decades after independence.

Keywords: colonies, empires, colonial politics, typology of empires, typology of colonies, postcolonialism, Ukraine, Ireland.

Аналіз постколоніальної проблематики в сучасній політичній науці продовжує бути актуальною темою досліджень. Так, представники неомарксистської школи досліджують особливості центр-периферійних відносини у світ-економіці, а науковці школи постколоніальних досліджень – особливості т.зв. «культурної колонізації» метрополією периферії. Серед дослідників української та ірландської колоніальної спадщини слід перш за все виокремити С. Величенко та Дж. Клірі.

Метою статті є спроба відповіді на питання – чи є Україна та Ірландія постколоніальними країнами, чи ні.

Аргументи противників постколоніальності України та Ірландії ґрунтуються здебільшого на таких фактах:

- недостатньо чітке визначення імперії в сучасній політичній науці, що дозволяє не визнавати імперією принаймні СРСР, а подекуди й Велику Британію (у Новий час класичні імперії припиняють існування і починається «епоха національних держав»);

- Велика Британія та Російська імперія/СРСР мали суттєві відмінності у внутрішній структурі та політичній практиці (наприклад, Велика Британія – держава з заморськими територіями, а Росія – континентальна держава без таких територій);

- ні Ірландія у складі Великої Британії, ні Україна у складі Російської імперії / СРСР не мали офіційного статусу колоній;

- суто марксистське розуміння колоній як території, ресурси з якої перерозподіляються на користь метрополії. Оскільки УРСР у пізньому СРСР мала розвинуту та подекуди високотехнологічну промисловість (перш за все у галузі ВПК), що начебто суперечить колоніальному статусу.

Перш ніж перейти до відповіді на питання, винесене у назву статті, необхідно визначитись із тим, чи були Велика Британія та Росія/СРСР імперіями і якщо так, то до якого саме імперського типу вони належали.

Наше власне визначення імперії, що обґрунтовано у дисертаційному дослідженні, таке: імперія – це тип соціально-політичної організації, специфіка якої полягає в експансіоністських механізмах соціокультурної, військово-політичної та економічної інтеграції на підставі центр-периферійного підпорядкування різнорідних елементів (Баталов 2010). Звичайні держави інтегрують соціокультурно відносно однорідний соціопростір; унаслідок продовження цими державами інтеграції соціокультурно різнорідного простору утворюється імперія. Такому визначенню імперії відповідає і Британська імперія, і Російська / СРСР.

Головною функцією імперії є інтеграція соціокультурного розмаїття, що існує в двох інтеграційних формах:

- експансія як самоціль (це стосується зовнішньої політики, у якій імперія виступає «надхижаком» порівняно зі звичайними державами);

- власне інтеграція соціокультурного розмаїття (тобто вироблення у внутрішній політиці специфічних методів управління соціокультурно відмінною периферією).

Порушення виконання головної функції призводить до розпаду імперії, продовження виконання (навіть після територіальних втрат) – може мати наслідком «відродження» імперії. Невикористання другої інтеграційної форми (тобто не вибудовування центр-периферійних відносин) має наслідком швидкий розпад імперії (імперія Олександра Великого, Наполеона Бонапарта і т.д.). Припинення використання першої

інтеграційної форми (тобто експансії) означає, що імперія перебуває в кризі.

Звісно, Велика Британія та Російська імперія / СРСР належать до різних типів імперій. Наше розрізнення імперій ґрунтується на виокремленні особливої ролі Нового часу та модернізації.

Перший тип імперії – це домодерний (у дисертаційному дослідженні домодерна імперія, згідно з постструктуралістським аналізом визначена як суверенна). До таких імперій відносяться всі імперії від Ассирійської та Перської до імперій Нового часу). Її специфіка полягала в сакралізації влади та експансії, переважно воєнно-політичних методах експансії, інтеграції периферійних еліт до метропольної і т.д. Найцікавіша особливість таких імперій – у здатності їх до «відродження». Причиною цього є те, що імперія сприймалась її мешканцями як самостійна цінність (оскільки вона є відображенням «вищих, небесних» цінностей). Розпад такої імперії сприймався її населенням як вселенська катастрофа, відповідно, люди були згодні йти на суттєві жертви для її відновлення.

У Новий час відбувається суттєва зміна свідомості людей, форм політичної організації, йде бурхливий технологічний розвиток. Виникає новий тип імперії, який ми визначили як дисциплінарний або модерний. Однак цей тип імперії з самого початку свого виникнення розділився на два підтипи. Країни та народи, що були флагманами модернізації (Велика Британія, Франція і т.д.), створили підтип імперії, що значно відрізнявся від домодерної (суверенної) імперії. А от країни «вторинної модернізації» (наприклад, Російська імперія, СРСР) власні імперії змінили не настільки суттєво.

Ці два нових підтипи імперій можна назвати різним чином. Наприклад, через політичну культуру – відповідно, будуть імперія модерна (або дисциплінарна) підданська та імперія модерна (або дисциплінарна) активістська. Можна використовувати такі терміни Н. Фергюсона, як «ліберальна імперія» та «авторитарна імперія» (Ferguson 2002). Так, Фергюсон вважає, що імперії в XVIII–XIX ст. еволюціонують у двох напрямках: «ліберальна імперія» та «авторитарна імперія». «Ліберальна імперія» (це перш за все Британська імперія) має у метрополії цінності вільного ринку, лібералізму та демократії. Авторитарна імперія (СРСР, Японія, II і III Німецький Рейх) характеризується браком виборних органів

влади та керованою неринковими методами економікою. Ми пропонуємо використовувати термін «автократична / авторитарна модерна (або дисциплінарна) імперія». Так, Російська імперія та СРСР часів Йосипа Сталіна – це автократична імперія, а СРСР з часів Миколи Хрущова – авторитарна.

Можна припустити, що мешканці ліберальної імперії почали вбачати в ній не самоцінність, а засіб для чогось (наприклад, матеріального збагачення, панування над народами, поширення власної культури і т.д.) – тому ці імперії по розпаду не відроджувались. З іншого боку, використання гібридних методів експансії (поєднання воєнних засобів з економічними та культурними) зробило їх більш успішними експансіоністами, ніж імперії домодерного часу (що можна легко довести шляхом порівняння меж поширення Римської або Китайської імперій з Великою Британією або Францією у XIX-XX ст.). В автократичних/авторитарних імперіях запозичували з ліберальних перш за все те, що могло допомогти їм в експансії (тобто переозброєння армії, залучення нових управлінських практик і т.д.), зміни в свідомості людей відбувались в останню чергу (відповідно, імперія для більшості населення продовжувала бути самоцінністю). Саме у цьому я вбачаю найбільшу відмінність між Британською імперією та Російською / СРСР. Британська імперія розпалась і не робить спроб відновитись. Співдружність націй (раніше відома як Британська співдружність) – це все ж таки постімперський проект. А от Російська імперія вже один раз відродилась у вигляді СРСР, можливо, відродиться й вдруге (можна пригадати вислів В. Путіна про «історичні межі Росії» – тобто кордони Російської імперії станом приблизно на 1800 рік).

Отже, визначивши поняття імперії, типологізувавши Британську та Російську / СРСР імперії, можна перейти до поняття колоніальної політики та відповіді на головне питання, винесене у назву статті. Дійсно, ні Ірландія, ні Україна імперською адміністрацією в офіційних документах не називались колоніями, але політика, що цілком може бути визначеною як колоніальна, до них застосовувалась. І це не тільки перерозподіл ресурсів (переважно сільськогосподарської продукції з Ірландії у складі Великої Британії у XVII-XIX ст. та України у складі Російської імперії та раннього СРСР) на користь соціокультурно відмінного «центру». Якщо вийти за межі

суто марксистського підходу і звернути увагу на дослідження т.зв. «культурного колоніалізму», то можна побачити культурну та мовну колонізацію (асиміляцію), яку проводив імперський «центр». Унаслідок цієї політики в сучасній Ірландії найпоширенішою є англійська мова (ірландська ж мова у побуті зберігається тільки у деяких селах). В Україні російська мова і культура займають дуже сильні позиції (особливо у містах). Можна звернути увагу на специфічну самоідентифікацію населення, що також є наслідком імперської політики: в Україні це «радянська людина» (до 2014 р. найпоширенішою була на Донбасі та в Криму), а в Північній Ірландії (Ольстер) – це «британець». Тобто населення ідентифікує себе не за етнічною ознакою (наприклад, «українець», «росіянин», «ірландець», «англієць»), а за політичною («мешканець імперії»). «Комплекс меншовартості», непогано досліджений в Україні протягом останніх 28 років (а також такі специфічні методи його компенсації, як вочевидь надмірні героїзація УПА та ворожість до колишньої імперської метрополії) є наслідком приниженого стану в минулому (з ірландськими дослідженнями їх комплексу меншовартості протягом перших десятиліть незалежності особисто ми знайомі значно менше).

Колоніальна політика може відбуватися й у класичному її вигляді (відомому з часів Фінікії та Древньої Греції) – як переселення мешканців метрополії на нові території. У випадку України це перш за все великі міста і такі території, як Крим і Донбас, у випадку Ірландії – це перш за все Північна Ірландія (де не менш ніж половина населення – нащадки переселенців з Англії та Шотландії). До речі, вочевидь перспективним напрямом подальших досліджень виглядає аналіз паралелей між Донбасом / Кримом та Північною Ірландією.

Політика двох різних імперій була схожою навіть у такому аспекті, як виникнення внаслідок неї голоду: Великий голод в Ірландії («An Gorta Mor») 1845-1849 рр. і Голодомор 1932-1933 рр. в Україні.

Очевидними є й деякі паралелі (мета, методологія боротьби і т.д.) між національно-визвольними рухами: Ірландським республіканським братерством (ІРБ), Ірландською республіканською армією (ІРА) та Організацією українських націоналістів (ОУН), Українською повстанською армією (УПА). До речі, такі самі паралелі простежуються й з іншими національно-визволь-

ними рухами бездержавних народів (наприклад, з алжирським Фронтом національного визволення та хорватськими «ушастами»).

Слабкий економічний розвиток України після 1991 р. також має паралелі з економічним розвитком Ірландії протягом перших десятиліть незалежності (суттєве економічне зростання почалось тільки в 90-ті роки ХХ ст.).

В одній із попередніх статей ми визначили колонію, не просто як територію, на якій діє колоніальна адміністрація (що називає себе такою), а як територію, що має обмежений на користь метрополії суверенітет і є об'єктом специфічної колоніальної політики (зокрема, економічної надексплуатації та культурної колонізації) (Баталов 2017). Також ми запропонували таку типологію колоній:

- соціокультурно близькі до метрополії колонії, що існують у двох різновидах: а) колонії як поселення громадян будь-якої держави поза межами власної метрополії та б) залежні від метрополії території, населені соціокультурно близьким до метрополії населенням, але не тотожним йому;

- соціокультурно відмінні від метрополії колонії, що існують у двох різновидах: а) заморські колонії, що мали офіційний статус колонії та б) залежні від метрополії заморські території, що не мали офіційного статусу колонії, але були об'єктом колоніальної політики;

- внутрішні колонії – периферійні території держави, що є об'єктом політики економічної надексплуатації, але населені переважно представниками метрополії.

Україна у складі Російської імперії / СРСР та Ірландія у складі Великої Британії відповідають такому різновиду колоній, як залежні від метрополії території, населені

соціокультурно близьким до метрополії населенням, але не тотожним йому.

У якості **висновку** можна ствердно відповісти на питання, винесене у назву статті. Так, на цей час Україна є постколоніальною країною, а Ірландія була такою принаймні перші десятиліття після отримання незалежності. Як саме постколоніальність впливає на політику держави, на політичний режим і т.д. – це може бути основою для подальших досліджень.

ЛІТЕРАТУРА

Баталов, Олексій. 2010. Імперія як тип соціально-історичної організації : дис. ... канд. філос. н. : 09.00.03. Харків.: Харківський національний університет імені В.Н. Каразіна

Ferguson, Niall. 2002. Empire: The Rise and Demise of British World Order and the Lessons for Global Power. – New York : *Basic Books*.

Баталов, Олексій. 2017. Колонії в історико-політичній перспективі: спроба систематизації, *Вісник ХНУ імені В. Н. Каразіна, серія «Питання політології»*. Вип. 31: 12–16. URL: <https://periodicals.karazin.ua/politology/article/view/9568/9082>.

REFERENCES

Batalov, Oleksii. 2010. Empire as a type of social and historical organization : dis. ... kand. philos. n.: 09.00.03. Харків, 2010. (in Ukrainian)

Ferguson, Niall. 2002. Empire: The Rise and Demise of British World Order and the Lessons for Global Power. New York : *Basic Books*.

Batalov, Oleksii. 2017. Colonies in the historical and political perspective: the attempt of systematization, *The Journal of V.N. Karazin Kharkov National University. Issues of Political Science*. 12–16. URL:

<https://periodicals.karazin.ua/politology/article/view/9568/9082> (in Ukrainian)

Литвин Олена Едуардівна

аспірантка кафедри політології,
Харківський національний,
університет імені В.Н. Каразіна,
майдан Свободи, 4, Харків, 61022,
elen.lytvyn@gmail.com,
<https://orcid.org/0000-0002-2795-8687>

РОЗРОБКА КОНЦЕПТУ ПОСТКОНФЛІКТНОГО МИРОБУДУВАННЯ В УКРАЇНІ

Проаналізовано становлення та розвиток поняття «постконфліктне миробудування» у зарубіжній політичній науці з боку міжнародних інституцій (ООН та ЄС) та окремих дослідників, розглянуто особливості концепту та базові критерії дефініції, виділено декілька найактуальніших концептів та підходів. Аргументовано необхідність поглибленого дослідження зазначеної теми вітчизняними та зарубіжними науковцями (політологами світу та України, зокрема) визначено сучасні проблеми виокремлення поняття «постконфліктне миробудування» у зарубіжній політичній науці.

Особливу увагу приділено різним трактуванням дефініції «постконфліктне миробудування» в політологічному дискурсі України. Вивчено базову національну основу досліджень та сформованих концептів, виокремлено принципи конструювання поняття «постконфліктне миробудування». На основі розгляду державних документів та статутів/візії недержавних організацій, проаналізовано основні їхні здобутки та нароби обох секторів з цієї проблеми, зазначено наявність/відсутність чіткої дефініції «постконфліктне миробудування».

Зазначено основних акторів, які беруть участь у концептуалізації поняття «постконфліктне миробудування» та просуванні досліджень з теми. Виділяються документи, що стосуються проблеми миробудування. Визначено фокус державного сектора, зазначено зміну статусу України в дослідницькому полі. Здійснено спробу визначення практичних форм реалізації концепту в Україні. Зазначені механізми та форми апробації концепту постконфліктного миробудування в Україні на практиці. Визначено перелік організацій, що беруть активну участь в розробці сучасного концепту постконфліктного миробудування в Україні.

Вказується на необхідність запровадження комплексного підходу до аналізу проблеми, координації державного та недержавного секторів з приводу питання миробудування. Сформульовано проблеми та недоліки дослідницьких та апробаційних методик. Визначено перспективи подальших досліджень з питання постконфліктного миробудування.

Ключові слова: *постконфліктне миробудування, конфлікт, постконфліктне врегулювання, розбудова миру*

Литвин Елена Эдуардовна

аспірантка кафедры политологии,
Харковский национальный,
университет имени В.Н. Каразина,
площадь Свободы, 4, Харьков, 61022,
elen.lytvyn@gmail.com,
<https://orcid.org/0000-0002-2795-8687>

РАЗРАБОТКА КОНЦЕПТА ПОСТКОНФЛИКТНОГО МИРОСТРОЕНИЯ В УКРАИНЕ

Проанализировано становление и развитие понятия «постконфликтное миростроительство» в зарубежной политической науке со стороны международных институций (ООН и ЕС) и отдельных исследователей, рассмотрено особенности концепта и базовые критерии дефиниции, выделено несколько наиболее актуальных концептов и

подходов. Аргументирована необходимость углубленного исследования указанной темы отечественными и зарубежными учеными (политологами мира и Украины, в частности) в мире и в Украине в частности, определены современные проблемы выделения понятия «постконфликтное миростроительство» в зарубежной политической науке..

Особое внимание уделено разным трактовкам дефиниции «постконфликтное миростроительство» в политологическом дискурсе Украины. Изучена базовая национальная основа исследований и сформированных концептов, выделены принципы конструирования понятия «постконфликтное миростроительство». На основе рассмотрения государственных документов и уставов/визий негосударственных организаций, проанализированы основные достижения и наработки обоих секторов по этой проблеме, указано наличие/отсутствие четкой дефиниции понятия «постконфликтное миростроительство».

Обозначены основные акторы, которые участвуют в концептуализации понятия «постконфликтное миростроительство и продвижении исследований по теме. Выделяются документы, касающиеся проблемы миростроительства. Определен фокус государственного сектора, указано изменение статуса Украины в исследовательском поле. Сделана попытка определения практических форм реализации концепта в Украине. Определены механизмы и формы апробации концепта постконфликтного миростроительства в Украине на практике. Определен перечень организаций, который принимают активное участие в разработке современного концепта постконфликтного миростроительства в Украине.

Указывается необходимость внедрения комплексного подхода для анализа проблемы, координации государственного и негосударственного секторов по поводу вопроса миростроительства. Сформулированы проблемы и недостатки исследовательских и апробационных методик. Определены перспективы дальнейших исследований по вопросу постконфликтного миростроительства.

Ключевые слова: постконфликтное миростроительство, конфликт, постконфликтное урегулирование, построение мира.

Olena Lytvyn

PhD student, Department of Political Science,
V.N. Karazin Kharkiv National University,
4, Svoboda Sq., Kharkiv, 61022, Ukraine,
elen.lytvyn@gmail.com,
<https://orcid.org/0000-0002-2795-8687>

DEVELOPMENT OF THE CONCEPT OF POST-CONFLICT PEACEBUILDING IN UKRAINE

The article provides analysis of the general theoretical approaches to the definition of the «post-conflict peacebuilding» concept in global political science. It contains the analysis of the formation and development of the concept by international institutions (the UN and the EU) and individual researchers, considers the features of the concept and the basic definition criteria, highlights several most relevant concepts and approaches. The material actualizes the lack of in-depth research on this topic in the world and in Ukraine. In addition to that, it states the modern problems in the identification and differentiation of concept ‘post-conflict peacebuilding’ in the international science.

A particular attention was paid to various formulations of the concept of “post-conflict peacebuilding” in Ukraine. The national basis for the research and for the formed concepts, highlighted the principles of creating a definition was examined. The main acquisitions and developments of both sectors on this issue are analyzed, the presence/absence of a clear definition is indicated based on the consideration of governmental documents and statutes/visions of non-governmental organizations.

The work identifies the main actors who are involved in the conceptualization of the concept and the promotion of research on the topic. It highlights the documents that mention the problem of peacebuilding. Further to this, it determines the focus of the public sector and indicates the change in the status of Ukraine in the research field. Was made an attempt to determine the practical forms

of implementation of the concept in Ukraine. The study determines the mechanisms and forms of testing the concept of post-conflict peacebuilding in Ukraine in practice. Additionally, was assembled a list of organizations that are actively involved in developing the modern concept of post-conflict peacebuilding in Ukraine.

The study indicates that introducing an integrated approach for analyzing the problem, coordinating the state and non-state sectors on the issue of peacebuilding is essential. It provides the problems and shortcomings of the research and testing methods. Besides, the paper determined the perspectives for further research on the issue of post-conflict peacebuilding.

Keywords: *post-conflict peacebuilding, conflict, post-conflict settlement, peacebuilding.*

Початок та тривале перебування у стані збройного конфлікту поставило перед українською академічною наукою необхідність впровадження та концептуалізації поняття «постконфліктне миробудування». Сучасне розуміння цього концепту в зарубіжній науці розвивалося на тлі пошуку міжнародних механізмів превентивних дій, що будуть підтримувати світ у стані балансу та відсутності конфлікту впродовж тривалого часу. Концептуалізація поняття почалася приблизно на початку 1990-х років через підвищену цікавість до конфліктів та миру загалом. Перші систематизовані висновки та дефініції були представлені в документі Організації Об'єднаних Націй у 1992 році під назвою «Agenda for Peace Preventive diplomacy, peacemaking and peace-keeping» (Agenda for Peace Preventive diplomacy 1992).

Постконфліктне миробудування було визначено, як «дії з виявлення та підтримки структур, які будуть прагнути поширювати та зміцнювати мир, щоб уникнути рецидиву конфлікту» та спосіб «запобігти повторення насильства між націями і народами» (Agenda for Peace Preventive diplomacy 1992). Класичне визначення Організації Об'єднаних Націй базується на численних дослідженнях норвезького соціолога Джона Галтунга, який спеціалізувався на дослідженні миру. Згідно зі звітом про реалізацію стратегії європейської безпеки «Забезпечення безпеки в мінливому світі», миробудування визначається як «дія, яка передуює запобіганню перетворення загроз на джерело конфлікту на ранній стадії» (Report EU 2008). Постконфліктне миробудування, відповідно, являє собою «комплекс заходів, спрямованих на відтворення інститутів та нівелювання усіх потенційних загроз» (Report EU 2008). Під комплексом заходів маються на увазі інструменти, які включають політичний і дипломатичний розвиток, гуманітарну допомогу, реагування на кризи, економічну та торговельну співпрацю, а також військове та цивільне

управління кризою. Особливої уваги ЄС надає співпраці з громадським сектором та неурядовими організаціями, які є потенційними партнерами міжнародних організацій.

Поняття «миробудування» розширювалося виходячи з аналізу практичних кейсів. Розуміння концепту базувалося на практичній корисності та можливості застосування його під час стабілізації міжнародних відносин. Практикуючі політики і вчені обговорювали миробудування, посиляючись на заплутану і перекриваючу суміш цілей, заходів, термінів і контекстів. Серед усіх підходів, що були запропоновані, домінували ті, що розуміли концепт як стратегію або набір стратегічних цілей (Call, Cousens 2008: 3).

Через багатоваріативність дефініцій постконфліктного миробудування перед національною наукою постала проблема розмежування понять та створення адаптивного концепту на основі аналізу регіональних особливостей.

Постконфліктне миробудування може стимулювати прийняття довготривалих рішень в Україні з питань розв'язання конфлікту. Ці рішення потрібні для того, щоб дозволити постраждалим від конфлікту людям налагодити своє життя і життя своєї громади, попередити повторну агресію. Миробудування сприяє здійсненню заходів із повернення на батьківщину, створюючи стабільніше оточення, в яке можуть повернутися внутрішньо переміщені особи, або в яке вони можуть інтегруватися (Миростроительство и примирение в Украине).

Специфіка дослідження феномена постконфліктного миробудування в Україні полягає в тому, що проблема недостатньо досліджена. Увага до такого явища була повернута лише після початку конфлікту на території України в 2014 році та у зв'язку з агресією Російської Федерації. До цього моменту усі проекти були спрямовані на подолання протиріч у сфері сприйняття історії (Аналіз діалогових ініціатив 2015).

Існують проблеми в розмежуванні різних фаз з побудови миру (peacemaking, peacekeeping, peacebuilding) у вітчизняних дослідженнях. Сьогодні, головна увага приділяється категоризації цих понять та створенню системи визначень. Існує різне сприйняття процесу миробудування.

Постконфліктне миробудування в Україні застосовується як «постконфліктне врегулювання» та «постконфліктне будівництво (миробудівництво)». По-перше, це пов'язано з невеликим терміном дослідження та розробки поняття, по-друге, з проблемами перекладу та адаптації англомовних досліджень та відсутності національної стратегії розвитку й дослідження постконфліктного миробудування.

Організація «Ла Страда – Україна», розробляючи програми та досліджуючи постконфліктне миробудування, дає таку характеристику: миробудування є складним і тривалим процесом, який починається набагато раніше, ніж закінчується війна. (Андреєнкова, Войцях 2016: 61). Головний акцент вона робить на тому, що миробудування відбувається не лише на етапі після завершення конфлікту, але й активно застосовується під час конфлікту.

У методичному посібнику «Ла Страда – Україна» як базове використовується таке визначення: «Миробудування або постконфліктна відбудова миру (англ. «peace building») – дії з визначення та відновлення допоміжних структур для посилення та підтримки миру з метою запобігання повторення конфлікту. Має виключне значення після завершення конфлікту. Миробудування також включає у себе укріплення довіри і взаємодії між колишніми супротивниками з ціллю попередження відновлення конфлікту» (Андреєнкова, Войцях 2016: 62).

«Центр постконфліктного врегулювання» розмежовує поняття та використовує «постконфліктне врегулювання» як синонім «постконфліктного миробудування». В якості дефініції він використовує таке визначення: «Постконфліктне врегулювання в Україні – всеохоплююча та системна сукупність заходів, спрямованих на розбудову довгострокового та сталого миру, утвердження верховенства права, захист прав і свобод людини, об'єднання всього українського суспільства навколо спільної стратегії розвитку держави» (Постконфліктне врегулювання 2016: 7).

Міжнародний центр перспективних досліджень використовує визначення, що було надано ООН в 1992 році. Але визначає,

що за останні десятиліття було випрацювано розуміння миробудування як концепції тривалої системної діяльності різних рівнів з метою усунення глибинних причин конфлікту і створення структур, що можуть забезпечити культуру діалогу і мирного врегулювання суперечок (Філіпчук 2016: 34).

Основа принципів постконфліктного миробудування в Україні – забезпечення миру шляхом підтримки національного суверенітету та цілісності держави. Розв'язання конфліктів може відбуватися виключно з урахуванням цих пунктів. Основа кооперації сторін та проведення діалогу з представниками Російської Федерації в тому, що вирішуватися можуть питання, що стосуються зовнішніх відносин, а не внутрішньої політики держави чи стану територій (Постконфліктне врегулювання 2016: 9).

Дослідження аналітичних центрів та громадських організацій базується переважно на класичних визначеннях, що були надані ООН, Світовим банком та сформульовані в роботах Джона Галтунга. Невизначеність у дефініціях та неоднозначні моменти оцінки того, коли саме повинно відбуватися миробудування, спричинюють проблеми законодавчого характеру на міжнародному та локальному рівнях.

Український контекст потребує адаптації визначення та створення особливих характеристик. На цьому етапі між акторами виникає проблема комунікації та узгодження для створення єдиного визначення. Аналіз явища постконфліктного миробудування фокусується на пошуку стратегій інших країн та аналізу їхнього досвіду у розв'язанні конфліктів. Головні напрями дослідження – психологічна адаптація населення та практики медіації та діалогу, що суттєво обмежує застосування концепції постконфліктного миробудування в цілому.

Законодавча база миробудування в Україні представлена невеликою кількістю документів, які б регламентували діяльність. «Концепція Державної цільової програми відновлення та розбудови миру в східних регіонах України» від 2016 року є єдиним документом, який торкається проблем і перспектив розбудови миру в Україні. Окрім загальної концепції, в українському законодавстві присутнє регламентування процесу медіації, амністії, роззброєння та реінтеграції внутрішньо переміщених осіб. Усі ці документи складають основу постконфліктного миробудування, але не представлені як єдина стратегія дій.

Чинний «Закон про основи національної безпеки України» визначає, що «пріоритет договірних (мирних) засобів у розв'язанні конфліктів» є принципом забезпечення національної безпеки України (Закон України про національну безпеку 2018). При цьому закон не використовує розподіл на різні етапи конфлікту та не акцентує увагу на необхідності застосування різних методів для забезпечення безпеки держави.

Усі офіційні документи Верховної Ради України є опосередкованими. Вони не розробляють стратегію дій в умовах постконфліктного миробудування та не дають чіткого визначення, що саме розуміється під цим визначенням. Дотичними документами до процесу розбудови миру є:

- Стратегія інформаційної реінтеграції Донецької та Луганської областей;
- Закон України про медіацію;
- Концепція державної цільової програми відновлення та розбудови миру в східних регіонах України (далі – Концепція);
- Міжнародні документи про співробітництво з НАТО та ОБСЄ;
- Положення про роззброєння, амністію та покарання за здійснення злочинів під час збройної агресії проти України.

Концепція найбільше відповідає міжнародним нормам урегулювання конфліктів. Вона орієнтована, перш за все, на економічну та інфраструктурну складову. Згідно з цією стратегією, проблеми економічного характеру Донецької та Луганської областей почалися ще до початку агресії. Наразі, в якості пріоритету, стратегія передбачає розбудову інфраструктури, відновлення економічної спроможності, а вже потім створення належної соціальної системи та підтримку реінтеграційних процесів.

План концепції передбачає такі дії: «розробка механізму досягнення згуртованості, соціальної єдності та відбудови довіри; сприяння культурному діалогу та вихованню толерантності із залученням всіх верств населення; сприяння розвитку інститутів громадянського суспільства та різних форм самоорганізованої діяльності громадян...» (Концепція Державної цільової програми 2016). Програма розрахована на реалізацію протягом 2017-2020 років. Згідно з концепцією, критерії оцінювання реалізації програми розраховані лише на оцінку економічної спроможності та підвищення ефективності регіону. Соціальний фактор

залишається поза увагою, що суттєво зменшує шанси на гідну реалізацію поставлених завдань.

Проблеми з законодавчою базою в Україні стосовно постконфліктного миробудування пов'язані перш за все з тим, що Схід України не знаходиться у стані «постконфлікту», а збройне протистояння не закінчилося. Саме тому усі документи та розроблені плани мають лише часткову можливість для реалізації та розраховані на майбутнє.

Незважаючи на те, що держава не виступає активним актором постконфліктного миробудування в рамках створення нормативно-правової бази, державні органи відіграють певну роль у розвитку та концептуалізації цього феномена.

Дії державного уряду України направлені на розбудову миру та підтримку регіонів, де конфлікт вже закінчився. У 2016 році було створено Міністерство з питань тимчасово окупованих територій та внутрішньо переміщених осіб України. Структура Міністерства передбачає розбудову миру та сприяння розвитку регіонів, що постраждали внаслідок конфлікту. План 2017-2019 рр. передбачає розвиток та відбудову інфраструктури регіонів, сприяння роботі міжнародних організацій на території, координацію дій різних організацій та реалізація плану розбудови миру (План діяльності Міністерства 2017).

Структура Міністерства передбачає співробітництво національних і територіальних підрозділів, що реалізують цілі та завдання плану. В рамках загальнонаціональної структури органів було утворено Відділ з питань конфліктного та постконфліктного врегулювання. Фокус діяльності міністерства направлений на елементи постконфліктного миробудування: реінтеграцію, гуманітарне співробітництво, подолання наслідків конфлікту та розбудову миру.

Станом на сьогодні не існує комплексних державних проектів з розбудови миру та постконфліктного миробудування в усіх сферах. Ще у 2015 р. були запропоновані головні пріоритети відновлення та розбудови миру для України, які включали поновлення інфраструктури та соціального забезпечення, заохочення економічного відновлення та зміцнення соціальної стійкості, розбудови миру, забезпечення громадської безпеки. Проекти переважно пропонувалося фінансувати за рахунок міжнародних донорів, але з залученням коштів держави для відновлення політичних інститутів (*Оцінка відновлення та розбудови*

миру 2015: 25-27). Підготовлений звіт був затверджений на рівні держави як базовий, яким повинні керуватися всі суб'єкти, котрі залучені до процесу розбудови миру.

У рамках освітніх закладів України проводиться поступове залучення молоді до процесів медіації та розв'язання конфліктів. Створюються державні програми з розв'язання конфліктів та освітні семінари, круглі столи та дискусії, за підтримки недержавних організацій. Головна мета таких програм – надати базові знання та навички з теми для просування постконфліктного миробудування на персональному та груповому рівнях (Андрєєнкова, Левченко 2018).

Більшість проектів з миробудування в Україні реалізуються міжнародними та локальними недержавними організаціями. Основними напрямками роботи у сфері миробудування в рамках громадської діяльності залишаються: волонтерські проекти, соціальні та культурні ініціативи та розвиток досліджень з теми.

У рамках сталого розвитку регіонів, забезпечення згуртованості та відновлення соціальної та політичної структури, були задіяні міжнародні недержавні організації, які сприяють аналізу ситуації та пошуку рішень.

У листопаді 2017 р. була опублікована комплексна «Стратегія участі церков та релігійних організацій у миробудуванні «Україна – наш спільний дім»». В її основу були покладені три принципи: «почути, зрозуміти, діяти разом» (Стратегія участі Церков 2017). Стратегія має на меті організацію діалогів для примирення, сприяння інформатизації суспільства, забезпечення юридичного захисту громадян, що постраждали в наслідок конфлікту, підтримка незахищених верств.

Особливість роботи громадського сектора в постконфліктному миробудуванні полягає в тому, що більшість організацій не є професіональними в цій сфері. Український конфлікт – нетиповий приклад для миробудування. Криза, існуюча в Україні є результатом перетину трьох різнорівневих конфліктів в одній точці: геополітичного (глобального), українсько-російського (регіонального) та власне внутрішньоукраїнського (локального) (Філіпчук 2016: 9). Для проведення ефективного постконфліктного миробудування є потреба у залученні акторів на всіх трьох рівнях конфлікту.

Співробітництво з міжнародними акторами з 1992 року до 2014 трансформувалося

з «донора» до «реципієнта». Україна брала участь у багатьох операціях, які були організовані ЄС та НАТО для підтримки, відновлення та будівництва миру в інших країнах. Після Революції Гідності в 2014 році та подальшої агресії Російської Федерації Україна потребувала допомоги (інституційної та фінансової) від інших організацій (Філіпчук 2016: 14-15).

Наразі на території конфлікту діє місія ОБСЄ, що фіксує факти порушення встановлених домовленостей між сторонами. Участь недержавних організацій проявляється на території, що вже звільнена від озброєних солдат та знаходиться під контролем українського уряду. Недержавні організації в Україні працюють більшою мірою з невеликими локальними групами населення, займаються реінтеграцією внутрішньо переміщених осіб та відновлюють і розвивають громадянське суспільство та згуртованість.

Міждержавні організації, такі як ООН, ЄС, НАТО, суттєво впливають на процес розв'язання конфлікту в Україні. Проекти для розбудови миру на території України для відновлення критично важливої соціальної та економічної інфраструктури України, з підвищення ефективності роботи місцевих органів управління та стимулюванні підприємництва – реалізуються переважно ПРООН. Робота ПРООН відповідає Цілям сталого розвитку, викладених у Глобальному порядку денному сталого розвитку на період до 2030 року (*Програму розвитку ООН в Україні*).

У 2017 році, завдяки ПРООН, було підтримано близько 50 місцевих ініціатив, спрямованих на миробудування та розбудову громадянського суспільства, організовано тренінги для місцевих громадських організацій та здійснено психологічну допомогу жертвам конфлікту (Миростроительство в постконфликтный период 2012).

Ряд інститутів громадянського суспільства також досліджував національний діалог і настрої в Україні та опублікував рекомендації для державної політики, включаючи вироблення спільної думки щодо подальшого розвитку, розробку державної політики у сфері національної єдності, пріоритетизації децентралізації поряд із реінтеграцією Криму і непідконтрольних уряду територій Донецької та Луганської областей, побудову міцних відносин між урядом і громадянським суспільством, а також сприяння всебічному діалогу.

Значну роль у дослідженні та концептуалізації феномена постконфліктного миробудування відіграють аналітичні дослідницькі центри. Головна мета центрів – проаналізувати сучасний стан та визначити стратегію подальших дій, методи, що будуть застосовуватися, та можливі ризики.

Стан розробки феномена постконфліктного миробудування в Україні носить фрагментарний та хаотичний характер. Дослідження переважно ґрунтуються на коротких аналітичних записках науковців, рекомендаціях міжнародних фондів та організацій і спираються на міжнародний досвід врегулювання конфліктів та побудови миру. Спираючись на проаналізований матеріал, можна зробити висновок, що головна проблема полягає у відсутності адаптивних аналітичних матеріалів та апробаційних інноваційних досліджень з теми в локальному середовищі. Активна фаза розвитку державної політики починається з 2016 року.

Постконфліктне миробудування в Україні побудовано таким чином, що поєднує у собі інституційну складову у вигляді відбудови інститутів та інфраструктури та психологічно-соціальну у вигляді громадської діяльності та консолідації суспільства. Перспективи подальших досліджень можуть включати створення категоріально-поняттєвого апарату з урахуванням локальних особливостей конфлікту, виокремлення та диференціацію дефініцій, що вже активно артикулюються.

ЛІТЕРАТУРА

“Agenda for Peace Preventive diplomacy, peacemaking and peace-keeping”, 1992. *UN Documents*. URL: https://www.un.org/ruleoflaw/files/A_47_277.pdf

Report on the Implementation of the European Security Strategy Providing Security in a Changing World. 2008. URL: https://www.consilium.europa.eu/uedocs/cms_data/doc/s/pressdata/en/reports/104630.pdf

Call, C., Cousens, E. M. 2008. “E. Ending Wars and Building Peace: International Responses to War-Torn Societies”, *International Studies Perspectives* 9(1): 1-21.

Миростроительство и примирение в Украине: рекомендательная записка. 2016. Protection Cluster Ukraine. URL: https://reliefweb.int/sites/reliefweb.int/files/resources/peacebuilding_reconciliation_guidance_note_ru.pdf

Аналіз діалогових ініціатив щодо врегулювання конфлікту в Україні. 2015. Міжнародний центр перспективних досліджень. URL: http://icps.com.ua/assets/uploads/files/mapping_of_dialogue_initiatives_ukr_.pdf

Андрєєнкова, В. Л., Войцях Т.В. та ін. 2016. *Розбудова миру. Профілактика і вирішення конфлікту з використанням медіації: соціально-педагогічний аспект: навч. посіб. для учнів, педагогів, батьків*. К.: ФОП Стеценко В.В.

Постконфліктне врегулювання для України. 2016. URL: <https://helsinki.org.ua/wp-content/uploads/2016/05/POST-CONFLICT-block-ukr.pdf>

Філіпчук, В. 2016. *Міжнародна миротворчість та війна на Сході України: чи є точки дотику?* Міжнародний центр перспективних досліджень URL: <https://www.slideshare.net/DonbassFullAccess/ss-129466684>

Закон України про національну безпеку України: за станом на 21 червня 2018 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2469-19>

Концепція Державної цільової програми відновлення та розбудови миру в східних регіонах України: станом на 31 серпня 2016 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/892-2016-%D1%80#n9>

План діяльності Міністерства з питань тимчасово окупованих територій та внутрішньо переміщених осіб України на 2017 плановий рік та 2018-2019 бюджетні періоди, що настають за плановим. 2017. URL: <https://mtot.gov.ua/files/uploads/Strateg.plan-2017.pdf>

Оцінка відновлення та розбудови миру: в 2 т. Т. 1. URL: http://www.un.org.ua/images/RPA_V1_Ukr.pdf

Андрєєнкова, В. Л., Левченко К. Б. 2018. *Комплект освітніх програм «Вирішення конфліктів мирним шляхом. Базові навички медіації*. Київ.

Стратегія участі Церков і релігійних організацій у миробудуванні «Україна – наш спільний дім». 2017. URL: <http://vrciro.org.ua/ua/documents/535-uccro-peacebuilding-strategy-ukraine>

Про Програму розвитку ООН в Україні. 2017. URL: <http://www.ua.undp.org/content/ukraine/uk/home/about-us.html>

“Миростроительство в постконфликтный период: Доклад Генерального секретаря 8.10.2012” В: *Генеральна асамблея. Совет Безопасности ООН*. URL: <https://undocs.org/ru/A/67/499>.

REFERENCES

“Agenda for Peace Preventive diplomacy, peacemaking and peace-keeping”, 1992 *UN Documents*. URL: https://www.un.org/ruleoflaw/files/A_47_277.pdf

Report on the Implementation of the European Security Strategy Providing Security in a Changing World. 2008. URL: https://www.consilium.europa.eu/uedocs/cms_data/doc/s/pressdata/en/reports/104630.pdf

Call C., Cousens E. M. 2008. “E. Ending Wars and Building Peace: International Responses to War-Torn Societies” *International Studies Perspectives* 9(1): 1-21

Peacebuilding and reconciliation in Ukraine: a recommendation note. 2016. Protection Cluster

- Ukraine. URL: https://reliefweb.int/sites/reliefweb.int/files/resources/peacebuilding_reconciliation_guidance_note_ru.pdf (in Russian).
- Analysis of dialogue initiatives on conflict resolution in Ukraine. 2015 Mizhnarodny`j centr perspekty`vny`x doslidzhen`. URL: http://icps.com.ua/assets/uploads/files/mapping_of_dialogue_initiatives_ukr.pdf (in Ukrainian)
- Andryevenkova, V. L., Voicyax T.V ta in. 2016. *Building peace. Conflict prevention and resolution using mediation: socio-pedagogical aspect: textbook tool. for students, teachers, parents*: K.: FOP Stecenko V.V. (in Ukrainian)
- Post-conflict resolution for Ukraine. 2016. URL: <https://helsinki.org.ua/wp-content/uploads/2016/05/POST-CONFLICT-block-ukr.pdf> (in Ukrainian)
- Filipchuk V. 2016. *International peacekeeping and war in eastern Ukraine: are there points of contact?*. Mizhnarodny`j centr perspekty`vny`x doslidzhen` (in Ukrainian)
- Law of Ukraine on national security of Ukraine: as of June 21, 2018.* URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2469-19> (in Ukrainian)
- The Concept of the State Targeted Program for Reconstruction and Peacebuilding in the Eastern Regions of Ukraine: As of August 31, 2016.* URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/892-2016-%D1%80#n9> (in Ukrainian)
- Plan of activity of the Ministry of Temporarily Occupied Territories and Internally Displaced Persons of Ukraine for the 2017 plan year and 2018-2019 budgetary periods that follow the plan.* URL: <https://mtot.gov.ua/files/uploads/Strateg.plan-2017.pdf> (in Ukrainian)
- Peace and Reconstruction Assessment: 2 v: V. 1.* URL: http://www.un.org.ua/images/RPA_V1_Ukr.pdf
- Andryevenkova, V. L., Levchenko K. B. 2018. «Set of educational programs "Conflict resolution peacefully. Basic mediation skills»: Kyiv. (in Ukrainian)
- Strategy for participation of Churches and religious organizations in peacebuilding «Ukraine is our common home». 2017. URL: <http://vrciro.org.ua/ua/documents/535-uccro-peacebuilding-strategy-ukraine> (in Ukrainian)
- About the United Nations Development Program in Ukraine. URL: <http://www.ua.undp.org/content/ukraine/uk/home/about-us.html> (in Ukrainian)
- Report of the Secretary-General Peacebuilding in the Post-Conflict Period. 2012. *General'na asambleya Sovet Bezopasnosti OON* URL: <https://undocs.org/ru/A/67/499> (in Russian).

DOI: 10.26565/2220-8089-2019-36-09
УДК 327

Гірман Алла Павлівна

доцент, к.політ.н.,
Дніпровський університет митної справи та фінансів,
вул. Володимира Вернадського, 2/4
м. Дніпро, 49000
GirmanAP@i.ua,
<https://orcid.org/0000-0003-0165-3700>

Криша Валерія Віталіївна

студентка,
Дніпровський університет митної справи та фінансів,
вул. Володимира Вернадського, 2/4
м. Дніпро, 49000
lerakryshaw@gmail.com,
<https://orcid.org/0000-0001-6669-3063>

РЕГІОНАЛЬНІ АСПЕКТИ СУЧАСНИХ МІЖНАРОДНИХ ВІДНОСИН В УМОВАХ СВІТОВОЇ ГЛОБАЛІЗАЦІЇ

Сучасний світ визначається політичним інтересом як до територій, так і до просторових зв'язків. Розглядаються актуальні питання, що стосуються регіональних і субрегіональних підсистем, пов'язані із новітніми трендами сучасних міжнародних відносин: глобалізацією, регіоналізацією та фрагментацією.

Довгий час в категоріях біполярної взаємодії підлеглий характер проблематики регіональних і субрегіональних підсистем не викликав сумнівів. Після розпаду біполярної структури відносин ситуація ускладнилася і виникло питання щодо того, які можуть бути критерії поділу світового простору в нових умовах.

Виявлено, що регіональні міжнародні системи являють собою дуже складні комплексні зв'язки між існуючими соціальними спільнотами, взаємодія яких має певні риси системопросторової організації. Це, у свою чергу, призводить до того, що регіональні процеси можуть впливати або переформатовувати глобальні. З'ясовано, що різні елементи регіональної підсистеми або різні комбінації акторів регіонального рівня по-різному впливають на глобальний рівень: вони можуть підтримувати і посилювати глобальний порядок, сприяти його радикальному зламу і поваленню або еволюційній трансформації в нову якість. Тому саме регіональний рівень аналізу дозволяє більш адекватно і коректно досліджувати проблематику країн та міжнародних відносин, здійснювати диференціацію простору / територій відповідно до кількісних і якісних критеріїв, оскільки поняття фізичних і політичних кордонів в реальному світі набуває деякої відносності.

Питання регіональної інтеграції є особливо актуальними для України, оскільки вона має унікальну можливість вибору її напряму – європейського (інтеграція до ЄС) або євразійського (інтеграція до країн Митного союзу). З огляду на це великого значення набуває наукове обґрунтування такого вибору.

Ключові слова: глобалізація, інтеграція, регіоналізація, міжнародні відносини.

Гирман Алла Павловна

доцент, к.полит.н.,

Дніпровський університет таможенного дела и финансов,

ул. Владимира Вернадского, 2/4

г. Днепр, 49000

GirmanAP@i.ua,

<https://orcid.org/0000-0003-0165-3700>

Крыша Валерия Витальевна

студентка,

Дніпровський університет таможенного дела и финансов,

ул. Владимира Вернадского, 2/4,

г. Днепр, 49000

lerakryshaw@gmail.com,

<https://orcid.org/0000-0001-6669-3063>

РЕГИОНАЛЬНЫЕ АСПЕКТЫ СОВРЕМЕННЫХ МЕЖДУНАРОДНЫХ ОТНОШЕНИЙ В УСЛОВИЯХ МИРОВОЙ ГЛОБАЛИЗАЦИИ

Современный мир определяется политическим интересом как к территориям, так и к пространственным связям. Рассматриваются актуальные вопросы, касающиеся региональных и субрегиональных подсистем, связанные с новыми трендами современных международных отношений: глобализацией, регионализацией и фрагментацией.

Долгое время в категориях биполярного взаимодействия подчиненной характер проблематики региональных и субрегиональных подсистем не вызывал сомнений. После распада биполярной структуры отношений ситуация усложнилась и возник вопрос относительно того, каковы могут быть критерии передела мирового пространства в новых условиях.

Выведено, что региональные международные системы представляют собой очень сложные комплексные связи между существующими социальными сообществами, взаимодействие которых имеет определенные черты системопространственной организации. Это, в свою очередь, приводит к тому, что региональные процессы могут влиять или переформатировать глобальные. Выяснено, что различные элементы региональной подсистемы или различные комбинации актеров регионального уровня по-разному воздействуют на глобальный уровень: они могут поддерживать и усиливать глобальный порядок, способствовать его радикальному слою и ниспровержению или эволюционной трансформации в новое качество. Поэтому именно региональный уровень анализа позволяет более адекватно и корректно исследовать проблематику стран и международных отношений, осуществлять дифференциацию пространства / территорий в соответствии с количественными и качественными критериями, поскольку понятие

физических и политических границ в реальном мире приобретает некоторую относительность.

Вопросы региональной интеграции особенно актуальны для Украины, поскольку она имеет уникальную возможность выбора ее направления – Европейского (интеграция в ЕС) или евразийского (интеграция в Таможенный союз). Учитывая это, большое значение приобретает научное обоснование такого выбора.

Ключевые слова: глобализация, интеграция, регионализация, международные отношения.

Alla Girman

candidate of Political Science,
Associate Professor
Associate Professor of the Department of International
Economic Relations, regional studies and tourism
Dniprovsky University of Customs and Finance
st. V. Vernadsky, 2/4,
Dnipro, 49000, Ukraine,
GirmanAP@i.ua
<https://orcid.org/0000-0003-0165-3700>

Valeria Krysha

student
Dniprovsky University of Customs and Finance
st. V. Vernadsky, 2/4
Dnipro, 49000, Ukraine,
lerakryshaw@gmail.com
<https://orcid.org/0000-0001-6669-3063>

REGIONAL ASPECTS OF MODERN INTERNATIONAL RELATIONS IN THE CONDITIONS OF WORLD GLOBALIZATION

The modern world is determined with political interest in both territories and spatial relations. The article is devoted to some topical issues which are related to regional and subregional subsystems connecting with new trends in modern international relations: globalization, regionalization and fragmentation.

For a long period of time, the subordinate nature of the problem of regional and subregional subsystems did not raise doubts in the categories of bipolar interaction. The situation became more complicated after the collapse of the bipolar structure of relations. Therefore, the question has arisen as to what might be the criteria for dividing the world space in the new conditions.

It was discovered that regional international systems are very complex connections between existing social communities, the interaction of which has certain features of a systemic spatial organization. It leads to the fact that regional processes can influence or reformate global ones. Different elements of the regional subsystem or various combinations of actors at the regional level affect the global level in different ways. They can maintain and strengthen the global order, contribute to its radical breakdown and overthrow or evolutionary transformation into a new quality. Therefore, the regional level of analysis allows us to study the problems of countries and international relations, differentiate space / territories in accordance with quantitative and qualitative criteria, since the concept of physical and political boundaries takes on some relativity in the real world.

Regional integration issues are particularly relevant to Ukraine since it has a unique choice of its direction – European (integration into the EU) or Eurasian (integration into the Customs Union). Given this, the scientific justification of this choice is of great importance.

Key words: globalization, integration, regionalization, international relations.

Міжнародна регіоналізація являє собою одне з найновіших напрямів досліджень у теорії міжнародних відносин, проте розуміння регіоналізації неможливо без

розгляду головного процесу, який характеризує сучасну світову економіку, а саме глобалізацію. Стаття присвячена актуальній проблематиці регіоналізації у сучасній системі міжнародних відносин, а саме процесам об'єднання держав у регіональні організації та інші нові міжнародні системи з урахуванням глобалізаційних факторів.

На сучасному етапі актуальність зазначеної теми є очевидною, оскільки на сьогодні немає держави, спроможної уникнути впливу глобалізаційних процесів на будь-яку сферу суспільного життя. Крім того, глобалізація з року в рік стає дедалі інтенсивнішою та помітнішою, охоплюючи все більшу кількість країн.

Дослідження основ регіоналізації у період глобалізації висвітлені у працях таких учених як В.Є. Реутов, Л.П. Снігир, В.Я. Зимогляд, Г.В. Возняк, І.Р. Михасюк, В.В. Мартиненко та ін.

Сучасна система міжнародних відносин характеризується значною різноманітністю. Вона є тривірневою і включає у себе глобальний (наддержавний), міждержавний і регіональний рівні. І якщо два перших рівня – глобальний і міждержавний – є добре вивченими, то третій – регіональний – фактично маловивчений і вимагає більш глибокого наукового осмислення.

Глобалізація міжнародних відносин характеризується посиленням взаємозалежності та взаємовпливу різних сфер суспільного життя, в тому числі у сфері міжнародних відносин.

Останнім часом помітно зростає роль регіоналізації та її аспектів, що насамперед пов'язано з впливом глобалізаційних процесів на економіку певної країни. Найважливіші тенденції розвитку сучасного світу – це, з одного боку, процес глобалізації, а з іншого – посилення активності регіональної інтеграції. Глобалізація та регіоналізація – одні з найбільш суперечливих концепцій, оскільки обидва ці процеси утворюють нові інститути у світовому економічному просторі (Мартиненко 2011: 41).

Слід відмітити, що із процесом глобалізації безпосередньо пов'язаний вихід міжнародних відносин на наддержавний рівень, що було ознаменовано створенням Ліги Націй 25 січня 1919 р. і подальшим утворенням інших міжнародних організацій. Становлення регіонального рівня міжнародних відносин пов'язано з подіями в Європі, де починаючи з другої половини ХХ ст. поступово створювалася система

міжнародних зв'язків регіонів на загальноєвропейському, регіональному та субрегіональному рівнях, формувалася механізм співпраці регіонів.

Сучасна глобалізація – економічна інтеграція на глобальному рівні, яка більше не обмежується промислово розвиненими країнами – прискорилося у 1980-х роках, оскільки програми лібералізації економіки поширюються в країнах, що розвиваються. Різке збільшення потоків капіталу в країни, що розвиваються на початку 1990-х років, посилює позитивні погляди на глобалізацію (Зимогляд 2014: 167).

Вважається, що глобалізаційні процеси посилюють взаємозалежність країн одна від одної, а також сприяють об'єднанню невидимих кордонів, а інколи навіть і їхньому злиттю. Однією з основних тенденцій розвитку 21 століття є саме глобалізація, наслідки якої можуть бути як позитивними, так і негативними.

Характеризуючи явище глобалізації, необхідно відзначити, що жоден громадський процес світового масштабу не розвивався і не може розвиватися одномоментно, безпроблемно і несуперечливо. Процес глобалізації, будучи соціальним явищем, має як чітко виражені переваги, так і відчутні недоліки.

У зв'язку з цим, з одного боку, глобалізаційні процеси сприяють зростанню світової економіки, розширенню міжнародного співробітництва, прискоренню розвитку продуктивних сил і науково-технічного прогресу.

З другого боку, для багатьох країн, і для України також, глобалізація створює чимало ризиків та загроз, які викликають різке зниження економічного потенціалу країни і впливають на стабільність та можливість на рівних конкурувати з іншими учасниками міжнародного поділу праці (Снігир 2018). Крім того, загроза для всього світу виходить від так званих «вигнанців глобалізації» – народів, регіонів, груп, які не можуть і, без спеціально вжитих заходів, не зможуть знайти свого місця в глобалізованій економіці. Існують окремі країни та цілі регіони, які навіть в майбутньому не матимуть шансів на залучення інвестицій. Це, перш за все, дуже бідні країни, які не мають жодних ресурсів.

Глобалізація у своєму розвитку переходить на більш високу стадію – стадію глобальної регіоналізації, стаючи одним із найпотужніших трендів сучасного світу. При цьому вона виступає як інтеграція локальних

спільнот і проявляється в локалізації, формуванні кордонів між територіально-соціальними комплексами, виникненні самодостатніх економічних і політичних утворень, у збереженні культурних відмінностей етносів і соціальних груп, посиленні почуття їхньої винятковості (Возняк 2011: 17).

На наш погляд, процес формування світового господарства відбиває інша тенденція його розвитку: регіоналізація. «Регіоналізація» – досить нове явище в міжнародних відносинах. Вона являє собою динамічний макропроцес становлення регіональних центрів сили. До другої світової війни, регіональної організації у сучасному розумінні не було (окрім Панамериканського союзу від 1889 р.). Більшість країн залишалися колоніями, тому для регіональних об'єднань не знайшлося би членів. Деколонізація відкрила можливість для створення перших регіональних організацій.

Розглядаючи регіоналізацію, слід відзначити, що Американські політологи Л. Канторі та С. Спігела в 1970 р. дали визначення регіону як району світу, який охоплює географічно близькі держави, котрі утворюють у міжнародних справах взаємопов'язані об'єднання. І хоча це визначення є доволі простим і зрозумілим, воно характеризується одностороннім підходом до географічного детермінізму, оскільки країни групуються і за іншими ознаками, зокрема за економічними, політичними, військовими, ідеологічними та іншими (Зимогляд 2014: 163). Таким чином, регіоналізація – це процес формування регіонів, який може відбуватися у вигляді створення групових структур.

Б. Хеттне вважає, що регіон, як і нація, є доволі уявним співтовариством, регіон, у його розумінні, не є сформованим суб'єктом, а являє собою тривалий процес (Hettne: 545).

Регіон став важливим рівнем політичного дійства і діалогу, своєрідним місцем, де національні, наднаціональні та глобальні сили зустрічаються з місцевими вимогами, потребами, регіональними та місцевими спільнотами. У цьому розумінні суспільно-політична наука ще у 1960-ті рр. виробила низку критеріїв визначення регіону (або регіонів). Зокрема В. Зимогляд виділяє такі:

1. Регіони однорідні в соціальному і культурному розумінні. Це такі регіони, які складаються з держав з однорідним соціальним устроєм і культурою. Тобто регіон має колективну регіональну

ідентичність, що являє собою наявність спільних цінностей та культурної спадщини.

2. Регіон утворюється з держав зі схожими політичними ознаками та однаковою поведінкою на міжнародній арені. Це країни з однаковим державним та економічним устроєм.

3. Регіони перебувають у політичній взаємозалежності. Це група країн, об'єднаних у систему національних та міжурядових політичних інституцій.

4. Регіони економічної взаємозалежності складаються в умовах внутрішньорегіональної торгівлі.

5. Регіон складається більше ніж з двох держав, проте точна кількість залежить від конкретного регіону. Крім держав, у регіоні можуть знаходитись інші структури, а саме: регіональні представництва міжнародних організацій, миротворчі та інші місії ООН і регіональні організації.

6. Держави регіону є географічно близькими, тому Україна та, наприклад, Мексика, якою би тісною не була б взаємодія, не можуть скласти регіон. Географічна близькість як необхідна та істотна характеристика регіону не підлягає сумніву.

7. У регіоні є свій власний «регіональний проект» – план розвитку майбутнього, який передбачає підтримання та посилення регіональної цілісності. Як і нація, регіон передбачає почуття спільності, приналежності до даного регіону (Зимогляд 2014: 170).

Процеси економічної інтеграції відбуваються як на двосторонній, так і на регіональній або на глобальній основі. У сучасних умовах інтеграційні процеси носять регіональний характер і проявляються в регіонах з найрозвинутішою економікою та інтенсивним розвитком НТП. Грунтуючись на виділених характеристиках, можна визначити макрорегіон як групу географічно близьких та взаємопов'язаних країн, які усвідомлюють свою єдність.

Виділяють такі різновиди макрорегіонів (згідно з класифікацією Б.Хеттне):

• *ключові регіони* («Тріада»: Європа, Північна Америка, Східна Азія). Вони політично стабільні, економічно розвинуті та свідомо утворюються з метою підвищення конкурентоспроможності в глобальній економіці. Всередині ключових регіонів виділяються так звані «внутрішні периферійні зони» (Південна Мексика в НАФТА, південна та східна частини Європи, внутрішні райони КНР), за рахунок яких

перш за все здійснюється економічний розвиток;

- *проміжні регіони* (Південна Америка, Південно-Східна Азія). Вони залежать від ключових регіонів та очікують злиття з ними, після того як досягнуть певного рівня економічного розвитку та політичної стабільності. Ключові регіони заохочують регіоналізацію проміжних з метою їх включення в особисті регіональні структури (наприклад, довгострокова стратегія США полягає в об'єднанні НАФТА та МЕРКОСУР в єдину зону вільної торгівлі). В той же час проміжні регіони являють собою потенційних економічних конкурентів ключовим регіонам;

- *периферійні регіони* (Південна Африка, Південна Азія, Близький схід, Євразія). Вони є політично нестабільними та економічно нерозвинутими, проте змушені консолідуватися для того, щоб уникнути

маргіналізації в глобалізаційному світі (Hettne: 559).

Виокремлюють також історико-культурні регіони: китайський, корейський, індокитайський (в'єтнамський), арабський, індоіранський, тюркський, російський, північноамериканський, латиноамериканський, африканський.

Питання регіональної інтеграції є особливо актуальними для України, тому що вона має унікальну можливість вибору її напрямку – європейського (інтеграція до ЄС) або євразійського (інтеграція до країн Митного союзу – Російської Федерації, Білорусі, Казахстану). З огляду на це, великого значення набуває наукове обґрунтування такого вибору.

Процеси регіональної і субрегіональної економічної інтеграції на пострадянському просторі відбувалися під впливом комплексу різноманітних чинників як локального, так і глобального характеру. Ці чинники у сукупності мали такі наслідки (рис. 1).

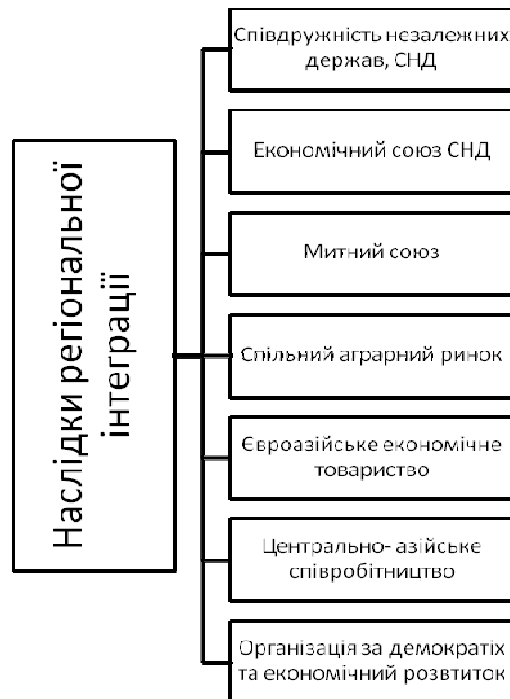

Рисунок 1–Наслідки регіональної інтеграції

Джерело: розроблено авторами (за даними : Реутов 2011)

Важливими чинниками визначення пріоритетного напрямку регіональної інтеграції для країни є також єдність цілей заради забезпечення регіональної безпеки в

межах інтеграційного утворення; урахування особливостей регіонального розвитку, в т. ч. механізмів регіонального співробітництва; соціально-політичні й геополітичні наслідки

участі країни в такому утворенні тощо (Реутов 2011).

У процесі глобалізації неминуче посилюється взаємозалежність держав, що вимагає координації зусиль міжнародної спільноти в економічній, політичній, оборонній сферах. Це можна бачити на прикладі ЄС, який демонструє можливість існування інтеграційної моделі на принципах міждержавних відносин, що ґрунтуються на взаємній довірі й прозорості. При цьому суверенітет кожної країни-учасниці органічно пов'язаний із колективними зобов'язаннями та спільними діями. Стратегічні рішення, особливо наднаціональних цілей приймаються на основі консенсусу, а суперечності долаються шляхом переговорів і компромісів.

Регіональні інтеграційні процеси, зауважує В. Реутов, сприяють об'єднанню ресурсів країн-учасниць, формуючи міцні наднаціональні структури, а їхній загальний фінансово-економічний потенціал спроможний протистояти глобальним фінансовим загрозам. Необхідність узгодження єдиної позиції у внутрішній та зовнішній політиці зумовлюють увагу до держави як до головного захисника національних інтересів (Реутов 2011).

Одним із наслідків глобалізації є поширення регіоналізації, котра умовах посилення конкуренції та нестабільності у світі може бути не лише інструментом підвищення інтенсивності та ефективності економічних зв'язків між сусідніми країнами, а й механізмом колективного захисту інтересів країн регіону. Це зумовлює постійний інтерес науковців і політиків до проблеми оптимізації процесів заснування й ефективного функціонування інтеграційних утворень та отримання країнами-учасницями максимальних результатів від об'єднання. Вважаємо, що питання регіональних аспектів в умовах глобалізації має бути розглянуто у більш широкому сенсі з метою запровадження певних заходів щодо негативних наслідків.

ЛІТЕРАТУРА

Мартиненко, В. 2011. “Загрози економічній безпеці України в контексті викликів глобалізації”, *Економічний часопис – XXI* 7-8: 40-43.

Зимогляд, В. 2014. “Регіон у системі міжнародних відносин”, *Вісник Національного університету “Юридична академія України ім. Ярослава Мудрого”* 4: 160-172.

Снігир, Л. 2018. “Проблеми та перспективи глобалізації міжнародних економічних відносин”, *Світове господарство і міжнародні економічні відносини* 22: 26-33.

Возняк, Г. 2011. “Глобалізація і регіоналізація: пошук оптимальних моделей економічної взаємодії”, *Науковий вісник Ужгородського університету : Серія: Економіка* 32: 14-21.

Hettne, B. 2005. “Beyond the New Regionalism” *PS: New Political Economy* 10(4): 543-571.

Реутов, В. 2011. “Глобальна регіоналізація як сучасний вектор розвитку глобальних економічних трансформацій”, *Ефективна економіка*. 11.

Михасюк, І. 2011. “Глобалізація і регіоналізація: місце України”, *Регіональна економіка* 4: 7-13.

REFERENCES

Martinenko, V. 2011 “Threats to Ukraine's economic security in the context of the challenges of globalization”, *Ekonomichnyi chasopis – XXI*. 7-8: 40-43 (in Ukrainian).

Zimoglyad, V. 2014 “Region in the system of international relations”, *Visnik Natsional'nogo universitetu “Yuridichna akademiya Ukraini im. Yaroslava Mudrogo”*. 4: 160-172 (in Ukrainian).

Snigir, L. 2018 “Problems and prospects of globalization of international economic relations”, *Svitove gospodarstvo i mizhnarodni ekonomichni vidnosini*. 22: 26-33 (in Ukrainian).

Voznyak, G. “Global regionalization as a modern vector of development of global economic transformations”, *Naukoviy visnik Uzhgorod'skogo universitetu: Seriya: Ekonomika*. 32: 14-21 (in Ukrainian).

Hettne, B. 2005. “Beyond the New Regionalism” *PS: New Political Economy* 10(4): 543-571.

Reutov, V. 2011 “Global regionalization as a modern vector of development of global economic transformations”, *Efektivna ekonomika*, 11 (in Ukrainian).

Mikhasyuk, I. 2011 “Globalization and regionalization: the place of Ukraine” *Regional'na ekonomika*. 4:7-13 (in Ukrainian).

DOI: 10.26565/2220-8089-2019-36-10

УДК 341:327.5

Люба Олена Олексіївна

доцент, к. політ.н.,
Харківський національний
університет імені В.Н. Каразіна,
майдан Свободи, 4, Харків, 61022,

lubaelenka@ukr.net,

<http://orcid.org/0000-0002-1460-2673>

ПРИНЦИПИ МІЖНАРОДНОГО ПРАВА ТА ЇХ РОЛЬ У ВРЕГУЛЮВАННІ КОНФЛІКТІВ У КОСОВО ТА КРИМУ. Частина II.

У другій частині статті на прикладі Косово та АР Крим розглянуто проблему суперечності реалізації права на самовизначення та принципу територіальної цілісності Сербії та України. Проаналізовано правомірність та відповідність волевиявлення косоварів і кримчан нормам міжнародного права. Досліджено передумови і фактори етнополітичного конфлікту та виділено основні проблемні питання, що спричинили суперечку між центральною та місцевою владою в Косово та Криму. Підкреслено, що результатом косовського (1998 р.) та кримського (2014 р.) плебісцитів стало проголошення незалежності, яка заперечується центральними владами Сербії і України та отримала неоднозначну оцінку з боку міжнародного співтовариства. Самопроголошені республіки мають лише зовнішні ознаки державності та перебувають під зовнішнім управлінням інших країн. Відзначено латентне протистояння геополітичних опонентів на міжнародній арені, яке певною мірою простежується через позицію визнання/невизнання Косово та Криму.

Звертається увага на те, що суперечливість трактування деяких принципів міжнародного права сприяє сецесійним рухам у країнах, де періодично виникають конфлікти між центральною та місцевою владою. Наголошено на необхідності більш чіткого визначення зазначених міжнародно-правових норм та взятих на себе суб'єктами міжнародного права зобов'язань. Стверджується, що задля уникнення подібних косовської чи кримської ситуацій, усунення колізій, пов'язаних із можливістю неоднозначного трактування та застосування принципів міжнародного права, слід увести загальновизнану світовим співтовариством систему більш жорстких і вичерпних заходів для припинення та запобігання загрозам територіальній цілісності країн. Запобіжним засобом проти загострення конфліктних ситуацій, пов'язаних із прагненням народів до самовизначення, має виступити чітка позиція міжнародного співтовариства щодо вищезначених принципів з урахуванням історії визвольних рухів цих народів.

Ключові слова: *сецесія, референдум, принцип територіальної цілісності, право народу на самовизначення, Косово, АР Крим.*

Любая Елена Алексеевна

доцент, к. полит. н.,
Харьковский национальный
университет имени В.Н. Каразина,
площадь Свободы, 4, Харьков, 61022,

lubaelenka@ukr.net,

<http://orcid.org/0000-0002-1460-2673>

ПРИНЦИПЫ МЕЖДУНАРОДНОГО ПРАВА И ИХ РОЛЬ В УРЕГУЛИРОВАНИИ КОНФЛИКТА В КОСОВО И В КРЫМУ. Часть II.

Во второй части статьи на примере Косово и АР Крым рассмотрена проблема противоречия реализации права на самоопределение и принципа территориальной целостности Сербии и Украины. Проанализированы правомерность и соответствие волеизъявления косоваров и крымчан нормам международного права. Исследованы предпосылки и факторы этнополитического конфликта и выделены основные проблемные

вопросы, вызвавшие противоречия между центральной и местной властью в Косово и Крыме. Подчеркнуто, что результатом косовского (1998 г.) и крымского (2014 г.) плебисцитов стало провозглашение независимости, которая отрицается центральными властями Сербии и Украины и получила неоднозначную оценку со стороны международного сообщества. Самопровозглашенные республики имеют только внешние признаки государственности и находятся под внешним управлением других стран. Отмечено латентное противостояние геополитических оппонентов на международной арене, которое в определенной степени прослеживается через позицию признания/непризнания Косова и Крыма.

Обращается внимание на то, что противоречивость трактовки некоторых принципов международного права способствует сепаратистским движениям в странах, в которых периодически возникают конфликты между центральной и местной властью. Делается акцент на необходимости более четкого определения указанных международно-правовых норм и взятых на себя субъектами международного права обязательств. Утверждается, что во избежание подобных косовской или крымской ситуаций и для устранения коллизий, связанных с возможностью неоднозначной трактовки и применения принципов международного права, следует ввести общепризнанную мировым сообществом систему более жестких и исчерпывающих мер для прекращения и предотвращения угроз территориальной целостности стран. Предохранительной мерой против обострения конфликтных ситуаций, связанных со стремлением народов к самоопределению, должна быть четкая позиция международного сообщества относительно вышеуказанных принципов с учетом истории освободительных движений этих народов.

Ключевые слова: *сепаратизм, референдум, принцип территориальной целостности, право народа на самоопределение, Косово, АР Крым.*

Liuba Olena

Associate Professor, Ph.D in Political Science,
V.N. Karazin Kharkiv National University,
4, Svoboda Sq., Kharkiv, 61022, Ukraine,
lubaelenka@ukr.net,
<http://orcid.org/0000-0002-1460-2673>

PRINCIPLES OF INTERNATIONAL LAW AND THEIR ROLE IN CONFLICT RESOLUTION IN KOSOVO AND CRIMEA. Part 2.

The second part of the article considers the issue of the contradiction of the realization of the right to self-determination and the principle of territorial integrity of Serbia and Ukraine on the example of Kosovo and Crimea. It presents an analysis of the legitimacy of the will expression of Kosovars and Crimeans and its compliance with the norms of international law. The preconditions and factors of the ethno-political conflict are examined and the main problematic issues that caused controversies between the central and local authorities in Kosovo and Crimea are identified. The article emphasizes that the result of the plebiscites in Kosovo (1998) and Crimea (2014) was the declaration of independence, denied by central authorities of Serbia and Ukraine and met with mixed reactions by the international community. The self-proclaimed republics have only external features of statehood and are subject to external administration of other countries. A latent opposition of geopolitical opponents in the international arena is noted, which is to some extent traced through the position on the recognition / non-recognition of Kosovo and Crimea.

The article draws attention to the fact that inconsistent interpretations of certain principles of international law promote secession movements in countries where conflicts periodically arise between central and local authorities. The emphasis is placed on the necessity of a clearer definition of the aforementioned international legal norms and obligations undertaken by subjects of international law. The article holds that in order to avoid such situations as in Kosovo or Crimea, to eliminate conflicts related to the possibility of an ambiguous interpretation and application of the principles of international law, an internationally recognized system of more stringent and comprehensive measures should be introduced to cease and prevent threats to the territorial integrity of countries. A strong position of the international community on the abovementioned principles with the history of the liberation movements of these peoples taken into account should become the

measure precluding the aggravation of conflict situations related to the aspiration of peoples for self-determination.

Key words: *secession, referendum, principle of territorial integrity, people's right to self-determination, Kosovo, Autonomous Republic of Crimea*

Події, що відбувалися у Сербії у 2008 р. та в Україні у 2014 р., ще довгий час викликатимуть дискусії серед науковців і політиків. Досвід колишніх Югославії та СРСР свідчить, що надання права на самовизначення національних меншин може призвести до розпаду федеративної країни. У межах унітарної держави зазвичай апеляція до права на самовизначення має наслідком надання національно-культурної чи політичної автономії. Проте за умов зовнішнього втручання питання «права на самовизначення» та досягнення кінцевої мети – проголошення незалежності, свідомо політизується, та, як показує практика Косово та АР Крим, становить найчастіше дискусійне поле конфронтаційно-діаметральних позицій. Питання щодо території сербського Косова, українського Криму та квазіполітій Донбасу (ДНР та ЛНР), що є зонами геополітичних інтересів та впливу США, ЄС та РФ, сьогодні лишаються відкритими серед іншого і через неоднозначність формулювань норм міжнародного права (див. статтю Частина І.). Нещодавні референдуми в Каталонії і Іракському Курдистані та активізація в останнє десятиліття сепаратистських рухів у ряді країн (Абхазія, Каталонія, АР Крим, Південна Осетія, Придністров'я тощо) знову підняли спірну тему права народів на самовизначення, що у переважній більшості пов'язують з «косовським прецедентом». Зважаючи на той факт, що все частіше з'являються т.зв. невизнані самопроголошені держави, перед світовою спільнотою постає необхідність перегляду основних принципів міжнародного права з метою, по-перше, усунення можливості неоднозначного їх трактування, а, по-друге, посилення відповідальності нових самопроголошених державних новоутворень перед світовим співтовариством.

Останнім часом з'являються чимало робіт українських дослідників – В.Кононенко, О.Копиленко, Н.Севастьянкової, Ю.Хоббі та ін., присвячених проблематиці реалізації права народів на самовизначення та взаємодії з принципом непорушності кордонів. Це питання є актуальним для поліетнічних країн (у тому числі й України), де крім титульної етнічної спільноти,

компактно проживають представники інших національних меншин, які мають складну, а подекуди, трагічну історію національно-визвольних рухів за незалежність у процесі формування держави. Багатоетнічній Україні протягом понад двадцять років незалежності вдавалося успішно вирішувати міжетнічні протиріччя та територіальні суперечки з сусідніми країнами, проте, сьогодні вона має невирішені проблеми, пов'язані з територіальною цілісністю, радикалізацією поглядів серед населення, поляризацією думок щодо розвитку держави, і, як наслідок, високим рівнем конфліктності всередині суспільства. З огляду на поточну політичну та соціально-економічну ситуацію в Україні, тривання збройного конфлікту на Сході країни, слід зважати на можливі ризики, пов'язані з процесами політизації етнічності, а саме - русинів та угорців на Закарпатті, болгарів на півдні Одещини.

Метою другої частини статті є дослідження принципів права народу на самовизначення та територіальної цілісності держави на прикладі Косово та АР Крим.

Сучасний світ дуже повільно, але послідовно знову рухається до біполярності. Певним показником розкладу сил сучасного світового правопорядку стали Косово та Крим, а точніше, їхнє офіційне міжнародне визнання/невизнання іншими державами. Одностороннє проголошення незалежності Косова, згідно з рішенням Міжнародного суду ООН у 2010 році, було визначено таким, що відповідає нормам міжнародного права (Accordance with International Law 2010). При цьому такі важливі питання, як межі права на самовизначення, права на сепесію як засобу правового захисту, так і не стали предметом більш детального розгляду Міжнародним Судом ООН. Посилаючись у своєму висновку на міжнародно-правову практику, що склалася в попередні періоди, Міжнародний Суд ООН дійшов висновку, що міжнародне право не дає дозволу та не встановлює заборону правил, які стосуються питань сепесії або відділення. На думку експерта із закордонного публічного і міжнародного права М. Хартвіга, за таких обставин одностороннє проголошення незалежності не підпадає під міжнародно-правові норми... Як факт воно само по собі

не має особливого значення, тому що з факту проголошення незалежності не слідує, що ця територіальна одиниця набула, тим самим, характеру держави (Хартвіг 2013 : 140). Це, на його думку, скоріше залежить від реальних умов і передумов, а саме – наявності державної території (Staatsterritorium), державного народу – (Staatsvolkes) і ефективної державної влади (Staatsgewalt), що і не було враховано МС ООН, у зв'язку з відсутністю предмета запиту. У гаазькому суді відділення частини сербської території обґрунтовувалося наявністю збройного конфлікту і етнічних чисток, що проводилися тогочасною сербською владою проти албанського населення регіону. Екс-прем'єр-міністр Косова Х. Тачі обґрунтовував легітимність ухвалення декларації про незалежність Косова боротьбою проти насильства і терору з боку центральної влади Сербії: «Наша історія показує, що інші порушували міжнародні правові норми в Косові – вони приходили силою і йшли після вчинення насильства і геноциду. Косово стало незалежним лише через багато років – після наших зусиль, нашої боротьби і допомоги демократичного світу, який припинив геноцид Сербії в Косові» (Куге 2009). З боку Сербії одним із головних аргументів стало історичне право на Косово¹ та посилання на принципи Гельсінського заключного акту 1975 року, що узгоджує непорушність кордонів Європи – право територіальної цілісності та суверенітету країни. Сербська сторона наполягала на тому, що одностороннє проголошення незалежності Косова фактично порушує норми міжнародного права. Як відзначав екс-президент Сербії Б. Тадич: «Прецедент етнічно мотивованої сецесії (виходу зі складу держави будь-якої його частини - *прим. автора*) дуже небезпечний для міжнародного порядку і безпеки в світі» (Куге 2009).

На нашу думку, питання про те, у яких випадках відділення території відповідає міжнародному праву, а відтак, визнається

міжнародним співтовариством, є архіважливим. Саме відсутність принципової позиції в консультативному висновку МС ООН з питання про так зв. remedial secession, тобто питання про те в якій мірі певна група населення має міжнародне визнане право на відділення в разі масових порушень прав людини, стало слабкою ланкою у спірних питаннях міжнародного визнання права народу на самовизначення та сецесію. Це іноді дає доволі сильний аргумент політичному керівництву самопроголошених територій, особливо тих, що мають тривалу історію конфліктів і боротьби з центральною владою своїх країн, яка не знайшла розумних підходів до вирішення різного роду конфліктних ситуацій.

Проблема самовизначення та активізація руху за утворення самостійної держави Республіки Крим, що набула радикальних форм в Україні на початку 2014 р., бере початок ще під час правового оформлення міждержавних відносин між Україною та Росією після розпаду Радянського Союзу. Процес вибудовування взаємовідносин у політико-правовому полі, підписання та імплементація договорів відбувалися у складних умовах. З набуттям незалежності українська влада зіштовхнулася з проблемою сецесійних настроїв серед кримської політичної еліти та проявами експансіоністської політики Росії. У січні 1992 р. ВР Російської Федерації спробувала обґрунтувати територіальні претензії до України, порушивши питання про статус Криму, а саме: про конституційність рішень щодо передачі Кримської області зі складу РРФСР до складу УРСР, прийнятих у 1954 р. Закон «Про передачу Кримської області зі складу РРФСР до складу Української РСР» (від 26 квітня 1954 р.) містив всього 2 статті: першою затверджувався указ Президії Верховної Ради СРСР (від 19 лютого 1954 р.), а другою ухвалювалося внесення змін до статей 22 і 23 Конституції СРСР². Водночас під тиском Республіканського руху Криму (РРК), кримською владою було поставлено

¹ Сербі вважають Косово споконвічно сербською територією. Внаслідок воєнних походів сербського царя Стефана Душана нинішню територію Косова було приєднано до сербської держави, а починаючи з XIV ст. і аж до 1767 р. тут знаходився престол сербського патріарха (поряд із містом Печ). Косово є символічним місцем для сербів: після поразки на Косовому Полі в 1389 р. звідси почалося завоювання турками Сербії і саме сюди внаслідок перемоги в Першій Балканській війні у 1912 р. повернулася сербська армія.

² Верховна Рада Союзу Радянських Соціалістичних Республік постановляє:

1. Затвердити Указ Президії Верховної Ради СРСР від 19 лютого 1954 року про передачу Кримської області зі складу Російської Радянської Федеративної Соціалістичної Республіки до складу Української Радянської Соціалістичної Республіки.
2. Внести відповідні зміни до статей 22 і 23 Конституції СРСР (Закон ССРСР от 26 апреля 1954 года «О передаче Крымской области из состава РСФСР в состав Украинской ССР» 1954).

питання щодо надання більшої самостійності півострову. Так, у новій редакції Конституції Республіки Крим³ (від 6 травня 1992 р.) Республіка Крим «є правовою, демократичною державою та здійснює свої суверенні права і всю повноту влади на даній території» (ст. 1), «входить в державу Україна і визначає з нею свої відносини на основі договору і угод» (ст.9) (Конституція Республіки Крим 1992). Державними мовами в Республіці Крим визначалися три мови: кримськотатарська, російська та українська (ст.6), а офіційною мовою і мовою діловодства - російська (Конституція Республіки Крим 1992).

Політично вмотивованим та недружнім актом Росії щодо України було прийнято українським політикумом Постанову парламенту РРФСР «Про правову оцінку рішень вищих органів державної влади РРФСР щодо зміни статусу Криму, що прийняті у 1954 р., від 21 травня 1992 р.». За відсутності формально-юридичних підстав для перегляду питання про правовий статус Криму, ВР Росії передачу Кримської області зі складу РРФСР до складу УРСР, визнала такою, що прийнята з порушенням Конституції Української РСР і законодавчої процедури. «З огляду на конституювання подальшим законодавством РРФСР даного факту і укладення між Україною та Росією двостороннього договору від 19 листопада 1990 року, в якому сторони відмовляються від територіальних претензій, і закріплення цього принципу в договорах і угодах між державами СНД» (Постановление ВС Российской Федерации 1992 : 242.), російський парламент прийняв рішення «вважати за необхідне врегулювання питання про Крим шляхом міждержавних переговорів Росії і України за участю Криму і на основі волевиявлення його населення» (Постановление ВС Российской Федерации 1992: 242). У відповідь на дії парламенту РРФСР ВР України, посилаючись на ряд договорів⁴ між Україною та Росією, категорично відхилила спроби перегляду кордонів, та зайняла безкомпромісну позицію, а саме – Крим є невід'ємною

частиною України в статусі повноправної автономної республіки і «питання статусу і долі Криму як складової частини України не може бути предметом будь-яких міждержавних переговорів» (Постанова ВР України 1992 : 480) і його розв'язання належить виключно до відомства України (Постанова ВР України 1992 : 481).

На нашу думку, на початку 90-х на ситуацію щодо збереження статус-кво Криму суттєво вплинули такі фактори:

по-перше, політична воля керівництва української держави та безкомпромісність у питанні щодо територіальної цілісності України. Вдалим стратегічним кроком можна назвати звернення ВР України до держав-учасниць НБСЄ, постійних членів Ради Безпеки ООН з проханням уникнути політики відмовчування у випадках оголошення територіальних претензій до України з боку Росії. Акцентуючи увагу на подіях, що відбувалися на теренах колишніх югославських республік, українська влада наголосила на неприпустимості перенесення варіанту югославських подій на територію України;

по-друге, дотримання правил політичної гри серед основних геополітичних гравців. Країни, що підписали (Росія, США, Великобританія) Будапештський меморандум у 1994 р. та пізніше приєдналися (Франція, Китай) взяли на себе зобов'язання, згідно з принципами Заключного акта НБСЄ, поважати незалежність, суверенітет та існуючі кордони України;

по-третє, відсутність вагомих підстав (приміром, утиску прав представників російського народу, інших націй і народностей, що проживають на території України та історично пов'язані з Росією) для зміни правового статусу Криму та бажання політичного керівництва РФ розгорнути новий територіальний конфлікт. Перший президент Росії Б.Єльцин не підтримав позицію парламенту РФ щодо Криму. Натомість на півострів було введено великий контингент української національної гвардії.

Крім геостратегічних⁵, воєнних⁶, енергетичних та сировинних переваг півострів має

³ Конституція РК прийнята сьомою сесією ВР Криму 6 травня 1992 р. Скасована на підставі Закону України № 92/95-ВР від 17.03.95 р.

⁴ Договір між Українською РСР і РРФСР від 19 листопада 1990 р., ст. 5 Комюніке про переговори між делегаціями РРФСР і України за участю делегації ВР СРСР від 29 серпня 1991 р, ст. 5 Угоди про утворення Співдружності Незалежних Держав від 8 грудня 1991 р.

⁵ Крим територіально розташований практично в самому центрі Чорного моря, що надає безперечну стратегічну перевагу в усій акваторії.

⁶ Україні разом із Кримом дісталася унікальна військова інфраструктура радянських часів. Як відзначає М.Рижкін, «у силу природних фізико-географічних умов, бухти Криму є найбільш зручними на всьому чорноморському

територію з унікальною флорою та фауною, багатонаціональний склад населення, власну історію. Відзначимо, що за всі роки незалежності України Крим не став більш проукраїнським. На сьогодні серед населення Криму зберігаються такі основні групи: перша (найбільш чисельна, якщо виходити з результатів т.зв. «референдуму» 2014 р.) орієнтована на Росію, друга – на Україну, третя – виступає за незалежність Криму, четверта – ті, хто ще не визначився. За даними Всеукраїнського перепису 2001 р., в Криму проживали представники 125 етнічних груп. Найбільш чисельною групою були росіяни – 1,2 млн. чол. (58 % від усього населення), українці – 492,2 тис. чол. (24,3%), кримські татари – 243,4, 3 тис. осіб (12 %), Серед інших представників національних груп виокремлювалися білоруси – 29, 2 тис. осіб (1,4 % населення), татари – 11 тис. осіб (0,5%) та вірмени – 8,7 тис. осіб (0,4%). Жителями АР Крим є також болгары, греки, німці, караїми, кримчаки тощо (Численность и состав населения Украины 2001).

Перевагу росіян у кількісному складі у багатонаціональному середовищі, з урахуванням того, що населення в основному є російськомовним, великий військовий контингент ЗС Російської Федерації, військові й економічні інтереси РФ в регіоні, традиційно було прийнято вважати факторами, що впливають на «проросійську» орієнтацію на півострові. Зазначимо, що електоральні настрої кримчан (з 1991 по 2014 рр.) свідчать, що цей регіон не стільки здебільшого геополітично тяжів до Росії, скільки мав досить суперечливі умонастрої місцевого населення. Неодноразово до порядку денного сесії Верховної ради Криму вносилося питання про проведення референдуму про статус Криму (1992 р., 1998 р., 2006 р.), в тому числі й про надання російській мові статусу державної. І хоча ці спроби не знайшли підтримки серед тодішньої кримської влади, порушені спірні питання (за відсутності суттєвої місцевої проукраїнської інтелігенції, дотаційної структури економіки) суттєво позначалися на настроях кримчан.

Події, що відбулися у лютому-березні 2014 р. в АР Крим, активна позиція Росії та, водночас, відсутність політичної волі й,

фактично, політична інертність з боку української влади призвели до того, що сьогодні Україна і РФ з «кримського питання» є сторонами гострої міждержавної територіальної суперечки. Відповідно до Конституції (1996 р.) та законів України, Автономна Республіка Крим є невід'ємною частиною території України, але де-факто півострів з 2014 р. контролює Росія. Міжнародне співтовариство в цілому визначилося щодо Косово⁷ та Криму⁸, проте такі висновки не влаштовують ні Сербію, ні Росію.

Питання Косова та Криму лишається предметом запеклих дискусій і серед науковців. Намагаючись виправдати територіальну експансію Росії, деякі російські дослідники наголошують на тому, що причини і процедури проголошення «незалежності» Косова не мають нічого спільного з ситуацією в Криму. Так приміром, російський науковець, професор МГІМО О. Пономарьова вважає, що проголошення незалежності Косова відбувалося в результаті «агресії США/НАТО проти Югославії... грубого порушення Резолюції ООН № 1244, після 9-річної окупації Косова і Метохії військами НАТО», і що, на її думку, «юридично оформило принцип сили в системі міжнародних відносин» (Пономарева 2014). Тоді як кримський референдум (16 березня 2014 р.) було проведено за відсутності будь-яких порушень, за повного дотримання всіх принципів і норм міжнародного права, що «для жителів Криму і Севастополя, всіх росіян став днем торжества історичної справедливості, днем початку мирного возз'єднання розділеного народу» (Пономарева 2014). На наш погляд, такий односторонній підхід може сформулювати хибне уявлення про право на сецесію, межі легального втручання сильнішої країни у внутрішні справи іншої.

⁷ Проголошення незалежності сербського краю Косово і Метохія албанською більшістю 17 лютого 2008 р. визнали легітимним актом 101 з 193 країн-членів ООН, проте 15 країн відкликали свої постанови.

⁸ Резолюція Генеральної Асамблеї ООН 68/262 від 27 березня 2014 р. чітко вказує позицію міжнародного співтовариства: АР Крим відноситься до української держави. Проведений 16 березня 2014 р. референдум, одностороннє існування проголошеної в односторонньому порядку незалежної Республіки Крим та підписаний 18 березня 2014 р. Договір щодо приєднання Республіки Крим і м. Севастополя до РФ на сьогодні не легітимізовано міжнародним співтовариством.

узбережжі...надійно укриті з моря від негоди і «умовного противника», вузькі заходи в бухті можуть бути надійно заблоковані відносно невеликими військовими силами прикриття» (Рижкін 2015 : 192)

На початку 2014 р. в умовах політичної та економічної нестабільності в Україні націоналістична риторика нового київського уряду на тлі пропагандистської кампанії російських ЗМІ, стали сприятливими факторами укріплення «проросійських настроїв» серед кримчан та відкрили шлях для активного втручання у справи України з боку Росії. Російська влада спільно з проросійськи налаштованими кримськими політиками, скориставшись кризовою ситуацією в Україні, розгубленістю української політичної еліти, реалізувала політику іредентизму. Т.зв. «повернення Криму Росії» – це безпрецедентний випадок анексії території в історії післявоєнного мирного співіснування європейських країн. Приєднання частини української території до іншої країни, за результатами нелегітимного⁹ (згідно з українським законодавством) «всєкримського референдуму» можна розглядати (як і в ситуації з Косово) як спробу руйнування державності. Серед аргументів, що наводилися кримською владою та російським керівництвом щодо правомірності проголошення кримської незалежності стало самовизначення косоварів. Посилаючись на висновки Міжнародного суду ООН від 22 липня 2010 р. по Косово, що ніякої загальної заборони на одностороннє проголошення незалежності не впливає з практики Ради Безпеки (Краткое изложение решений 2014), ВР Криму затвердила результати проведеного референдуму. Відзначимо, що визнання Міжнародним судом ООН незалежності Косово, що стало свого роду прецедентом для інших невизнаних країн, дійсно підтверджує той факт, що одностороннє проголошення незалежності частиною держави не порушує будь-яку норму міжнародного права. Проте, підкреслимо, загальноприйнятим є обов'язок держав не визнавати самопроголошені державоподібні утворення, якщо вони є результатом протиправного застосування сили (приміром, блокування збройних сил України в Криму російськими військовими).

⁹ Конституційний Суд України визнав Постанову Верховної Ради Автономної Республіки Крим від 6 березня 2014 року №1702-6/14 неконституційною («Постанова не відповідає статтям 1, 2, 5, 8, частині другій статті 19, статті 73, пункту 3 частини першої статті 85, пунктам 13, 18, 20 частини першої статті 92, статтям 132, 133, 134, 135, 137, 138 Конституції України») (Щодо нікчемності рішення ВР АР Крим 2014).

Кримський та косовський референдуми, з точки зору центральної влади і України і Сербії є нелегітимними, у зв'язку з тим, що в Конституціях обох країн можливість проведення такого референдуму не передбачена. Будь-які територіальні питання можуть вирішуватися виключно на всенародному референдумі (ст. 73 Конституції України 1996 року, ст. 182 і 188 Конституції Сербії 2006 р.). Враховуючи ту обставину, що «незалежність» Криму була проголошена нелегітимним органом¹⁰ за результатами антиконституційного референдуму¹¹, таке рішення не тягне за собою жодних міжнародно-правових наслідків. Проведення у такий спосіб кримського плебісциту порушує не тільки чинне законодавство України, але й основні принципи міжнародного права, закріплені в Статуті ООН 1945 року, Декларації ООН про принципи міжнародного права 1970 р., Гельсінському заключному акті НБСЄ 1975 р., Міжнародних пактах 1966 р., Угоді про створення СНД від 1991 р. тощо. Єдиним референдумом, що було проведено з дотриманням усіх загальноприйнятих міжнародних норм і процедур в Україні визнається Всеукраїнський референдум 1 грудня 1991 р., який, на нашу думку, більш адекватно відображав стан суспільної думки мешканців Криму. На відміну від ситуації в Косово, де здійснювався тиск сербської влади на албанське населення, з боку України була відсутня реальна загроза безпеки жителям Криму. Натомість, на офіційному сайті МЗС України, наголошується на силовому втручанні¹² РФ під час здійснення плебісциту кримчан та

¹⁰ 15 березня 2014 р. ВР України ухвалила Постанову №891-VII якою достроково припинено повноваження ВР АР Крим, внаслідок чого остання втратила будь-яку легітимність

¹¹ Рішення Конституційного Суду України від 14 березня 2014 р. №2-рп/2014 у справі про проведення місцевого референдуму в Автономній Республіці Крим

¹² «Наявність російських військових та воєнізованих формувань на території АР Крим, поза межами місць їх постійної дислокації, передбачених Угодою між Україною і РФ про статус та умови перебування ЧФ РФ на території України від 28 травня 1997 р. та іншими пов'язаними двосторонніми договорами, повністю підірвала демократичність виборчого процесу» (Щодо нікчемності рішення Верховної Ради АР Крим 2014)

порушеннях встановлених міжнародно-правових процедур¹³.

Проголошення незалежності держави (як свідчить досвід Косово), ще не означає її автоматичного визнання іншими суб'єктами міжнародного права у якості самостійної політичної одиниці та її прийняття як нового політичного суб'єкта на міжнародній арені. Реакція світу на визнання/невизнання Косова лишається неоднозначною. На сьогодні понад 100 країн світу де-юре визнали незалежність самопроголошеної республіки, посилаючись на міжнародно визнане право народу на самовизначення. Не визнають незалежність Косова понад 60 країн, в тому числі Сербія, Китай, Ізраїль, Іран, Іспанія і Греція. Причому деякі країни Європейського союзу (приміром, Іспанія) прагматично додержуються нейтралітету щодо косовського питання, зважаючи на сецесійні тенденції на їх територіях. Позицію вичікування зберігають і такі балканські країни, як Греція, Румунія і Словаччина. З держав колишнього Радянського Союзу наразі визнали самостійність Косово лише країни Балтії. Незмінною лишається позиція Росії, яка є одним із головних політичних союзників і важливим економічним партнером для сербської країни. Росія активно та послідовно підтримує територіальну цілісність і суверенітет Сербії, не визнаючи незалежності Косова та блокуючи вступ останнього до ООН. Крім того, у відповідь на одностороннє проголошення незалежності Косова¹⁴ РФ привласнила собі право вирішення питань щодо статусу невизнаних територій на пострадянському просторі (Південна Осетія, Абхазія, Придністров'я, Нагірний Карабах). Вже у 2008 р., заручившись підтримкою Росії, незалежність проголосили Абхазія і Південна Осетія, при цьому аргументи російського керівництва ґрунтувалися на косовському прецеденті.

Слід відзначити, що не зважаючи на підтримку урядом Косова (у 2014 р.)

суверенітету і територіальної цілісності України та запровадження на знак солідарності з країнами ЄС, США та ін. державами санкцій стосовно РФ, Україна юридично не прийняла жодного рішення стосовно визнання Косова. Позиція України початково ґрунтувалася на дотриманні прийнятих міжнародних зобов'язань щодо непорушності територіальної цілісності держав. Провівши у 2008 р. ряд міжнародних консультацій, Україна з 2010 р. зайняла позицію невизнання, якої додержується і дотепер. Натомість, політика подвійних стандартів, якої додержується сербська влада по відношенню до України, пояснюється тим, що «це питання політичної стратегії і тактики, яке дозволяє відстоювати державні і національні інтереси Сербії» (Вучич: Сербія не признает Крым российским 2019). В офіційних заявах президента Сербії О.Вучича міститься цілковита підтримка територіальної цілісності України, адже визнання Криму російською територією поставить під загрозу вирішення ситуації щодо належності Косова (Вучич: Сербія не признает Крым российским 2019). Проте дії Сербії на міжнародній арені¹⁵ свідчать про те, що Сербія та Україна геостратегічно рухаються в різних напрямках. На нашу думку, дії Косова щодо приєднання до введення санкцій ЄС проти РФ у відповідь на порушення територіальної цілісності України в 2014 р., та геополітичні маневри Сербії продиктовані не національними інтересами країн, а інтересами їхніх держав-партнерів (США/Росії). Не зважаючи на домовленості між Сербією та Україною щодо взаємобезпеки, підтримки територіальної цілісності, економічного співробітництва, розраховувати наразі на Сербію як на геостратегічного партнера не варто.

Сербська влада досить активно намагається змінити теперішню ситуацію з Косово на свою користь¹⁶ та заручитися

¹³ «Численні докази, включаючи матеріали фото і відеозйомки, свідчення очевидців подій, в тому числі громадян іноземних держав, доводять, що умови проведення цього так зв. «референдуму» не відповідали демократичним стандартам проведення референдумів, які були розроблені в рамках ОБСЄ і Ради Європи та становлять невід'ємну частину принципів і цінностей цих міжнародних організацій (Щодо нікчемності рішення Верховної Ради АР Крим 2014)

¹⁴ У 2008 р. за визнання Косово проголосувало шість з п'ятнадцяти членів Ради безпеки ООН.

¹⁵ 17 грудня 2018 р. Сербія проголосувала проти запропонованої Україною резолюції в ООН щодо мілітаризації півострова Росією. Згідно з текстом ухваленого документа, Генасамблея підкреслює, що присутність російських військ у Криму суперечить національному суверенітету, політичній незалежності та територіальній цілісності України і підриває безпеку і стабільність сусідніх країн і європейського регіону (Сербія порушила «дженгельментську угоду» з Україною 2018).

¹⁶ Кількість країн, які спочатку визнали, а згодом відкликали косовську незалежність, збільшилася до 15 (Визнання незалежності Косово 2019).

підтримкою більшості держав ООН. Із урахуванням того, що шлях Косово в ООН, ЮНЕСКО, ОБСЄ постійно блокує Росія, такі важливі зовнішньополітичні цілі, як процес інтеграції в ЄС і НАТО, косовській владі за роки незалежності не вдалося реалізувати, власне, як і виробити ефективну модель самостійного розвитку (у Косові немає власної армії, а спроби її формування зазнали критики в ЄС і НАТО). Найвищий рівень безробіття і корупції, бідність, залежність від зовнішньої допомоги, неможливість залучення серйозних інвестицій та інші соціально-економічні, політичні проблеми – реальність незалежного Косова. Нинішня сербська політична еліта налаштована на євроінтеграцію країни, що можливо лише за умови вирішення «косовського питання», а саме – визнання Косова в тій чи іншій формі. Сумнівно, що налагодженню відносин Сербії зі своїм краєм сприятиме прихід до влади в Косово опозиційної лівоцентристської партії «Самовизначення» А. Курті (перемогла на позачергових виборах у парламент у 2019 р. отримавши 26% голосів виборців), яка виступає за проведення референдуму про об'єднання з Албанією (Косово: лівонаціоналістична партія «Самовизначення» перемогла на позачергових виборах 2019). Враховуючи теперішні настрої косовського суспільства, ідея об'єднання Косова та Албанії (за умови, що остання стане більш привабливою в соціально-економічному відношенні) може знайти цілковиту підтримку з обох сторін.

Ситуація, яка склалася навколо Криму сьогодні, свідчить про те, що навіть окремі політичні прорахунки можуть привести до серйозної стратегічної поразки на перспективу. Косовський прецедент, який західні країни створили власноруч, це своєрідний виклик для територіальної цілісності сучасних суверенних країн, що досить негативно позначається на міжнародних взаєминах та слугує приводом для актуалізації питання самовизначення інших невизнаних держав. Не зважаючи на те, що АР Крим знаходиться під юрисдикцією України, а Республіку Косово Сербія (згідно з конституцією) вважає своїм автономним краєм, сьогодні ці дві території повністю знаходяться під управлінням інших держав (Росія/США). На

нашу думку, важливу роль відіграла не лише відсутність єдиної позиції щодо права на самовизначення у світового співтовариства, а й неоднозначність трактування принципів міжнародного права. Рішенням питання по Косово було створено передумови для політичних криз із непередбачуваними наслідками в багатонаціональних країнах (приміром, спроби проведення референдумів у Шотландії, Каталонії). І Україна не остання європейська держава, де протягом ХХІ ст. спостерігатимуться сецесійні процеси. Питання ж повернення кримського півострова до України нерозривно пов'язано зі створенням умов, за яких до такого розвитку подій прагнула б більша частина населення Криму. Міжнародне співтовариство на сьогодні не демонструє явних намірів активно допомагати українській державі повернути кримську територію. Позиція світової спільноти з цього питання практично однозначна: не визнаючи результатів загальнокримського референдуму, який провела Росія у березні 2014 р., країни Заходу наголошують на необхідності самостійного вирішення кримського питання дипломатичним шляхом між Україною та РФ. На нашу думку, анексія Російською Федерацією АР Крим, скоріш за все, не буде формально визнана більшістю держав міжнародного співтовариства. Проте, зважаючи на те, що Крим є на сьогодні найбільш мілітаризованою частиною пострадянського простору, повернення цієї території воєнним шляхом малоймовірно.

Слід зазначити, що досвід Косово, Криму свідчить про те, що в таких делікатних справах, як територіальна цілісність, право на самовизначення, особливу увагу слід приділяти тому, яка саме міжнародна норма легітимізує останнє (право на відокремлення). Також слід враховувати і те, що не тільки РФ, а й Польща, Румунія, Угорщина, які межують з нашою країною, також мають власні стратегічні, політичні інтереси та латентні територіальні претензії до України, що за умов продовження її політичної турбулентності та посилення кризових явищ в економіці може призвести до посилення великодержавних/експансіоністських амбіцій країн-сусідів.

ЛІТЕРАТУРА

Accordance with International Law of the Unilateral Declaration of Independence in Respect of Kosovo, *Advisory Opinion, I.C.J. Reports*. 2010. URL: <https://www.icj-cij.org/files/case-related/141/141-20100722-ADV-01-00-EN.pdf>.

Хартвиг, М. Консультативное заключение Международного Суда ООН по вопросу о декларации независимости Косово – предыстория и критика судебного «постановления». 2013: 121-155. URL:

https://dpp.mpil.de/02_2013/02_2013_121_155.pdf

Куге, А. 2009. Косово: самоопределение или сепаратизм? *Радио Свобода*. URL: <https://www.svoboda.org/a/1896865.html>

Закон СССР от 26 апреля 1954 года «О передаче Крымской области из состава РСФСР в состав Украинской ССР». 1954. М.: *Издание Верховного Совета СССР* : 545 -580

Конституция Республики Крым. Принята седьмой сессией Верховного Совета Крыма (6 мая 1992 года). URL:

<https://zakon.rada.gov.ua/krym/show/rb076a002-92>

Постановление ВС Российской Федерации «О решениях Президиума Верховного Совета СССР от 19 февраля 1954 года и Верховного Совета СССР от 26 апреля 1954 года о выведении Крымской области из состава РСФСР». 1992. *Ведомости Съезда народных депутатов РФ; Верховного Совета РФ*. № 6 : 242.

Постанова ВР України № 2397-XII «Про Постанову Верховної Ради Російської Федерації «Про правову оцінку рішень вищих органів державної влади РРФСР щодо зміни статусу Криму, прийнятих у 1954 році». 1992. *Відомості Верховної Ради України (ВВР)*: 33: 480.

Рижкін М. Для чого Росії Крим? 2015. *Спільне: журнал соціальної критики*: 9: 192-206.

Численность и состав населения Украины по итогам Всеукраинской переписи населения 2001 года. 2001. *Государственный комитет статистики Украины*. URL: <http://2001.ukrcensus.gov.ua/rus/results/general/nationality/>

Пономарева Е.Г. Косовский прецедент. 2014. *МГИМО Университет МИД России*. URL: <https://mgimo.ru/about/news/experts/250031/>

Щодо нікчемності рішення Верховної Ради Автономної Республіки Крим стосовно проголошення незалежності Криму. 2014. МЗС України. URL: <https://mfa.gov.ua/ua/press-center/news/20018-shhodo-nikchemnosti-rishennya-verkhovnoji-radi-avtonomnoji-respubliki-krim-stosovno-progoloshennya-nezalezhnosti-krimu>.

Краткое изложение решений, консультативных заключений и постановлений Международного Суда 2008–2012 годы. 2014. Организация Объединенных Наций : 155-178. URL: <https://www.icj-cij.org/files/summaries/summaries-2008-2012-ru.pdf>

Вучич: Сербия не признает Крым российским до решения косовского вопроса. 2019. Аргументы и Факты. URL: https://aif.ru/politics/world/vuchich_serbiya_ne_priznaet_krym_rossiyskim_do_resheniya_kosovskogo_voprosa

Сербия порушила "джентельменскую угову" з Україною щодо голосування в ООН – посол. 2018. URL: <https://tsn.ua/svit/serbiya-porushila-dzhentelmensku-ugodu-z-ukrayinoyu-schodogolosuvannya-v-oon-posol-1268070.html>

Косово: лівонаціоналістична партія «Самовизначення» перемогла на позачергових виборах . 2019. URL: <https://www.radiosvoboda.org/a/news-kosovo-samovyznachennia/30258362.html>

Визнання незалежності Косово відкликали вже 15 країн. 2019. *День*. URL: <https://day.kyiv.ua/uk/news/260819-vyznannya-nezalezhnosti-kosovo-vidklykaly-vzhe-15-krayin>

REFERENCES

Accordance with International Law of the Unilateral Declaration of Independence in Respect of Kosovo, *Advisory Opinion, I.C.J. Reports*. 2010. URL: <https://www.icj-cij.org/files/case-related/141/141-20100722-ADV-01-00-EN.pdf>.

Khartvig M. Advisory Opinion of the International Court of Justice on the Kosovo Declaration of Independence - Background and Criticism of the Judicial "Decision".2013. URL: https://dpp.mpil.de/02_2013/02_2013_121_155.pdf (in Russian).

Kuge A. 2009. Kosovo: self-determination or separatism? *Radio Svoboda*. URL: <https://www.svoboda.org/a/1896865.html> (in Russian).

The USSR Decree of April 26, 1954 "On the Transfer of the Crimean Oblast from the RSFSR to the Ukrainian SSR." 1954. М. : *Issue of the USSR Supreme Council* : 545-580. (in Russian).

The Constitution of the Republic of Crimea. Adopted by the seventh session of the Supreme Council of Crimea (May 6, 1992). URL: <https://zakon.rada.gov.ua/krym/show/rb076a002-92> (in Russian).

The Resolution of the Supreme Council of the Russian Federation "On the Decisions of the Presidium of the USSR Supreme Council of February 19, 1954 and the USSR Supreme Council of April 26, 1954 on Excluding the Crimean Oblast from the RSFSR". 1992. *Vedomosti of the Congress of People's Deputies of the Russian Federation and the Supreme Council of the Russian Federation*. № 6 : 242 (in Russian).

The Resolution of the Verkhovna Rada of Ukraine № 2397-XII "On the Resolution of the Supreme Council of the Russian Federation "On the Legal Assessment of Decisions of the Higher State Bodies of the RSFSR on Changing the Status of Crimea, Adopted in 1954". 1992. *Vidomosti of the Verkhovna Rada of Ukraine (VVR)*: 33: 480 (in Ukrainian).

Ryzhkin M. What does Russia need Crimea for? 2015. *Commons: Journal of Social Criticism*: 9: 192-206. (in Russian).

The number and composition of the population of Ukraine according to the results of the 2001 all-Ukrainian population census. 2001. *The State Statistics Committee of Ukraine*. URL: <http://2001.ukrcensus.gov.ua/rus/results/general/nationality/> (in Russian).

Ponomareva E. The Kosovo precedent. 2014. *MGIMO University of the Ministry of Foreign Affairs*

of Russia. URL: <https://mgimo.ru/about/news/experts/250031/> (in Russian).

On the groundless decision of the Verkhovna Rada of the Autonomous Republic of Crimea on the Crimean independence. 2014. Ministry of Foreign Affairs of Ukraine. URL: <https://mfa.gov.ua/ua/press-center/news/20018-shhodo-nikchemnosti-rishennya-verkhovnoji-radi-avtonomnoji-respubliki-krim-stosovno-progoloshennya-nezalezhnosti-krimu> (in Ukrainian).

Summaries of Judgments, Advisory Opinions and Orders of the International Court of Justice (2008-2012). 2014. United Nations: 155-178. URL: <https://www.icj-cij.org/files/summaries/summaries-2008-2012-ru.pdf> (in Russian).

Vučić: Serbia does not recognize Crimea as Russian until the Kosovo issue is resolved. 2019. Argumenty i Fakty. URL: https://aif.ru/politics/world/vuchich_serbiya_ne_prizna

et_krym_rossiyskim_do_resheniya_kosovskogo_voprosa (in Russian).

Serbia has violated the "gentleman's agreement" with Ukraine on voting at the UN - Ambassador. 2018. URL: <https://tsn.ua/svit/serbiya-porushila-dzhentelmensku-ugodu-z-ukrayinoyu-schodogolosuvannya-v-oon-posol-1268070.html>

Kosovo: the left-wing party Self-determination won the snap election. 2019. URL: <https://www.radiosvoboda.org/a/news-kosovo-samovyznachennia/30258362.html> (in Ukrainian).

15 countries have already withdrawn their recognition of Kosovo's independence. 2019. Den'. URL: <https://day.kyiv.ua/uk/news/260819-vyznannya-nezalezhnosti-kosovo-vidklykaly-vzhe-15-krayin> (in Ukrainian).

DOI: 10.26565/2220-8089-2019-36-11

УДК 327.8

Yuriy Danyk

Prof., Dr. Techn. Sc.,
National Defence University of Ukraine,
named after Ivan Cherniakhovskiy,
28, Povitroflotskyi av., Kyiv, 03049, Ukraine,
zhvinau@ukr.net,
<https://orcid.org/0000-0001-6990-8656>

Maryna Semenkova

Lecturer,
National Defence University of Ukraine,
named after Ivan Cherniakhovskiy,
28, Povitroflotskyi av., Kyiv, 03049, Ukraine,
7104285@ukr.net,
<https://orcid.org/0000-0002-4143-5671>

PECULIARITIES OF USE THE MIGRATION PROCESSES AS A MEANS OF POLICY AND HYBRID DESTRUCTIVE ACTIONS IN THE INTERNATIONAL RELATIONS IN CONTEMPORARY GEOPOLITICAL CONDITIONS

The factors that create conditions for the use of migration processes as a means of policy and hybrid destructive actions in the international relations in contemporary geopolitical conditions as well as the peculiarities of this use are analyzed in the article. In particular, new tendencies and patterns of the migration processes and the main approaches and theories that explain the mechanisms of the reproduction and the self-support of migration were studied and characterized. The peculiarities of the achievements of the political goals by the world policy actors in the contemporary geopolitical conditions, that determine the feasibility of the use of the migration of population as a means of policy and hybrid destructive actions were characterized. The conditions that make it possible for the interested internal and external policy actors to direct the migration processes. The root causes and the mechanisms of the obtaining the conflictogenous properties by the migration processes were found out and studied. Besides, the transformation of the intergroup horizontal inequality between migrants and locals as well as among the migrants was determined as the precondition of the migration processes conflictogeny. In its turn it was substantiated that this intergroup horizontal inequality is caused by getting migrants into the new social and economic condition in the new place of living. The principal threats to the national and regional security in

case the migration processes are used by the interested actor as a means of hybrid destructive actions were investigated. The necessity to constantly monitor the migration processes conflictogenity in order to prevent the achievement by the migration the level of conflictogenity that threatens the security was substantiated. The signs of using the migration of the population as the instrument of the political influence were determined. The set of indicators whose values should be constantly monitored in order to watch the current level of migratory processes conflictogenity, including in case of their use with the hybrid destructive goal, was worked out.

Keywords: *migration, horizontal inequality, conflict potential, manipulative influence, directed migration, hybrid destructive actions*

Даник Юрій Григорович

професор, д. техн. наук,
Національний університет оборони України
ім. Івана Черняхівського,
пр. Повітрофлотський, 28, Київ, 03049
zhvinau@ukr.net
<https://orcid.org/0000-0001-6990-8656>

Семенкова Марина Анатоліївна

Викладач
Національний університет оборони України
ім. Івана Черняхівського,
пр. Повітрофлотський, 28, Київ, 03049,
7104285@ukr.net
<https://orcid.org/0000-0002-4143-5671>

ОСОБЛИВОСТІ ВИКОРИСТАННЯ МІГРАЦІЙНИХ ПРОЦЕСІВ ЯК ЗАСОБУ ПОЛІТИКИ ТА ГІБРИДНИХ ДЕСТРУКТИВНИХ ДІЙ В МІЖНАРОДНИХ ВІДНОСИНАХ В СУЧАСНИХ ГЕОПОЛІТИЧНИХ УМОВАХ

Досліджуються фактори, що зумовлюють використання міграційних процесів у якості засобу політики і гібридних деструктивних дій у міжнародних відносинах за сучасних геополітичних умов, а також особливості такого використання. Зокрема досліджено й охарактеризовано нові тенденції і закономірності перебігу міграційних процесів, проаналізовані основні підходи і теорії, що пояснюють механізми самовідтворення і самопідтримання міграції в умовах сучасного світу. Охарактеризовано особливості досягнення політичних цілей акторами світової політики за сучасних геополітичних умов, які визначають доцільність використання процесу міграції населення в якості засобу політики та гібридних деструктивних дій. Визначено умови, які уможливають зовнішнє керування міграційними процесами з боку зацікавлених акторів зовнішньої та внутрішньої політики. З'ясовано причини і досліджено механізми набуття міграційними процесами конфліктогенних властивостей. Зокрема, в якості передумови для цього визначено трансформацію горизонтальної нерівності як між мігрантами і місцевими жителями, так і всередині спільноти мігрантів, що відбувається у зв'язку з потраплянням мігрантів в нові соціально-економічні умови. Виявлено основні загрози національній і регіональній безпеці у випадку, якщо міграційні процеси використовуються як засіб гібридних деструктивних дій зацікавленим актором. Обґрунтовано необхідність постійного моніторингу конфліктогенності міграційних процесів з метою своєчасного вжиття заходів з попередження досягнення міграцією рівня конфліктогенності, що загрожує національній безпеці. Визначено ознаки застосування міграції населення в якості засобу політичного впливу, визначено набір показників, спостереження за динамікою яких дасть змогу відслідковувати поточний рівень конфліктогенності міграційних процесів, в тому числі у випадку їх використання з деструктивною метою.

Ключові слова: *міграція, горизонтальна нерівність, конфліктний потенціал, маніпулятивний вплив, керована міграція, гібридні деструктивні дії*

Даник Юрий Григорьевич

профессор, д. техн. наук,
Национальный университет обороны Украины,
им. Ивана Черняховского,
пр. Воздухофлотский, 28, Киев, 03049,
zhvinau@ukr.net
<https://orcid.org/0000-0001-6990-8656>

Семенкова Марина Анатольевна

Преподаватель,
Национальный университет обороны Украины,
им. Ивана Черняховского,
пр. Воздухофлотский, 28, Киев, 03049,
7104285@ukr.net
<https://orcid.org/0000-0002-4143-5671>

ОСОБЕННОСТИ ИСПОЛЬЗОВАНИЯ МИГРАЦИОННЫХ ПРОЦЕССОВ КАК СРЕДСТВА ПОЛИТИКИ И ГИБРИДНЫХ ДЕСТРУКТИВНЫХ ДЕЙСТВИЙ В МЕЖДУНАРОДНЫХ ОТНОШЕНИЯХ В СОВРЕМЕННЫХ ГЕОПОЛИТИЧЕСКИХ УСЛОВИЯХ

Исследуются факторы, которые обуславливают использование миграционных процессов в качестве средства политики и гибридных деструктивных действий в международных отношениях в современных геополитических условиях, а также особенности такого использования. В частности исследованы и охарактеризованы новые тенденции и закономерности протекания миграционных процессов, проанализированы основные подходы и теории, которые объясняют механизмы самовоспроизводства и самоподдержания миграции в современных условиях. Охарактеризованы особенности достижения политических целей акторами мировой политики в современных геополитических условиях, которые определяют целесообразность использования миграции населения в качестве средства политики и гибридных деструктивных действий. Определены условия, которые делают возможным внешнее управление миграционными процессами со стороны заинтересованных акторов внешней и внутренней политики. Выявлены причины и исследованы механизмы обретения миграционными процессами конфликтных свойств. В частности, в качестве предпосылки для этого выявлена трансформация горизонтального неравенства как между мигрантами и местными жителями, так и внутри сообщества мигрантов, которая происходит в связи с попаданием мигрантов в новые социально-экономические условия. Определены основные угрозы национальной и региональной безопасности в случае, если миграционные процессы используются в качестве средства гибридных деструктивных действий заинтересованным актором. Обоснована необходимость постоянного мониторинга миграционных процессов в стране с целью своевременного принятия мер по предупреждению достижения миграцией уровня конфликтности, который угрожает национальной безопасности. Определены признаки использования миграции населения в качестве средства политического влияния, определен набор показателей, наблюдение за динамикой которых даст возможность отслеживать текущий уровень конфликтности миграционных процессов, в том числе в случае их использования с деструктивными целями.

Ключевые слова: миграция, горизонтальное неравенство, конфликтный потенциал, манипулятивное влияние, управляемая миграция, гибридные деструктивные действия

The international migration which is growing in scope and complexity influences the development of the countries and regions as well as the security environment and the international relations. The way they are influenced by migration depends both on the

trends and features of the migration processes themselves at the present stage, and on the trends of world politics and international relations. At the same time, such an impact may not only result from the objective political and other processes in the world, but also from the

deliberate use of population migration by the actors of world politics.

The above-mentioned necessitates the study of the ways and conditions for the migration processes to be used as a means of policy and hybrid destructive actions in international relations in contemporary geopolitical conditions, as well as the continuous monitoring of the migration processes and their level of conflictogenity. Besides that makes it imperative to conduct constant analysis of international relations and security situations in the region, and in particular to identify the interest of certain external actors in the desire to use the migration of population in order to achieve their geopolitical purposes. Such monitoring and analysis allows the early forecasting of the possible negative effects of migration processes, their diminishing and even preventing these negative effects from being occurred.

The purpose of the article is the study on the use of the migration processes by the actors of the world politics as a means of policy and hybrid destructive actions in the international relations in contemporary geopolitical conditions in order to achieve their political goals.

To achieve the above-mentioned goal the following research tasks should be met:

- to study and characterize the new trends and patterns of the migration processes in the circumstances of the modern world;
- to determine the peculiarities of the ways for furthering the political goals by the actors of the world politics at the current stage, to substantiate the feasibility of use the population migration processes as a means of policy and the hybrid destructive actions;
- to determine the possibility of the external influence on the migration processes on the part of the interested actors of the domestic and foreign policy, to introduce the concept of the directed migration;
- to identify the causes and to investigate the mechanisms of the conflictogenity acquisition by the migration processes, to substantiate the dependence of the conflictogenity level on the horizontal socio-economic inequality;
- to find out and to substantiate the main threats to the national and regional security in case the migration processes are used by the interested actor as a means of influencing;

- to determine the indicators of use the migration as the means of political influence as well as the indicators that are supposed to be monitored in order to identify the current level of migration conflictogenity, including if it used for the destructive influence.

The migration-related issues, including those connected with the needs and problems of migrants, refugees and internally displaced people are of great concern to certain international organizations, non-governmental agencies that continuously monitor the current situation in the world in the sphere of migration and regularly publish the statistics reports and analytical outputs. These issues are also covered in the works of D. Goldstone, M. Crawford, T. Hatton, D. Williamson, F. Docquier, O. Poznjak, O. Vojtjuk, etc. The research works by G. Oustby, F. Stewart, D. Horowitz, L. Mancini, T. Gurr and G. Brown are devoted to the aspects of horizontal inequality within and between states. Certain aspects of the manipulation by the social consciousness were studied by W. Lind, K. Nightengale, J. Schmitt, J. Sutton, G. Wilson, F. Zimbardo, G. Shiller, O. Tompson, C. Miller, O. Bojko, S. Kara-Murza, G. Potcheptsov, etc. At the same time the issues of the targeted use of migration as a means of policy as a whole and the issues of the directed migration in particular haven't been studies.

The migration has become the large-scaled process that characterizes the today's world and has its implications for the international relations and for the national, regional and global security levels. In 2015 there were approximately 244 million migrants worldwide, or the 3,3% of the world population and the growth rate in the number of migrants is still increasing (IOM 2018: 2). Meanwhile this actual growth rate exceeds significantly the anticipated one, so the experts have to constantly revise their prognosis upward. It was projected in 2003 that the number of international migrants would reach 230 million or 2,6% of the world population by 2050 – the number that has already been exceeded. But according to the prognosis made in 2010 there number will reach 405 million by that time (Ibid). It can be assumed that this unpredictable growth was resulted from the global financial crisis in 2008 and the conflicts in some countries of the Middle East, but the effect of the root causes of migration also tends to be more intensive. Besides, there is also the significant growth of the number of the forcibly displaced people, who left their permanent place

of living because of the persecution, conflict, violence and the human rights violation. Actually their quantity has reached 70,8 million people (UNHCR 2018: 2).

The studies of the causes and factors of the migratory processes, the mechanisms of their self-reproduction and self-support are based on the various approaches that are attributable to the complexity and multidimensional nature of the migration as the object of study. The economic approach is still the dominating one. Under this approach the main cause of migration are the economic differences between the regions and countries, for example as for the demand for labour and its supply, income disparities and different working conditions.

The globalization and the awareness of the need to take into consideration its peculiarities have strengthened the positions of the historic-structured and integrative approaches, but the economic aspect still plays the critically important role. At the same time the theories, developed in the framework of the positivistic approach bring the organizational and psychological aspects of migration to the forefront. In particular the migration network theory and the D. Massey theory of the aggregate causation (Massey 1990) are focused on the personal ties and relations between those that have already migrated and their friends and relatives who left in the home country. It gains its importance due to the development of the modern means of communication. These relations contribute to the formation of the desire and intention to migrate because they reduce the possible risks and expenses. It means that people that are socially connected with the migrants will more likely become the migrants themselves. In the institutional theory of migration the attention is focused on the functioning of legal and illegal agencies or people that render assistance to migrants with traveling, crossing the border, employment, accommodation, etc. It also contributes to the decision to migrate. The M. Kritz theory of international migration system (Kritz et al., 1998) explains the migration within the certain region or group of countries by the geographic proximity, economic interests and historical roots.

The foregoing approaches and theories serve to underscore the causes and factors of the migratory processes. But the changes that constantly take place in the global economy and politics intensify the effect of certain factors and weaken the effect of others, besides the new factors can emerge. It leads to the formation of the new trends and patterns of the migration we

have to study in order to find out if they acquire the signs of danger and if the new patterns are the risk bringing ones.

The increasing globalization trends, as well as the simplification of the border crossing procedures, the establishment of the visa-free regimes between countries, the reducing of the transport costs, as well as the intense information impact contribute to the scaling up of migration (Livi-Bacci 2012: 112-113). The dissemination of information through television and the Internet about economic opportunities in the more prosperous countries has made the potential migrants not only to feel devalued compared to the residents of more prosperous countries and regions, but also to realize that they can improve their situation through their migration there. An important new tendency is that the socio-demographic groups of the population, which were previously inactive, are actively involved into the migratory process now. In particular, the proportion of people with low levels of education and skills, women, children and adolescents, which was traditionally low, has increased (Zelinsky: 224). Due to the current level of development of communication and information systems, the Internet and their accessibility to the general public, migrants are exposed to adaptation and assimilation mechanisms to a lesser extent than in the past. In the past, migrants were much more isolated from their country of origin, from their compatriots, being forced to quickly integrate into the host community. Despite the fact that the effects of migration are remote in time and are affected by other factors, including unpredictable ones, we have to take into account their current patterns in order to detect in a timely manner the acquisition by the migration the destructive features.

A significant role in the acquisition by migration the destructive or conflicting potential belongs to the transformation of horizontal inequality, which creates the preconditions for the emergence or intensification of the feelings of frustration and dissatisfaction in the society (Danyk and Semenkova, 2019). Mass replacement of people to a new place of residence leads to the emergence of the two groups there - migrants and locals. Each of these groups has the certain initial level of inequality. But the relocation of the population and its getting into the new socio-economic environment created the possibility for changing the level of the intergroup inequality that can follow one of the two scenarios. According to the first scenario people who came to the new place of living do

well for themselves, strengthen their position over time and replace locals on the key spheres and key jobs. Eventually it leads to the position of newcomers getting better comparing to the local population. But the second scenario reflects the opposite situation: the overwhelming majority of the migrants don't adapt to the socio-economic conditions and its relative position is getting worse. In the case of any of these two scenarios the risk of the eruption of conflict increases in the regions where the great number of people comes. That's because in both cases the inevitable transformation of the inequality level causes the resentment of the one or another group of population.

Socio-economic benefits of the group transform into political advantages, which in turn provide opportunities for further socio-economic growth. Under these conditions, the community of one group becomes hostile to the other's and is inclined to blame it for its own problems and for its relatively poor level of income and quality of life (Gurr 1970). But in the case of the transformation of inequality in favor of migrants, dissatisfaction among the local population arises not only for economic reasons. The ethnic, religious and linguistic composition of the receiving region is changing. It is also seen as a threat factor, so that can destroy the social and political balance in society. If migrants constitute a particular ethnic group, while moving to a region where another ethnic group is dominant, and over time, the displacement threatens that dominance – the risk of conflict increases (Ostby 2008; Stewart 2000).

As a result of the first scenario, displaced persons have a higher level of income over time and, accordingly, better status characteristics, as a consequence of the second scenario – the situation is the opposite. But in both cases, we see the formation and intensification of the intergroup horizontal inequality. Its level is not consistent, but ranges from acceptable to dangerous and even critical one. In addition, after migrants start living in the new socio-economic conditions the level of inequality within the migrant community changes too (Winder 2013: 55).

But it is not always necessary for the intergroup contradictions to arise from the socio-economic differences that really exist. Very often they are formed due to the interpretations of socio-economic inequality in the consciousness of people. For instance, in the context of the hybrid conflicts it is often supposed to be done deliberately. The tension

is artificially produced for instance due to the distorted perception of the existing state of affairs, when the achievements of people of certain social groups are perceived as the undeserved ones. The use of special technologies provides the opportunity to create and artificially untangle the chaos situation. At the beginning it can result in the peaceful protest actions and then turn them into a means to achieve the specific goal. For instance, in a context of the hybrid war, it can become a significant destabilizing factor (Pacek et al., 2019).

Given the above-mentioned features of migration at the present stage, migration can be used as a means of influence in contemporary international relations. Such use seems to be the politically expedient and highly probable, especially in the context of new approaches to the achievement of the foreign policy goals. The latter, in turn, are significantly influenced by new phenomena in the philosophy of war, in the military strategy and in the practice of war. Besides they are affected by the emergence of military conflicts, which are based on innovative achievements of high technology, as well as modified traditional and the dramatically new methods, forms and ways of achieving political goals, including the foreign policy ones. The achieving of such goals, including changing of the legitimate governments, and even political, economic and spiritual conquering of peoples and countries has become even without the use of military force, at least up to a certain point in time (Hoffman 2009; Danyk et al., 2018).

This was translated into the practical implementation of the elements of new strategic concepts: «global fighting», «asymmetric fighting», «network-centric warfare», «strategic paralysis», «parallel wars», «directed wars», «hybrid wars», «cognitive warfare», global presence, proxy wars, smart defense, etc.

The main aspects of taking external control over the state through the use of a wide range of innovative technologies were described in 1989 in the article «The changing face war: into the fourth generation» (Lind et al., 1989). The key in the wars of the fourth generation in the views of the authors of the article is the war of cultures, its initiation, support and nourishment from the outside and the organization within the state the psychological and informational pressure on its people and leadership, taking the external control and management, creating the conditions for increasing the socio-economic chaos and self-depletion of military, financial

and other resources. These issues have been developed by both foreign and Ukrainian scholars, among others are F. Hoffman, W. Murray, P. Mansoor, J. Mattis, J. McCuen, V. Gorbulin, D. Feldman, Y. Magda, G. Pocheptsov, I. Rushchenko.

Already at the present stage, more and more conflicts fit the definition of «hybrid», in which military action is combined with others, mainly political, economic, diplomatic, information, psychological, cybernetic and cognitive. By acting in an integrated manner, they lead to the systematic destabilization in all spheres of the functioning of the target state. In such conditions any large-scale social processes, including migration, can be used to destabilize the socio-political situation in the target country or region, to turn the life of the country into the chaos, to weaken the country, etc.

Taking into consideration that migration, under the certain conditions, has both positive and negative effects on the country of origin and destination of migrants (Todaro 2015; Sceldon, 1997) as well as the existence of the above-mentioned modern approaches to the achieving of the political goals, a certain actor that is interested in the strengthening of one country or region or weakening of the others can purposefully direct the migration processes, determining the time and place of the migration flows formation, the qualitative composition of migrants, the region of destination, etc.

The migration is distinguished in the reference literature by the flow direction (external and internal), by duration (short-term, seasonal, long-term), by forms of its organization (organized and disorganized, voluntary and forced, lawful and unlawful, etc. At the same time in view of the material presented in the article, we consider it necessary also to distinguish between forms of organization of migration, distinguishing between the directed migration and the spontaneous one. As opposed to the spontaneous the directed migration is the movement of people not because of the objective circumstances, but due to the expectations imposed and purposefully formed by the actor using the manipulative influence, agitation, etc. Besides, the dichotomy Spontaneous – Directed has a semantic content different from Voluntary and Forced, because the latter indicates that a person makes a decision to migrate taking into account the expected benefits and prospects or in a view of the difficult and threatening situation in the country of residence that forces person to leave.

The directability of migration, in particular in the form of manipulative influence on consciousness, agitation, etc. can occur at all the stages. For example at an early stage the motivation for migration can be artificially formed. People are encouraged to migrate because of the benefits they are expected to gain in the new place of living, that's why at this stage the TV programs, the posts in the social networks with the stories of success and the photos of the “good life” of those who has already emigrated can persuade the hesitating ones and to make people think about the emigration if they didn't use to.

In order to initiate or stimulate the migration from a particular country or region the political actor can create conditions that will encourage or force people to leave their place of residence. We can even assume that a hybrid conflict can be deliberately started with the far-reaching goal of generating a flow of migrants to destabilize the situation in another region. Actors may resort to this when other means of initiating migration flows seem to be insufficient. In addition, migration flows from regions or countries that are affected by hybrid conflict have their own characteristics that may be useful for the migration conflictogeny.

Eventually, due to the targeted information policy, the migrant flows can be directed to a specific region or country. This can be done through the immigrant networks and through migrants' support organizations as well as with the aid of media, social networks, etc. According to the above-mentioned D. Massey's theory of aggregate causation, every act of migration changes the social context that facilitates subsequent migration that is it can be assumed that migration will not need external influence over time, since the processes of the migration self-reproduction will start.

During the migrants stay in the country of destination, the external manipulative influence on them can be exercised in order to create the hotbeds of tension in the country. Alternatively, the tension can arise due to the transformation of horizontal inequality in the country or region. As it was already mentioned, the transformation of horizontal inequality occurs because migrants get into the new socio-economic environment when their social, financial and economic status eventually becomes higher than that of the host community, or vice versa. In any case, this is accompanied by the resentment on the part of the migrants themselves or the locals, the

emergence of social and political contradictions, which in turn can be used to destabilize the region or country from within.

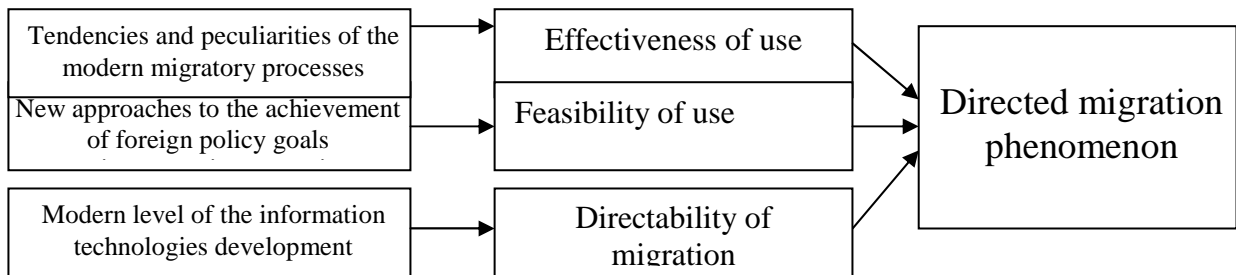
Sustainable development of a country depends on the stability of all its spheres of life, but in our opinion it is the socio-economic, political and cultural-ideological spheres that can be most affected by the negative effects of migration. At the same time, these spheres are crucial for the existence and development of the state and the destabilization of any of them can lead to the destabilization of the country as a whole.

It should be emphasized that migration alone does not necessarily lead to the

destabilization of the migration-affected countries because it comes under the regulatory and self-regulatory mechanisms. However, in the case of the directed migration the actor can also create the conditions for the negative consequences of migration. Moreover, these negative consequences can be artificially amplified. It is also important that the actor can direct and manage migration with the aid of the information technologies and the technologies of the influence on the population without revealing itself or hiding their real intentions.

Scheme 1.

Substantiation of the possibility of the external directing of the migratory processes

For the certain destabilizing processes to be chosen and successfully used, they have to meet at least the following criteria. First of all they must be able to change its numeric and qualitative characteristics because of the external influence or to be directable; Secondly, it is important for the actor to direct and control the migration processes invisibly, for example hiding the real objective or posing them as the spontaneous ones. Thirdly, these use must be effective, it means that the necessary result must be achieved.

On the understanding that in the context of the hybrid war the aggressor country is interested in the weakening of the target country, in its destabilization, so the feasibility of the use of migration processes is explained by the negative implications that are natural for the spontaneous migration, but they are not critical and don't lead to the destabilization of the country. At the same time in case there is the external influence can turn the migratory process into the destructive one (Danyk and Semenkova 2019).

The migratory processes that are caused by the hybrid conflict and are able to form the hotbeds of tension in the regions the migratory flows are directed to. The deterioration of the socio-economic situation and the lack of

opportunities, the increased risks to the vitally important interests of the people being enhanced by the intensive cognitive, informational and psychological impacts, by the different manipulative technologies have already led to the powerful migratory processes in the different regions of the world.

The migratory processes in the context of the hybrid warfare have their specific features that derive from the nature of the hybrid conflicts in the modern world: the complex of hybrid impacts initiates or intensifies the migratory flows even in the absence of the military actions; it is the proactive part of the population, mostly young and middle-aged that leave the conflict-affected area; the population moves to the economically attractive regions; people with the specific training experience and skills constitute the certain part of migrants.

The massive population movements from the conflict zone can create the conditions for both spontaneous and directed emergence of the socio-political tension in the new place of their living and respectively to the outbreak of the secondary waves of conflict. Anyway the contradictions and tensions, strengthened by the destabilizing propaganda can be used for certain foreign policy actors to achieve their

goals (Rushchenko 2015: 13; Rehl 2017: 108).

The resentment that emerged both because of the objective circumstances and artificially created creates the preconditions and favorable environment for various mass riots, social disruptions, the divisions within the society and the political elite. Besides, even if these practices are externally influenced they can look like the spontaneous internal processes. That is the factor of the crucial importance because the use of the intergroup controversies gives the good reason to treat the conflict as the civil one, despite the foreign interference. So in the context of the hybrid warfare the migration and, as a consequence, the transformation of the intergroup inequality create the preconditions for the conflict relocation or its projection to the place determined in advance in order to affect the new regions and new parts of the population with the conflict (Pacek et al., 2019).

Taking the above-mentioned into account it becomes necessary to develop and implement the concrete measures in order to identify and assess the destructive and conflictogenous qualities of migratory processes as well as to reveal the foreign influence on the certain migratory process.

The availability of the well-developed mechanisms of system analysis of these processes makes it possible to predict the likely centers of the emergence of stress and unrest, reduce their negative consequences and even prevent them from occurring through the development and implementation

of a set of measures aimed at preventing the excessive level of intergroup inequality between displaced persons and the host community and conducting competent and well-informed information policy.

In order to foresee the possible destructive consequences of the migration we have proposed the system of indicators for the conducting of the differentiated assessment of the destructive impact of the migratory processes. Among other things we have developed the set of the indicators for the determination of the social tension level resulted from the transformation of the socio-economic inequality in the regions where the essential number of migrants come. It is proposed *inert alia* to undertake a comparative analysis of the average level of the economic growth of migrants and locals. For this task to be completed we need to use the indicators that can be quantified, for instance the percentage of both migrants and locals in the whole number of people living in the country, the average levels of education, the unemployment levels, the levels of income, the average age, etc. At the same time the indicators as the object for the analysis can be also used. Among them are: the history of the bilateral relations between the country of origin and the host country, the existence of the contradictions, conflicts, in particular if there is the hybrid conflict between states that could also cause or influence the people's displacement.

Table 1.

The indicators of the formation of the horizontal socio-economic inequality between migrants and locals in the host country

1	Relationship between the migrants' and locals' shares in the whole population
2	Average age of migrants / Average age of locals
3	Average level of migrants' education/ Average level of locals' education
4	Migrants' employment level / Locals' employment level
5	Average level of migrants' income / Average level of local's income
6	Membership of migrants and locals in the same / different ethnic groups, confessions, ethnic groups
7	Existing of influential diaspora, the history of migration between історія the studied countries

Table 2.

Some indicators that show the obtaining by migration the conflict potential in the host country

1	Level of horizontal socio-economic inequality between migrants and locals
2	The percentage of men aged from 15 to 29
3	Social background of migrants
4	Наявність у мігрантів специфічної мілітарної підготовки та/або військово-облікової спеціальності
5	Migrants' experience as the combatants in the armed conflict
6	Migrants' experience as the combatants in the armed conflict (in the unlawful formations)
7	Type of the territorial distribution of migrants (mainly even or concentrated in certain areas)
8	Urbanization level
9	History of bilateral relations between the country of origin and the host country (contradictions, conflicts, etc)
10	Migrants' access to the social welfare system
11	Existence of crises in the country / region
12	Existence and type of the armed conflict
13	Existence and type of the armed conflict in the neighbor country

Besides the set of indicators in order to identify the probability of the external control of the migratory processes or at least the interest of the certain actor in the formation of the migrants' flows and their directing to the target country has been developed. Taking into account the mechanisms of the self-regulation of migration, the signs the horizontal inequality level increasing and the signs of the obtaining the conflictogenity by the migration will not necessarily lead to the destabilization of the country. At the same time the participation of the actor that is interested in the destabilization of the certain country or just in the realization of its own interests at expense of migration can become the key factor of turning the migration

into the destructive process. Given that the following indicators to be qualitatively analyzed have been identified: the operation of the organizations and agencies that support migration, the articles and TV programs about the advantages of living in certain countries, etc. At the same time we must take into account that it is not always evident which country is more interested in the migration – the country of the migrants' origin or the host country. Moreover, the ultimate beneficiary of the migration can be the third party, that is interested in the strengthening or the weakening of the certain countries, depending on its own interest in the particular region.

Table 3.

The ways to identify the external influence on the migration processes

Content-analysis of the publications and mass media stories, social networks posts with a view to stimulate migration, including ones about the high standards of living in the certain country, the relative ease for the potential migrants to be employed, to find accommodation, etc.
Analysis of the migratory policy of the both country of origin and the host country, for example the free tertiary education programs for migrants, migrants access to the labour market, the visa-free regime establishment, etc.
Analysis the domestic policy measures that are not geared towards the migration, but have the indirect influence, for example leaving some industries without governmental support, reducing the scale of the social protection of population, etc.
Analysis of the activity of the organizations and agencies, especially non-profit ones, that give support to the people willing to migrate
Content-analysis of the political leaders' speeches, programme papers and policy notes of the political parties, slogans, etc. on the migrants-related topics.
Statistics of the peaceful and violent protests regarding migration and migrants
Migrants participation in the political protests
Statistics of the crime against migrants and crimes committed by migrants
Statistics of the acts of xenophobia and intolerance

When designing measures to prevent and counteract the destructive impact of migration, it is necessary to take into account the fact that the ability of democratic countries to regulate migration processes is limited, since the right to choose the residence freely is an inalienable human right. Moreover, migration is a process that is the self-regulating one. But in case of external control of the migration processes, which is carried out in order to use them for destructive purpose, the state can and should implement at least the counter measures of information policy, in particular, refute information about the advantages of living in a particular locality, ease of employment, etc. and, most importantly, in order to prevent social protests, guard against any negative or negative attitude towards migrants or migrants.

The interest of political actors in the use of migration processes as a means of policy in the international relations in modern geopolitical conditions is explained by the fact that migration can either contribute to or hinder the development of the country under certain conditions. Migration's ability to acquire conflict potential explains the feasibility of using it, inter alia to politically destabilize the country or region, to create the hotbeds of tension and even to wage the armed conflicts.

The development of modern mass media and means of communication creates conditions for directing the migration flows, in particular by influencing the quantitative and qualitative composition of migrants, their choice of destination, as well as the peculiarities of their behavior at the new place of residence. In particular, the technologies of the collective consciousness manipulation using the mass media and the modern means of communication are able to significantly exacerbate the public resentment arising from the transformation of horizontal inequality. The intergroup horizontal inequality is transformed because migrants get into the new socio-economic conditions.

The threat of use the migration processes in order to adversely affect the country or region requires their constant monitoring. Determining the indicators of obtaining the conflictogenity by migration and monitoring the change of their values, as well as exploring the possibility of the externally directed migration in order to use it with the hybrid destructive goal will allow to foresee and prevent the achievement the level of conflictogenity that threatens national security.

REFERENCES

- IOM 2018. *World Migration Report, Internally displaced people*. URL: http://publications.iom.int/system/files/pdf/wmr_2018_update_idps.pdf.
- UNHCR. 2018. *Forced displacement in 2018. Global Trends*. Geneva.
- Massey, D.S. 1990. "Social structure, household strategies and the cumulative causation of migration", *Population index*, 56 (1): 3-26.
- Kritz M., Lim M., Zlotnick H. 1998. *International Migration Systems: A global approach*, Oxford: Clarendon Press.
- Livi-Bacci M. 2012. *A short history of migration*. Cambridge: Polity Press.
- Zelinsky W. 1971. The Hypothesis of the Mobility Transition. *Geographical Review*, 61(2): 219-249 URL: <http://www.jstor.org/stable/213996>.
- Danyk, Y., Semenikova, M. 2019. Migration within the context of hybrid warfare and its potential for conflict, *SDirect* 24, 3(8).
- Gurr T. 1970. *Why men rebel*. Princeton: Princeton University Press.
- Ostby G. 2008. "Polarization, horizontal inequalities and violent civil conflict", *Journal of Peace Research*, 45(2): 143-162.
- Stewart F. 2000. Crisis prevention: Tackling horizontal inequalities. *Oxford Development Studies*, 28(3): 245-262.
- Winder R. 2013. *Bloody foreigners*. Abacus, London.
- Pacek, P., Danyk, Y., Semenikova, M. 2019 "Patterns of the migration during the hybrid warfare and its conflictogenity", *Torun International Studies*, 12: 61-73.
- Hoffman F. 2009. "Hybrid Warfare and Challenges", *Joint Force Quarterly* 52: 34-39.
- Danyk Y., Maliarchuk T., Briggs Ch. 2017. Hybrid War: High-tech, Information and Cyber Conflicts, *Connections* 16 (2): 5-24. URL: <http://www.istor.org/stable/26326478>.
- Lind. W., Nightengale. K., Schmitt. J., Sutton. J., Wilson. G. 1989. "The Changing Face of War: Into the Fourth Generation", *Marine Corps Gazette* 10: 22-26.
- Todaro, M., Smith, S. 2015. *Economic Development*. Pearson.
- Sceldon, R. 1997. *Migration and Development: the global perspective*. Harlow.
- Рущенко, І. 2015. "Підривні соціальні технології в структурі гібридної війни", *Право і безпека* 2 (57).
- Rehrl J. 2017. "Migration and CSDP", *Handbook on CSDP*. Vienna.

REFERENCES

- IOM 2018. *World Migration Report, Internally displaced people*. URL: http://publications.iom.int/system/files/pdf/wmr_2018_update_idps.pdf.
- UNHCR. 2018. *Forced displacement in 2018. Global Trends*. Geneva.
- Massey, D.S. 1990. "Social structure, household strategies and the cumulative causation of migration", *Population index*, 56 (1): 3-26.

- Kritz M., Lim M., Zlotnick H. 1998. *International Migration Systems: A global approach*, Oxford: Clarendon Press.
- Livi-Bacci M. 2012. *A short history of migration*. Cambridge: Polity Press.
- Zelinsky W. 1971. The Hypothesis of the Mobility Transition. *Geographical Review*, 61(2): 219-249 URL: <http://www.jstor.org/stable/213996>.
- Danyk, Y., Semenkova, M. 2019. Migration within the context of hybrid warfare and its potential for conflict, *SDirect* 24, 3(8).
- Gurr T. 1970. *Why men rebel*. Princeton: Princeton University Press.
- Ostby G. 2008. "Polarization, horizontal inequalities and violent civil conflict", *Journal of Peace Research*, 45(2): 143-162.
- Stewart F. 2000. Crisis prevention: Tackling horizontal inequalities. *Oxford Development Studies*, 28(3): 245–262.
- Winder R. 2013. *Bloody foreigners*. Abacus, London.
- Pacek, P., Danyk, Y., Semenkova, M. 2019 "Patterns of the migration during the hybrid warfare and its conflictogenity", *Torun International Studies*, 12: 61-73.
- Hoffman F. 2009. "Hybrid Warfare and Challenges", *Joint Force Quarterly* 52: 34–39.
- Danyk Y., Maliarchuk T., Briggs Ch. 2017. Hybrid War: High-tech, Information and Cyber Conflicts, *Connections* 16 (2): 5–24. URL: <http://www.istor.org/stable/26326478>.
- Lind, W., Nightengale, K., Schmitt, J., Sutton, J., Wilson, G. 1989. "The Changing Face of War: Into the Fourth Generation", *Marine Corps Gazette* 10: 22-26.
- Todaro, M., Smith, S. 2015. *Economic Development*. Pearson.
- Sceldon, R. 1997. *Migration and Development: the global perspective*. Harlow.
- Rushchenko, I. 2015. "The undermining social technologies in the structure of the hybrid warfare", *Pravo i bezpeka* 2 (57) (in Ukrainian).
- Rehrl J. 2017. "Migration and CSDP", *Handbook on CSDP*. Vienna.

ПРАВИЛА ДЛЯ АВТОРІВ

Послідовність розміщення матеріалу. Анотації, текст, список літератури – 12 pt **через півтора інтервали.**

Індекс УДК міститься у верхньому лівому куті сторінки – великими літерами жирним шрифтом 12 pt. **Прізвище та ініціали** автора (ів) малими жирними літерами через кому – у правому куті - 12 pt., на рядок нижче – місце роботи – 10 pt. Потім після пропуску одного рядка розміщується **НАЗВА СТАТТІ** (жирним шрифтом 12 pt., великим літерами, вирівнювання по центру). На рядок нижче – три анотації (українською, російською та англійською мовами (не менше 1800 знаків без пробілів). Переклад англійською має бути професійним. Перед російською та англійською анотаціями друкується прізвище, ініціали, нижче – назва статті відповідними мовами) з ключовими словами (не менше 1800 знаків без пробілів) 12 pt. курсивом.

Після пропуску одного рядка друкується текст статті. Абзаци починаються з червоного рядка (1 см). Використані в статті літературні джерела подаються згідно з гарвардським стилем (замість [1, с.26] буде (автор + рік: сторінка). Приклади: (Мордовець 2014: 243); (Від Майдану-табору 2014). Список літератури складається в порядку цитування згідно також за гарвардським стилем

Наприклад:

ЛІТЕРАТУРА

Журнальні статті:

Sartori, Giovanni. 2004. “Where is Political Science Going?” *PS: Political Science and Politics* 37(4): 785-787.

Massicotte, Louis and Blais, André. 1999. “Mixed Electoral Systems: A Conceptual and Empirical Survey,” *Electoral Studies* 18(2): 341-366.

Баклан, І. В., Селін, Ю. М. 2013. “Електронний парламент: методологія прийняття рішень у процесі нормотворення”, *Юридична наука* 1: 13-20.

Чукот, С. 2016. “Впровадження електронного парламенту в Україні в контексті сучасних світових тенденцій”, *Держава та регіони. Серія Державне управління*, 1 (53): 133-137.

Розділи у книгах:

Norris, Pippa. 1996. “Candidate Recruitment.” In: Lawrence LeDuc, Richard Niemi and Pippa Norris, eds. *Comparing Democracies*. London: Sage: 289-302.

Петров, І. Г. 2002. “Субъект и его характеристики в научной парадигме и аксиологии”. В: *Человек как субъект культуры*. М. : Наука: 112-130.

Книги:

Anderson, Perry. 1976. *Considerations on Western Marxism*. London: New Left Books.

Арриги, Джованни. 2009. *Адам Смит в Пекине: что получил в наследство XXI век*. М.: Институт общественного проектирования.

Електронне видання:

План дій ЄС з гендерних питань на 2016–2020 роки. URL: <https://europa.eu/capacity4dev/public-gender/minisite-gender-action-plan-2016-2020>

Після цього слід додати список літератури (References) транслітерацією, а саме: якщо література складається з джерел українською та російською мовою, ім'я та ініціали, а також найменування видання пишемо латиницею (транслітерацією), а назву статті, книги, міста видання – у перекладі на англійську. Якщо вся література англомова, то нічого вже роботи не треба.

Примітки можна розміщати у кінці сторінки

Зміст статті має точно відповідати вимогам ВАК України до такого роду публікацій (Бюлетень ВАК.-2003. – №1): 1) постановка проблеми у загальному вигляді та її зв'язок із важливими науковими чи практичними завданнями; 2) аналіз останніх досліджень і

публікації, в яких започатковано розв'язання даної проблеми і на які спирається автор, виділення невирішених раніше частин загальної проблеми, котрим присвячується означена стаття; 3) формулювання цілей статті (постановка завдання); 4) виклад основного матеріалу дослідження з повним обґрунтуванням отриманих наукових результатів; 5) висновки з даного дослідження і перспективи подальших розвідок у даному напрямку.

Текст друкується через 1,5 інтервали. Застосовується редактор MS Word, шрифт Times New Roman розміром 12, вирівнювання тексту по ширині в один стовпчик. **Поля:**, зліва – 2,5, справа – 2, знизу – 2 см, зверху – 3. Графіки та таблиці, формули вводяться до тексту статті за допомогою комп'ютерної техніки. Ілюстрації, графіки та таблиці, що супроводжують текст, слід нумерувати арабськими цифрами наскрізною нумерацією.

Статті, оформлені не відповідно до наведених правил, прийматися не будуть.

Авторську довідку подати у кінці статті. Автори на момент подачі статті мають бути зареєстровані на порталі orcid.org та обов'язково вказати свій номер у авторській довідці.

АВТОРСЬКА ДОВІДКА (українською, російською та англійською мовами)

1. Прізвище, ім'я та по батькові.
2. Наукова ступінь.
3. Вчене звання.
4. Місце роботи, посада.
5. Контактний телефон, адреса, e-mail
6. Номер orcid ID
7. Назва статті.

З повагою, редакційна колегія видання.

Наукове видання

В І С Н И К
ХАРКІВСЬКОГО НАЦІОНАЛЬНОГО
УНІВЕРСИТЕТУ імені В. Н. КАРАЗІНА

Серія «Питання політології»
Випуск 36

ЗБІРНИК НАУКОВИХ ПРАЦЬ

Українською, російською та англійською мовами

Комп'ютерне верстання – Н.І. Безугла

Підписано до друку 23.12.2019. Формат 60x84/8. Папір офсетний.

Друк ризограф. Ум. друк. арк. 10,4 Обл.-вид. арк. 13

Зам. № 102/19 Наклад 100 пр.

Ціна договірна.

61022, м. Харків, майдан Свободи, 4
Харківський національний університет імені В.Н. Каразіна

Видавець і виготовлювач ХНУ імені В.Н. Каразіна
61022, Харків, майдан Свободи, 4, тел. 705-24-32
Свідоцтво суб'єкта видавничої діяльності ДК № 3367 від 13.01.09